

Gondnokság és emberi jogok Magyarországon

A gondnokság jogintézményének
és gyakorlatának elemzése
2007

Húsz évig voltam gondnokság alatt. Nem engedték, hogy használjam a saját pénzemet, vagy magam döntsem el, hol lakjak. Sem dolgozni, sem szavazni nem engedtek. Saját döntéseket szerettem volna hozni.

MDAC az emberi jogokért küzd.

Mivel tiszteletben tartjuk ügyfeleink magánéletét, a képek nem ügyfeleinket, hanem modelleket ábrázolnak.

Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány
Mental Disability Advocacy Center (MDAC)

Gondnokság és emberi jogok Magyarországon

A gondnokság jogintézményének és gyakorlatának elemzése
2007

Copyright © Mental Disability Advocacy Center, 2007
Minden jog fentartva.

ISBN: 978-963-87607-1-5

Ez a kiadvány magyar és angol nyelven jelent meg, és az MDAC weboldaláról
tölthető le: www.mdac.info.

A tanulmánnyal kapcsolatos kutatást és publikációk megjelenését
a következő szervezetek nagylelkű felajánlásai tették lehetővé:

The Sigrid Rausing Trust

Európai Bizottság: Directorate-General Justice, Freedom and Security
„Actions in support of civil society in the Member States which acceded
to the European Union on 1st May 2004”

The Open Society Institute (Budapest)

Európa Tanács (természetbeni felajánlásokkal)

A dokumentumban közölt vélemények a szerzők álláspontjai, és nem
feltétlenül tükrözik az Európai Bizottság véleményét; az abban közölt
infomációkért csakis a szerzők a felelősek. A Bizottság nem vállal felelősséget a kiadvány
tartalmáért és az abban közölt információk felhasználásáért.

TARTALOM

Bevezető összefoglalás	5
Ajánlások	8
1. Bevezetés.....	12
1.1 Gondnokság	12
1.2 A gondnoksági kutatás.....	14
1.3 Köszönetnyilvánítás	15
1.4 Módszertan.....	16
1.4.1 Első szakasz: A jogi szabályozás vizsgálata.....	16
1.4.2 Második szakasz: helyszíni adatgyűjtés	16
1.5 Indikátorok a gondnokság emberi jogi szempontú értékelésére	17
2. Gondnoksági jogszabályok és stratégiák Magyarországon.....	18
2.1 Bevezetés.....	18
2.2 A fogyatékossgal élő személyek demográfiai és társadalmi képe Magyarországon.....	18
2.3 Magyarország jogrendszere	19
2.4 Gondnoksági jogszabályok Magyarországon	20
2.5 A magyarországi két lépcsős gondnoksági/cselekvőképzetlenséget megállapító eljárás.....	21
2.6 A magyar jogrendszer értékelése az emberi jogok szempontjából.....	23
2.6.1 Jogi alapelvek (1. indikátor)	24
2.6.2 Eljárási jogok a gondnokság alá helyezési eljárásokban (2-7. indikátor).....	26
2.6.3 A bíróságnak benyújtott bizonyítékok minősége a cselekvőképességi ügyekben (8-12. indikátor)	36
2.6.4 A felnőtt személy jogai a gondnokság alá helyezést követően (Indikátor 13-17)	44
2.6.5 A gondnok kötelezettségei a gondnokság alá helyezés után (Indikátor 18-25)	52
2.6.6 A gondnokság szükségessége és alternatívái (26-29. indikátor)	64
3. A gondnokság alá helyezés gyakorlata Magyarországon.....	71
3.1 Célkritizések	71
3.2 Módszertan	71
3.3 A gondnokság gyakorlatára vonatkozó megállapítások	73
3.3.1 A gondnoksági folyamat és annak gyakorlata	74
3.3.2 Interjúk	77
3.4 Általános megfigyelések és következtetések	81
3.5 Általános megjegyzések és a további kutatás szükségessége	87

FÜGGELÉKEK

A Szószedet	90
B Összefoglaló táblázat az indikátorokhoz	92
C Etikai útmutató	95
E Interjúk listája.....	98
F Adatgyűjtő ívek.....	100

BEVEZETŐ ÖSSZEFOGLALÁS

Ez a tanulmány első a tekintetben, hogy a magyarországi gondnoksági jogszabályokat és gyakorlatot vizsgálja. A kutatás során lehetőség nyílt a gondnoksági eljárásra hatással bíró jogszabályok részletes elemzésére. Ugyanakkor az MDAC számára nem nyílt lehetőség arra, hogy az aktuális gyakorlatot átfogó módon feltárhassa. Ennek oka viszonylag egyszerű: alapvető információkhoz nem sikerült hozzáférni, azok bizalmas természetére való hivatkozással. Ennek következtében jelen tanulmány csupán bepillantást (jóllehet fontos bepillantást) enged abba, hogyan működik összességében a gondnoksági eljárás.

Noha Magyarország 2006-ban elfogadta az Országos Fogyatékosügyi Programot, a gondnoksági jogszabályok jelentős része az 1950-es évekből származó normákon alapul. Sok tennivaló van tehát annak érdekében, hogy a jogszabályok napjaink emberi jogi követelményeivel összhangba kerüljenek. A tanulmány középpontjában ezen követelmények állnak, valamint az a kérdés, hogyan tud Magyarország a követelményeknek mind jogi, mind gyakorlati szempontból eleget tenni. A tanulmány bemutatja, milyen jogi és erkölcsi ösztönzők készítetik Magyarországot arra, hogy gondnoksági szabályozását módosítsa. Ennek különös aktualitását adja a Magyarország által is aláírt Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény.¹ Ez az Egyezmény paradigmaváltásra szólít fel egy olyan emberibb modell érdekében, amely garantálja a támogatást és segítséget, és amelyben az egyén jogai érintetlenek maradnak.

Tanulmányunk a gondnoksági jogszabályokat az emberi jogi követelmények szemüvegén keresztül elemzi. A gondnoksági jogszabályok nem egyetlen kódexbe foglalva szerepelnek, hanem számos törvényben és rendeletben található meg elszórtan. Az elemzés azt vizsgálja, hogy az említett magyar jogszabályok megfelelő garanciákat tartalmaznak-e, teljes egészében biztosítják-e, hogy a jogrendszer tiszteletben tartja a nemzetközi emberi jogi normákat.

A vizsgálat eredménye azt jelzi, hogy noha a magyar Alkotmány kifejezetten garantálja a fogyatékos személyek emberi jogait, az alkotmányos alapelvekre ritkán hivatkoznak pszicho-szociális (mentális egészségi) problémákkal vagy értelmi fogyatékosággal élők vonatkozásában, fontosságukat vajmi kevésbé látják be a gondnoksági eljárásokban részt vevő hivatásos személyek. Továbbá az egyes jogszabályok hiányosságai az egész szabályrendszerre kihatással vannak, és számos visszasságot eredményeznek. Ezen hiányosságok az eljárás gyakorlati megvalósulásakor is felszínre kerülnek. A tanulmány főbb megállapításai rámutatnak arra – ezzel is jelezve, hogy sürgős reformokra van szükség –, hogy Magyarország nem tesz eleget azon kötelességének, hogy megvédje a gondnokság alá helyezett emberi jogait.

¹ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, melyet az ENSZ Közgyűlése 2006. december 6-án fogadott el, hivatkozási szám: A/61/611, 12. Cikk.

A legfontosabb megállapítások a következők:

- 66.000 felnőtt személy van Magyarországon megfosztva cselekvőképességétől. Ez a felnőtt lakosság nagyjából 0,83%-át jelenti.
- A gondnokság alá helyezettek kétharmada kizáró (az élet minden területére érvényes) vagy „általános korlátozó” gondnokság alatt áll. Ezen személyeket jelentős mértékben, önkényesen és automatikusan fosztják meg emberi jogaiktól, beleértve a tulajdonhoz, a munkához, a családi élethez, a házasságkötéshez, a választáshoz, a szabad egyesüléshez és a bíróságokhoz való hozzáférés jogát. Még ha bizonyos jogokat konkrétan nem is vonnak el az egyéntől, az eljárási jogképesség esetenkénti hiánya lehetetlenné teszi azok érvényesítését.
- A gondnokság jelenti Magyarország egyetlen jogi választát azon személyek szükségleteire, akik segítséget igényelnek a döntéshozatal során. Léteznek egyéb alternatívák is, mint például a támogatott és segített döntéshozatal (amely keretében strukturált formában kap az egyén segítséget), az előzetes jognyilatkozat (amikor az egyén a jövőbeli funkcionális cselekvőképtelensége esetére nyilvánítja ki akaratát), vagy a meghatalmazás (amelyben a felnőtt személy előre meghatározza, hogy jövőbeli funkcionális cselekvőképtelensége esetén ki hozzon döntéseket helyette).
- A gondnoksági jogszabályok túlságosan homályosak és nélkülözik az átláthatóságot: a számos jogszabályban megvalósuló szabályozás gyakran inkonzisztenciához és bizonytalansághoz vezet.
- A gondnokság alá helyezettek nem kapnak elegendő információt és megfelelő képviselést a gondnoksági eljárás során.
- Az eljárásokban részt vevő hivatalos személyek csak csekély mértékben vannak tudatában a gondnokság alá helyezés emberi jogi vonatkozásainak.
- A gondnokság alá helyezésnek nincs alternatívája (pl. előzetes jognyilatkozatok, támogatott döntéshozatal) azon fogyatékosokkal élőknél, akik segítségre szorulnak a döntéseik meghozatalában.

Az MDAC kutatására vonatkozó korlátozások ellenére számos részt vevő hivatalos személy elkötelezettsége a gondnokság alá helyezettek irányában figyelemreméltó volt. Az MDAC azt kéri a magyar kormánytól, hogy hasznosítsa ezt az elkötelezettséget teljes mértékben, annak érdekében, hogy megreformálja a gondnokságot lefedő jogszabályokat.

Jelen tanulmány számos alapvető ajánlást fogalmaz meg, amelyeknek célja, hogy javítsa a gondnoksági jogszabályokat és gyakorlatot, és ezáltal biztosítsa a fogyatékos személyek emberi jogainak tiszteletbetartását Magyarországon. Az MDAC különösen azt sürgeti, hogy a kormány ültesse át a gyakorlatba az Országos Fogyatékosügyi

Programot, és arra bátorítja a kormányt, hogy reformjainak megvalósításakor aktívan vonja be és tartsa tiszteletben a pszicho-szociális fogyatékosokkal (mentális egészségi problémákkal), illetve értelmi fogyatékosokkal élőket, valamint helyi és országos szervezeteiket. E tanulmány készítésének idején (2007. május) az MDAC számos civil szervezet együttműködésével arra bátorítja a kormányt, hogy reformálja meg a Polgári Törvénykönyvet; ennek keretében a szervezetek konkrét és részletes ajánlásokat fogalmaznak meg.

További információkért keresse fel az MDAC weboldalát: www.mdac.info.

AJÁNLÁSOK

Jelen tanulmány megállapításai szerint a magyar gondnokságra vonatkozó joganyag és gyakorlat számos esetben nem felel meg az alapvető nemzetközi emberi jogi követelményeknek. E hiányosságból egyértelműen következik, hogy a Magyarországon jelenleg élő 66.000 gondnokolt² életminőségén jelentősen lehetne javítani. Ez azonban csak akkor valósul meg, ha a kormány a jogszabályok további reformja mellett kötelezi el magát, és ha támogatja azokat, akik a reformok megvalósításában részt vesznek. Ennek tudatában az MDAC az alábbiakban számos ajánlást fogalmaz meg a magyar kormány számára, amelyek megvalósulásuk esetén összhangot teremtenének a jog és gyakorlat, valamint az alapvető nemzetközi követelmények között.

Az alábbiakban hivatkozott (és zárójelben szereplő) indikátorok 29 olyan alapvető biztosítékot jelentenek, amelyek szükségesek annak érdekében, hogy a gondnoksági rendszer összhangba kerüljön az emberi jogi normákkal. E fejezetben azért szerepelnek, hogy segítséget nyújtsanak az olvasónak abban, hogy részletesebb elemzésüket a tanulmányban merre találhatja meg. Az MDAC a következőket ajánlja:

1. **Dolgozzák ki a gondnokság alternatíváit:** A magyar kormány a felnőtt személyek függetlenségét és védelmét szolgáló, kevésbé korlátozó jellegű alternatívák használatát kell, hogy megkövetelje, azáltal, hogy:
 - ⇒ Létrehoz támogatott döntéshozatalt nyújtó szolgáltatásokat. Ez az Országos Fogyatékosügyi Program alapján már fennálló kötelezettség. Az efféle szolgáltatásoknak a következő elveken kell nyugodniuk:
 - A felnőtt személy megtarthatja teljes cselekvőképességét, miközben segítséget nyújt számára egy támogató személy/hálózat;
 - A támogató személyt/hálózatot nem szabad kijelölni az érintett felnőtt beleegyezése nélkül;
 - Az érintett felnőtt és a támogató személy/hálózat között bizalmi viszonynak kell fennállnia. Ennélfogva a bíróság nem létrehozója, csupán elismerője az ilyen kapcsolatoknak;
 - A támogató személy/hálózat nem cselekedhet a felnőtt személy nevében, ha csak konkrétan erre megbízást nem kap; mindössze támogatást és segítséget biztosít a felnőtt részére a döntések meghozatalában és kommunikációjában;
 - Garanciákkal kell biztosítani, hogy a felnőtt ne legyen visszaélések áldozata és ne használják ki.
 - ⇒ Lehetővé teszi az előzetes jognyilatkozatok megtételét (amely során az egyén meghatározza kívánságát a jövőbeli funkcionális cselekvőképzetlensége esetére)

² Az adatot az Országos Igazságszolgáltatási Tanács szolgáltatta az MDAC-nek 2006. január 26-án kelt levelében.

és meghatalmazások készítését (amikor a felnőtt személy előre meghatározza, hogy jövőbeli funkcionális cselekvőkép telensége esetén ki hozzon döntéseket helyette) (26. Indikátor).

- ⇒ Eltörli a kizáró gondnokságot, valamint az „általános korlátozást” (20. és 27. indikátor).
- ⇒ Eltörli a rendszeres felülvizsgálat alóli kivételeket (28. indikátor).
- ⇒ Előírja, hogy a gondnokságot csak utolsó eszközként alkalmazzák (26. indikátor).

2. **Legteljesebb mértékben biztosítsák a személyek autonómiáját:** A magyar kormány biztosítsa, hogy a gondnokolt megtarthatja döntési képességét életének minden olyan területén, amelyen funkcionális cselekvőképességgel bír, azáltal, hogy:

- ⇒ Megszünteti a gondnokság alatt álló személyek olyan alapvető jogainak automatikus megvonását, mint a munkához való jog, a tulajdonhoz való jog, a családi élethez való jog, a házasságkötéshez való jog, a választójog és egyesülési jog (13-17. indikátor).
- ⇒ Felsorolja és kiterjeszti azon területeket, amely vonatkozásában a korlátozó gondnokság alatt álló személy minden esetben megtartja döntéshozatali cselekvőképességét. A jelenlegi jogszabályok nem egyértelműek, és fennáll annak a veszélye, hogy a listát mint kimerítő felsorolást értelmezik (20. indikátor).
- ⇒ Előírja a gondnokoknak, hogy a felnőtt személy számára keressék meg a legkevésbé korlátozó jellegű lakhatási körülményeket (21. indikátor).

3. **Erősítsék meg az eljárási garanciákat:** A magyar kormány nyújtson hatékony biztosítékot arra, hogy a felnőtt személyek tényleges részvétele a gondnoksági eljárásban az eljárás megindulásától a gondnokság fennálltaig biztosítva van, azáltal, hogy:

- ⇒ Gondoskodik az állam által finanszírozott jogi képviseltről a gondnoksági eljárás teljes tartamára, beleértve a fellebbezéseket is. A jognak más területekhez (mint pl. a büntetőügyek vagy a mentális egészségügyi jogszabályok) hasonlóan minimumkövetelményként kell biztosítania a hagyományos jogi képvisel tetet a gondnoksági ügyekben is (4. indikátor).
- ⇒ Képzéseket vezet be az ügyvédek számára a gondnoksági eljárások gyakorlati megvalósulásával kapcsolatban, és speciális képzést biztosít csökkent funkcionális cselekvőképességgel rendelkező ügyfelek képvisel tetének kérdésében (4. indikátor).

- ⇒ Egyértelművé teszi és kiterjeszti az ügygondnokok szerepét, kötelezettségeikre vonatkozóan hatékony képzést biztosít számukra (4. indikátor).
 - ⇒ Előírja a gondnokok számára, hogy rendszeresen látogassák meg gondnokoltjaikat, valamint kötelezővé teszi számukra, hogy megvitassanak minden releváns ügyet gondnokoltjaikkal. Amennyiben a felnőtt nem képes véleménynyilvánításra, a gondnok döntései kötelezően kövessék az egyén korábban ismert kívánságait, összhangban legyenek az érintett személy ismert nézetrendszerével és életmódjával, és döntéseit a gondnok legyen köteles rögzíteni (23. indikátor).
 - ⇒ Megszünteti annak lehetőségét, hogy valakit cselekvőképesség vizsgálatának céljából elzárhassanak (5. indikátor).
 - ⇒ Biztosítja a jogszabályok következetességét annak érdekében, hogy a felnőtt személy egyértelműen kezdeményezhesse a gondnokság módosítását bármely alkalommal (29. indikátor).
 - ⇒ Biztosítja, hogy a felnőtt személynek jogában áll a kijelölt gondnok személyét megkérdőjelezni, akkor is, ha egy ún. hivatásos gondnok (12. indikátor).
4. **Előzzék meg a visszaéléseket:** A magyar kormány csökkentse a gondnoksági viszonyokban jelentkező visszaélések lehetőségét azáltal, hogy
- ⇒ Megállapítja a gondnok kiválasztásának objektív feltételeit, és egyértelműen eltiltja a gondnoki szolgálattól azokat, akik érdekellentétben állnak a gondnokolt felnőtt személlyel (10 és 11. indikátor).
 - ⇒ Meghatározza a cselekvőképtelenség értékelésének objektív kritériumait, azzal, hogy az értékelést egy több szakterületet átfogó csoportnak (és nem csupán pszichiátereknek) kell lefolytatnia, valamint egyértelműen meghatározza az egyén cselekvőképessége korlátozásának alapját (7, 8. indikátor).
 - ⇒ A gondnokságot ideiglenes intézkedésnek tekinti és biztosítja a kötelező felülvizsgálatot, valamint ezt az elvet alkalmazza a visszamenőleges felülvizsgálatokra is (28. indikátor).
 - ⇒ Létrehoz egy, az összes gondnokot átfogó, rendszeresen frissített adatbázist.
 - ⇒ Képzést biztosít a gondnokok számára, azokat kiértékeli és megköveteli a gondnokok folyamatos szakmai fejlődését.
 - ⇒ Biztosítja, hogy a felnőtt személyek megtarthassák teljes cselekvőképességüket a gyámhivatali eljárásokban (pl. panasztétel a gondnok ellen), és lehetővé teszi, hogy a gondnokoltak segítséget kapjanak ahhoz, hogy bírósághoz forduljanak minden olyan gyámhivatali döntés felülvizsgálata érdekében, amely jogellenes

vagy ésszerűtlen (pl. ha a gyámhivatal nem adja ki a gondnoksághoz kapcsolódó iratok másolatát az érintett felnőttek) (21. 25. és 29. indikátor).

- ⇒ Előírja a helyi gyámhivataloknak, hogy hatékony és hozzáférhető panaszmechanizmust dolgozzanak ki, amelyekhez a gondnokoltak közvetlenül hozzáférnek, valamint előírja, hogy a gyámhivatalok az érintett felnőttek számára érthető formában tegyenek közzé információkat (25. indikátor).

Ezen ajánlások átültetése a gyakorlatba jelentősen javítaná a magyar gondnoksági rendszer minőségét, azzal, hogy a gondnokoltak esetében megerősíti az emberi jogok és egyéni érdekek védelmét. Amint azt a tanulmány is megjegyzi, az MDAC tagja egy olyan, civil szervezetekből álló koalíciónak, amely részletes ajánlásokkal szolgál a magyar kormányhoz a Polgári Törvénykönyv vonatkozó részeinek módosításával kapcsolatban. Az MDAC civil partnerszervezeteivel együtt kész arra, hogy a magyar hatóságokkal együttműködve megtervezze és megvalósítsa a jelenleg fennálló gondnoksági rendszer reformját, annak érdekében, hogy az összhangba kerüljön a nemzetközi emberi jogi követelményekkel. Ezen felül kész részt venni a gondnokságra vonatkozó paradigmaváltás kidolgozásában, melynek eredményeként a támogatott döntéshozatalt elősegítő rendszer jönne létre, amelyben a felnőtt személy megtarthatja cselekvőképességét és személyresabott támogatásban részesül.

1. BEVEZETÉS

1.1 Gondnokság

Jelen tanulmány a felnőtt személyek gondnokság alá helyezését vizsgálja, és nem foglalkozik a gyermekekre vonatkozó jogi megoldásokkal. Az MDAC a „gondnokságot” egy, a személyes döntéshozáshoz kellő jogi cselekvőképességgel vélhetően nem rendelkező személy, illetve az ő nevében döntések meghozatalára kijelölt személy között bírósági eljárás során létrehozott kapcsolatként határozza meg.³ A gondnokság jogi mechanizmusa valamilyen formában jelen van a világ szinte minden jogrendszerében. A saját személyes ügyeiket mentális egészségi probléma (pszicho-szociális fogyatékoság), értelmi fogyatékoság, degeneratív betegség, vagy súlyos fizikai, illetve érzékszervi fogyatékoság következtében kezelni vélhetően képtelen emberek védelmének széles körben elterjedt eszköze.

A gondnokság általában bírósági eljárás során jön létre, vagy bírósági és adminisztratív eljárások kombinációjaként, melyek során a felnőtt személyt részben vagy teljes mértékben képtelennek ítélik saját nevében döntéseket hozni. Ezen megállapítások eredménye az lehet, hogy egy személy „jogilag cselekvőképtelenné” válik.⁴ A bíróság (vagy közigazgatási hatóság) ekkor kijelöl egy másik személyt, hogy gondnokként tevékenykedjen az érintett felnőtt nevében. A gondnok speciális jogosultságát törvény, vagy bírósági végzés határozza meg. A gondnokok általában a felnőtt személy feletti döntéshozatali jogkörrel, valamint a felnőtt személy jólétének védelmére vonatkozó kötelezettséggel egyaránt rendelkeznek. A gondnokság mint intézmény hatékonysága nagymértékben függ az egyes gondnokok bizonyos személyes tulajdonságaitól, így hozzáértésétől, igyekezetétől és lelkiismeretességétől.

A gondnokság mély hatással van az ilyen státuszba kerülő személy életére. Az MDAC számos országban végzett kutatása feltárta, hogy a gondnokság alá helyezett felnőtt személyek sok esetben elvesztik még a legalapvetőbb döntésekhez való jogukat is, éppúgy, mint más alapvető emberi jogok gyakorlásának jogát. Egy felnőtt személlyel szembeni visszaélés és gondatlanság eredményeképpen megtörténhet, hogy a gondnok nem tesz eleget védelmi kötelezettségének, vagy olyan döntéseket hoz, melyek

³ A jelentésben használt magyar nyelvű terminológia hosszú vita után alakult ki. Vélhetően lesznek, vagy már vannak hasonló viták más nyelvek esetében is. A jelentésekben használt terminológia megértésének segítése érdekében a szakkifejezések rövid összefoglalóját mellékeljük az „A” Függelékben.

⁴ A jelentésben az MDAC a „cselekvőképesség” és „cselekvőképtelenség” kifejezéseket használja az „A” Függelékben (91. oldal) meghatározott értelemben. A különféle jogrendszerek különböző terminológiát alkalmaznak a saját névben jogi értelemben cselekedni képtelen állapotra, ilyenek például a „cselekvésre képtelen”, vagy „inkompetens”. Egyes jogszabályok lehetőséget adnak „részleges” cselekvőképesség megállapítására, melyet néha „korlátozott” cselekvőképességként is említenek.

ellentétben állnak a felnőtt személy vágyaival és/vagy érdekeivel. Következésképpen a hatékony gondnoki rendszereknek felügyelni kell a gondnok tevékenységét, és megfelelő elszámoltatási rendszerrel kell rendelkezniük.

Miközben a fogyatékosok globális emberi jogi mozgalmá megerősödik, a gondnokság modelljét, mint olyan eszközt, amelynek védelmet és segítséget kellene nyújtania a mentális sérültséggel élők számára, egyre több kritika éri. A legfőbb kritikai észrevétel az, hogy nem képes megfelelő eljárási védelmet biztosítani a gondnokság létrehozása és működtetése során, valamint nem tudja biztosítani az önrendelkezés jogát.⁵ Néhány törvénykezési rendszerben – ilyen Kanada és az Egyesült Királyság jogrendszere – megreformálták a gondnoki jogszabályokat, és a védelem, illetve segítségnyújtás alternatív eszközei kerültek előtérbe. Talán a leginkább figyelemre méltó ezek közül a támogatott vagy segített döntéshozatal.⁶ Ennek eredményeképpen ezekben a jogrendszerekben a törvényhozók és bíróságok legvégső megoldásként tekintenek a gondnokságra, melyet csak minden más, kevésbé korlátozó jellegű védelmi eszköz kimerítése után alkalmaznak.

A gondnokságot – meglehetősen későn ugyan – formálisan is elismerte a nemzetközi emberi jogok rendszere, és világszerte sürgető témaként tekintenek rá. A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény (Fogyatékosügyi Egyezmény), amelyet Magyarország 2007. március 30-án írt alá, 12. Cikke specifikusan foglalkozik a jogképesség/cselekvőképesség kérdésével (amely koncepció a gondnokság része) amikor kimondja:

A törvény előtti egyenlőség

- A részes államok újólal megerősítik, hogy a törvény előtti egyenlőség joga a fogyatékosággal élő személyeket mindenhol megilleti;
- A részes államok elismerik, hogy a fogyatékosággal élő személyek az élet minden területén másokkal egyenlő jog- és cselekvőképességet élveznek.
- A részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket, hogy a fogyatékosággal élő személyek jog- és cselekvőképességének gyakorlásához esetlegesen szükséges segítség hozzáférhetővé váljon.
- A részes államok biztosítják, hogy a nemzetközi emberi joggal összhangban a jog- és cselekvőképesség gyakorlásával kapcsolatos valamennyi intézkedés a visszaélések megelőzésére irányuló, megfelelő és hatékony biztosítékokat ír elő. A biztosítékok biztosítják, hogy a jog- és cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó intézkedések tiszteletben tartják a személy jogait, akaratát és választását, összeférhetetlenségtől és jogosulatlan befolyástól mentesek, arányosak és a személy körülményeire

⁵ A Kanadai Szövetség a Közösségi Életért (Canadian Association for Community Living (CACL)) jelentése. Kötelék a gondnokság alternatíváiért, 1992. augusztus, elérhető: http://www.worldenable.net/rights/adhoc3meet_guardianship.htm.

⁶ A „támogatott döntéshozatal” meghatározását lásd az „A” Függelékben.

szabottak, a lehető legrövidebb időre vonatkoznak, továbbá hogy a hatáskörrel rendelkező, független és pártatlan hatóság vagy igazságügyi szerv rendszeresen felülvizsgálja azokat. A biztosítékok azzal arányosak, amilyen mértékben az adott intézkedések érintik a személy jogait és érdekeit.

- E cikk rendelkezéseire is figyelemmel a részes államok minden megfelelő és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékossgal élő személyek egyenlő jogának biztosítására a tulajdonhoz való jog és az örökléshez való jog, a saját pénzügyeik irányításához való jog, a bankkölcsönhöz, zálogjoghoz és más pénzügyi hitelhez való egyenlő hozzáférés vonatkozásában, valamint biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő személyeket önkényesen ne foszthassák meg vagyontól.

Ezen előírások közvetlenül kihatással vannak a gondnokságra. Ezen felül alátámasztják az MDAC azon törekvését, amelynek célja a gondnokságra vonatkozó paradigmaváltás megvalósítása, amely szakít a gondnokság alatt állók emberi jogainak önkényes megfosztásával, és a Fogyatékosügyi Egyezményt, különösen annak 12. cikkét elismerő nemzeti irányvonalak és jogszabályok elfogadása felé mutat. Az MDAC abban bízik és arra törekszik, hogy e tanulmány a paradigma-váltás irányát és sebességét is befolyásolni fogja Magyarországon.

1.2 A gondnoksági kutatás

Sok országban, ahol az MDAC tevékenykedik, a gondnokság jogszabályai évtizedeken át viszonylag változatlanok maradtak. Ugyanakkor mindenütt lényeges reformlépések várhatóak, ahogy az országok folytatják jogrendjük összehangolását a nemzetközi emberi jogi normákkal, ezek között az ENSZ Fogyatékosügyi Egyezménnyel is. Az MDAC gondnoksági projektjét azzal a céllal indította meg, hogy azonosítsa a működő jogrendek e téren felmerülő erősségeit és gyengéit, így hívja fel a figyelmet a gondnokságra mint sürgős reformot igénylő területre. A projekt két szakaszból áll. Az első az adott gondnokságra ható jogrendszer vizsgálatával foglalkozik. A második szakasz, mivel a jogalkotás és a valóság gyakran eltér, megvizsgálja egyrészt a gondnokság területén tapasztalható valóságot, a szabályozás gyakorlatba történő átültetésének vizsgálatán, és más módszereken keresztül, másrészt a gondnokság alá helyezési eljárás és a gondnokság érintett személyre gyakorolt hatásait.

Az MDAC 2004 végén kezdte meg a gondnokság kutatás első szakaszát a gondnoksági jogszabályok szerkezeti vizsgálatával. A kutatás eredetileg négy országra összpontosított: Bulgáriára, Magyarországra, Oroszországra és Szerbiára. Az MDAC 2006-ban további négy országban kezdett kutatásokat. Ezek: a Cseh Köztársaság, Grúzia, Horvátország, és Kirgizisztán. Mindegyik országról külön tanulmány készült.

A kutatás első szakaszának konkrét feladata, hogy megvizsgálja, az egyes országok gondnoki jogrendszere milyen mértékben felel meg a nemzetközi emberi jogi törvényeknek, normáknak és a pozitív gyakorlatnak, ennek segítségével pedig feltárja a

változtatást igénylő területeket. Mint sok – főleg feltérképezetlen terület első felderítését szolgáló – kutatási projekt, az így összeállított jelentések is több megválaszolandó kérdést vehetnek fel. Ez jelen esetben különösen igaz, hiszen a gondnoksági projekt nem statisztikai vizsgálat, hanem inkább jogi elemzés.

1.3 Köszönetnyilvánítás

A kutatást a célországokban élő jogászok végezték. Ők végezték el az adott országon belüli teljes kutatást, írták meg az országjelentések első vázlatait, és részt vettek a szerkesztési folyamatban is. A kutatók: Slavka Kukova (Bulgária), Petar Sardelić (Horvátország), Zuzana Benešová (Cseh Köztársaság), Nina Dadalauri (Grúzia), Kaderják Dániel (Magyarország, joghallgató és projektasszisztens), Meder Dastanbekov (Kirgizisztán), Anna Smorgunova (Oroszország), Vidan Hadži-Vidanović (Szerbia).

Hosszú idővel a gondnokság projekt helyszíni kutatómunkáinak kezdete előtt, 2003 februárjában az MDAC maga köré gyűjtött egy csapatot, és létrehozta a Gondnoksági Tanácsadó Kuratóriumot. Ez a csoport aktív résztvevő volt a projekt mindkét lépcsőjének elméleti kialakításában, megtervezésében és végrehajtásában, tagjai nagylelkűen hozzájárultak a munkához idejükkel és szakértelmükkel. A Gondnoksági Tanácsadó Kuratórium öt nemzetközileg elismert szaktekinetlyből áll, a mentális egészség, a gondnokság és az emberi jogi törvények területéről:

- **Dr. Robert M. Gordon**, a Simon Fraser Egyetem Kriminológia Tanszékének vezetője és professzora, Kanada, Vancouver;
- **Dr. Georg Høyer**, a közösségi orvostudomány professzora, Tromsøi Egyetem, Norvégia;
- **Dr. Krassimir Kanev**, a Bulgáriai Helsinki Bizottság elnöke, Bulgária, Szófia;
- **Mark Kelly**, az Irish Council for Civil Liberties (Ír Tanács a Szabadságjogokért) igazgatója, Dublin, Írország;
- **Dr. Jill Peay**, a jogtudományok professzora, London School of Economics, London, Egyesült Királyság.

Az MDAC szeretné kifejezni háláját a Gondnoksági Tanácsadó Kuratórium tagjainak a projekt érdekében tett egyéni és kollektív hozzájárulásukért. Bármely fellelhető hibáért az MDAC kizárólagos felelősséget vállal. Az MDAC korábbi Kutatási és Fejlesztési Igazgatója, Marit Rasmussen alakította ki és vezette projektet két éven keresztül. Priscilla Adams, Jill Diamond, Jill Roche és Nicholas Tsang gyakornokok segítették a háttérkutatást, Fenyvesi István tervezte és tördelte a tanulmányokat.

A magyarországi kutatást Kaderják Dániel végezte, aki az első szövegváltozatot készítette. Gombos Gábor, Fiala János, Budai Csilla és Benkó Boglárka a későbbi szakaszokhoz nyújtottak értékes megjegyzéseket, Sarah Green, Jill Peay valamint Oliver Lewis készítették el a tanulmány végső változatát.

1.4 Módszertan

1.4.1 Első szakasz: A jogi szabályozás vizsgálata

A projekt első szakasza sokkal inkább egy jogi elemzés a jogszabályszövegek tartalmáról, mintsem azok alkalmazásának vizsgálata. Ennek magyarországi eredményeit a tanulmány 2. fejezete foglalja össze. A tanulmány az alábbi módszerek segítségével vizsgálja a nemzetek jogrendjében található gondnoksági rendszereket és a vonatkozó jogszabályokat:

- Tanulmányozza a gondnokság elrendelésének, módosításának és megszüntetésének jogi eljárásait és az ilyen eljárásokban résztvevő felek jogait;
- Rögzíti a vélhetően cselekvőképtelen személy jogait a gondnoksági folyamat teljes egészében;
- Értékeli, hogy a cselekvőképesség korlátozása illetve a cselekvőképesség kizárása során az érintett személy mely jogait vonják el;
- Elemzi a gondnokok jogkörét és hatalmát, elszámoltathatóságukat és ellenőrzésük módját, valamint a gondnokok elleni eljárásokat.

1.4.2 Második szakasz: helyszíni adatgyűjtés

A második szakasz középpontjában az egyes célszágok gondnoki gyakorlatának *de facto*⁷ vizsgálata áll. A megfigyelések bírósági meghallgatásokon, bírósági iratok megfelelő és lehetséges mértékű felülvizsgálatán, gyámhivatalok eljárásainak megfigyelésén és azok aktáinak felülvizsgálatán alapulnak. A vizsgálat Magyarországra vonatkozó megállapításai e tanulmány 3. fejezetében található.

Mivel bizonyos információk csak a gondnoki eljárásokban résztvevőktől szerezhetők be, az MDAC megkísérelt végigkövetni eseteket, megfigyelni bírósági és gyámhatósági meghallgatásokat, áttekinteni egyes esetek iratait és interjúkat készíteni. Ez az adatgyűjtési mód lehetőséget biztosít arra, hogy „pillanatfelvételt” készítsünk a gondnoksági gyakorlatról.

Az olyan résztvevőkkel készített interjúkat is tartalmazó kutatás vezetése, ahol a résztvevők közül néhányan mentális egészségügyi problémákkal, vagy értelmi fogyatékossgal élnek, etikai kérdéseket vet fel. Ezek az interjúalanyok magánéletével és cselekvőképességével kapcsolatosak: megértették-e a kutatás célját, és tájékozott hozzájárulásukat adják-e a részvételükhöz. Az MDAC gondosan figyelembe vette az ezzel kapcsolatban felmerült etikai kérdéseket, és olyan útmutatás szerint

⁷ „Valós, létező, hatást gyakorló, annak ellenére, hogy hivatalosan, vagy jogilag nem elismert.” *Black's Law Dictionary (Black-féle jogi szótár)* (West 8. kiadás. 2004).

végezte tevékenységét, mely a résztvevők és az általuk szolgáltatott adatok védelmét megfelelően biztosítja (Ld. az Etikai Útmutatót a C Függelékben). Az információkat minden kutató egy számrendszerben kódolva tárolta, és a kódkulcsot, illetve a nyers adatokat egymástól elkülönítve tárolta. Az útmutató meghatározza a „résztvevőknek” adandó információkra vonatkozó szabályokat: a kutatásban való önkéntes részvételt, a részvétel bármikor történő megtagadásának jogát, és a „résztvevők” által nyújtott információk bizalmas kezelését.

1.5 Indikátorok a gondnokság emberi jogi szempontú értékelésére

A projekt során az MDAC huszonkilenc indikátort alkalmazott a vizsgált jogrendszer értékelésére.⁸ Ezen indikátorokat az MDAC a gondnoksággal és a támogatott döntéshozatallal foglalkozó legfontosabb dokumentumból, azaz az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)4. sz. „A cselekvőképtelen felnőttek jogi védelmének alapelveiről” szóló ajánlásából,⁹ valamint egy, az Európában, az Egyesült Államokban és Kanadában működő gondnoksági jogrendszer mintáiról készült áttekintésből vette. Az indikátorok megfogalmazásakor az MDAC figyelembe vette, hogy minden vizsgált ország – Kirgizisztán kivételével – ratifikálta az Emberi Jogok Európai Egyezményét, és az Európa Tanács tagállamaiként elvárható, hogy jogrendszerüket összehangolják az olyan „puha jogszabályokkal”,¹⁰ mint az R(99)4. sz. ajánlás.

Az MDAC indikátorai az emberi jogokat tisztelő, személyközpontú gondnoki rendszer kialakításához szükséges biztosítékokat ragadják meg. A szándék az volt, hogy az indikátorok viszonylag egyszerűek és tömörök legyenek, még akkor is, ha az általuk lefedett területek rendkívül összetettek.

Az indikátorok nem kimerítő érvényűek, de rávilágítanak a gondnoki rendszerekben élő felnőtt személyek kritikus problémáira. Egy pont vagy kérdéskör kihagyása egy indikátorból nem jelenti azt, hogy az adott probléma nem fontos, vagy ne jelentene problémát a kérdéses ország jogrendi kereteiben. Az MDAC célja a vizsgálat egységesítésével és a gondnoki rendszerek elemzésével olyan eszköz létrehozása az emberek számára, melynek segítségével összevethető a különböző országok rendszereit. Reméljük, hogy az indikátorrendszer más országokban is hasonló kutatást fog eredményezni.

⁸ A huszonkilenc indikátor összefoglalóját lásd a „B” Függelékben.

⁹ A memorandum teljes szövegét lásd: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=407333>.

¹⁰ A „puha jogszabályok” (*soft law*) kifejezés azokra a szabályokra, ajánlásokra, útmutatásokra, vagy tág alapelvekre utal, melyek bár jogilag nem szigorúan kötelező érvényűek, mindazonáltal jogi értelemben jelentősek. Black’s Law Dictionary (Black-féle jogi szótár) (8. kiadás, 2004.) A puha jogszabályok bizonyos mértékű politikai elkötelezettséget feltételeznek az államok részéről, és hasznos eszközök a létező jogi értelemben kötelező érvényű normák értelmezéséhez. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásai „puha jogszabályok”, azonban a Bizottság jogosult a tag kormányoktól megkövetelni, hogy „adjanak tájékoztatást az ajánlásokkal kapcsolatban tett intézkedésekről”, így jelentős potenciális erőt biztosít az ajánlásoknak.

2. GONDNOKSÁGI JOGSZABÁLYOK ÉS STRATÉGIÁK MAGYARORSZÁGON

2.1 Bevezetés

Magyarország mintegy tízmilliós lakosságú ország Közép-Európában.¹¹ XX. századi történelme meglehetősen eseménydús: az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása az első világháború végén, második világháború, kommunista uralom, majd a szovjet hadsereg által leverte 1956-os forradalom. Magyarországon a rendszerváltás utáni első demokratikus választásokat 1990-ben tartották, és az ország gyorsan áttért a szabad piacgazdaságra. Az ország 1999-ben csatlakozott a NATO-hoz, majd 2004-ben az Európai Unióhoz.

2.2 A fogyatékossgal élő személyek demográfiai és társadalmi képe Magyarországon

A fogyatékossgal élő személyek számát az 1990-es és a 2001-es népszámláláskor is felmérték. A 2001-es census adatai szerint 577.000 fogyatékkal élő ember volt az országban, ez a népesség 5,7%-nak felel meg. Ez az adat ugyanakkor a Központi Statisztikai Hivatal szerint valószínűleg alábecsüli a fogyatékossgal élő személyek valós számát.¹²

A fogyatékossgal élő személyek között a fizikai fogyatékosok szerepeltek a legnagyobb arányban (43,6%), míg az értelmi sérültek aránya körülbelül 10%.¹³ Ezen felmérés szerint a fogyatékos személyek 22%-a egyedül élt, 57%-uk fogyatékossgal nélküli személlyel, és csak kevesebb, mint 11%-uk harmad-, vagy többedmagával. Az összes fogyatékkal élő közel 8%-a él hosszú távon intézményben.¹⁴

A 2001-es népszámlálás szerint 62.256 felnőtt személy élt szociális gondozó intézményekben.¹⁵ Közülük 37.472 fő idősek szociális otthonában élt, 14.483 felnőtt személyt tekintettek értelmi sérültnek és helyeztek el e célra létesített otthonok valamelyikében, további 7.540 fő pedig pszicho-szociális (mentális) fogyatékossgal

¹¹ A Központi Statisztikai Hivatal által rendelkezésre bocsátott 2005. augusztusi pontos adat 10.006.835 fő volt (személyes kommunikáció).

¹² Az Új országos fogyatékosügyi programról szóló országgyűlési határozat II. fejezete, *A Fogyatékkal élők szociális helyzetének bemutatása*, 10/2006 (II.16). Az 1998. évi XXVI törvény A fogyatékkal élők jogairól és egyenlő lehetőségeiről, 26. paragrafus alapján.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Népszámlálás, 2001. Központi Statisztikai Hivatal, lásd: <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/08/tablak03.html>.

élő személyek számára létesült otthonokban élt. 1399 személy élt szenvedélybetegek számára létesített intézetekben, 1422 fő hajléktalanszállásokon.¹⁶

A magyar Igazságügyi Minisztérium a gondnokság alatt álló személyek számát 2001-ben 35.000 főre becsülte.¹⁷ Ez a szám 2006-ra közel a duplájára, 66.203 főre emelkedett.¹⁸ Egy 2001-ben elvégzett kutatás feltárta, hogy az akkor működő 52 pszichiátriai gondozó otthonból¹⁹ huszonkettőben minden lakó gondnokság alatt állt, míg a gondnokság alá helyezettek, és a bentlakók aránya mindössze 4 otthonban volt 80% alatt.²⁰

Érdemes megjegyezni, hogy a Központi Statisztikai Hivatal nem tudott felvilágosítást adni az MDAC-nek a gondnokság alá helyezettek számáról, sem életkörülményeikről, vagy nembeli megoszlásukról.

2.3 Magyarország jogrendszere

A vasfüggöny 1989-es lebontása óta Magyarország független parlamentáris köztársaság, melynek átdolgozott Alkotmánya 1989. október 23-án lépett hatályba. Magyarország kontinentális jogrendszerrel rendelkezik. A bíróságok a kormánytól függetlenek és közvetlenül alkalmazzák a törvényeket. Általánosságban az első fokú bírósági határozatok nem kötelező érvényűek más bíróságokra nézve, a Legfelsőbb Bíróság bizonyos döntései viszont kötik az alsóbb fokú bíróságokat is.

A magyar jogrend legfontosabb forrásai – a törvényeken kívül – az országgyűlési határozatok, a kormány- és miniszteri rendeletek és a helyi önkormányzatok rendeletei. Magyarország számos nemzetközi emberi jogi szerződést és egyezményt ratifikált, ilyen az Emberi Jogok Európai Egyezménye,²¹ a Gyermekek Jogainak Egyezménye,²² a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,²³ a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Alapokmánya,²⁴ az Egyezmény a Nők Elleni Diszkrimináció

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Makai Katalin, Igazságügyi Minisztérium, idézet a: „*Ki a kompetens?*” Jelentés egy kerekasztal-beszélgetésről, (Társaság a Szabadságjogokért, 2001. május, 39. o.).

¹⁸ Az információt az Országos Igazságszolgáltatási Tanács szolgáltatta az MDAC-nek 2006. január 26-án kelt levelében. Ez a levél jelezte továbbá, hogy 40.812 fő él kizáró gondnokság alatt, 19.202 fő él korlátozó gondnokság alatt és 6.189 fő gondnokságának típusa ismeretlen. A levél megtalálható az MDAC-nél.

¹⁹ A Központi Statisztikai Hivatalnál számba vett szociális gondozó otthonok száma összesen 54. Az eltérés valószínűleg a különálló intézmény fogalmának eltérő adminisztratív definícióinak következménye.

²⁰ Pszichiátriai Érdekvédelmi Fórum, 'The Human Rights of Patients in Social Care Homes for Mentally Ill' Angol fordítás, Budapest, 2001.

²¹ Ratifikálva 1992. november 5-én.

²² Ratifikálva 1991. október 7-én.

²³ Ratifikálva 1988. szeptember 7-én.

²⁴ Ratifikálva 1974. január 17-én.

Minden Formájának Megszüntetéséről,²⁵ az Európai Szociális Charta (átdolgozott),²⁶ és az Egyezmény a Diszkriminációról (Foglalkoztatás, Munka) – ILO 111.²⁷

Az Országgyűlés 2006-ban egyhangúlag elfogadta az új Országos Fogyatékosügyi Programot a 2007-2013-as időszakra.²⁸ Ez kormányzati célkitűzésként fogalmazza meg törvények alkotását és programok kidolgozását, ideértve egy akcióterv elfogadását is, amely meghatározza a feladatokat, a funkciókat, felelős testületeket és a források kiutalását. A kormány köteles két évente jelentést készíteni az országgyűlésnek a Program céljainak teljesítése felé tett előrelépésekről. A fogyatékossgal élő személyek szervezeteinek törvényben biztosított jogavan részt venni a cselekvési terv kidolgozásában. Az új Program egyebek közt hangsúlyt fektet az alábbi fontos alapelvekre:

A személyhez fűződő, illetve a fogyatékos személyeket külön megillető (speciális) jogok védelmének, valamint a támogatott döntéshozatal elvének valamennyi általános szabályban (pl. gyámság, gondnokság) érvényesülnie kell. A támogatott döntéshozatal elve a helyettes döntéshozatallal szemben a fogyatékos személy saját döntéshozatalának, egyéni döntési képességétől függő, teljes, minden lehetőségre kiterjedő segítségét jelenti. Ezen alapelv megvalósításának érdekében az államnak megfelelő források biztosításával segítenie kell a fogyatékos embereket, hogy a támogatott döntéshozatalt segítő hálózat épülhessen ki. A jogok érvényesítéséhez szükséges „Program-elemek” túl gondoskodni kell a Program végrehajtásának monitorozásáról, illetve a jogok megismertetéséről, a jogvédelmi technikák elterjesztéséről, a jogok védelmével foglalkozó intézmények megerősítéséről.²⁹

Külön fejezetek foglalkoznak a fogyatékossgal élő személyek életminőségének javításával, hangsúlyt fektetve az intézményen kívüli élet jelentőségére és a fogyatékossgal élő személyek társadalmi életben való részvételének elősegítésére.³⁰ A Program szerint a kormánynak ki kellett volna dolgoznia egy időközi intézkedési tervet, és azt 2006. augusztus 31-ig be kellett volna nyújtania az Országgyűlésnek. Ez 2007. május végéig, az MDAC jelentésének nyomdába kerüléséig nem történt meg.³¹

2.4 Gondnoksági jogszabályok Magyarországon

A XIX. század előtt Magyarország törvényei csak értelmi fogyatékos személyekre tettek utalást és csak a tulajdonjog vonatkozásában. 1872-ben szétválasztásra került a bíróság és a gyámhivatal jogköre. 1877-ben a törvény a közigazgatási hálózat hatáskörébe

²⁵ Ratifikálva 1980. december 22-én.

²⁶ Ratifikálva 2004. október 7-én.

²⁷ Ratifikálva 1961. június 20-án.

²⁸ *i. m.*

²⁹ *i. m.* I. fejezet: <http://www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=1295>.

³⁰ *i. m.*

³¹ Meg kell jegyezni, hogy kormányzati szinten vita folyik arról, hogy a határozat jelenleg hatályos-e vagy sem.

utalta a gondnoksági eseteket, és csak néhány kérdést hagyott a bíróságok döntési hatáskörében. Az 1877-ben hatályba lépett törvény emellett meghatározta a gondnok bizonyos kötelezettségeit.

A cselekvőképesség és a gondnokság kérdésének jelentős részét³² az 1959-es Polgári Törvénykönyv,³³ valamint az 1952-es Polgári Perrendtartás³⁴ szabályozza, amelyek vonatkozó részei időről időre módosultak, legutóbb 2001-ben. A gondnokságot befolyásoló jogszabályok közé tartozik továbbá az Alkotmány,³⁵ a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény,³⁶ a Kormányrendelet a gyámhatóságokról, a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról,³⁷ a Házasságról, Családról és Gyámságról szóló törvény,³⁸ valamint a Közigazgatási Hatósági Eljárás és Szolgáltatás Általános Szabályairól szóló törvény is.³⁹

2.5 A magyarországi két lépcsős gondnoksági/cselekvőképtelenséget megállapító eljárás

A magyar jogrend két intézményrendszer között osztja el a felnőtt személyek cselekvőképességének meghatározásával, illetve a fennálló gondnoki kapcsolat felügyeletével kapcsolatos felelősséget. A cselekvőképességről a bíróságok döntenek, a gondnokok kijelölése és a létrejött gondnoki jogviszony felügyelete pedig a gyámhatóságok felelőssége. A gyámhatóságok végrehajtó szervek a helyi és regionális önkormányzatokon belül, működésüket részben az összes fent említett törvény szabályozza.⁴⁰ A gyámhatóságok hatásköre többek között kiterjed a gyermek- és családvédelmi ügyekre, valamint az értelmi fogyatékossgal élő felnőtt személyek gondnokság alá helyezési eljárásának kezdeményezésére.⁴¹ Valójában bármely személy

³² A történelmi háttér a hivatásos gondnokok számára készült képzési anyagokból származik, p. 7-11. A Fővárosi Gyámhivatal képzése, Budapest, 2005. május 2-5.

³³ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (A továbbiakban: Ptk.).

³⁴ 1952. évi III. törvény a Polgári Perrendtartásról (továbbiakban: Pp.).

³⁵ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról (továbbiakban: Alkotmány).

³⁶ 1997. évi XXXI. törvény Gyermekvédelemről és a Gyámügyi Igazgatásról

³⁷ 149/1997 (IX.10.) Kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról (a továbbiakban: Gyer.).

³⁸ 1952. évi IV. törvény a Házasságról, Családról és Gyámságról (A továbbiakban: Csjt.)

³⁹ 2004. évi CXL. törvény a Közigazgatási Hatósági Eljárás és Szolgáltatás Általános Szabályairól.

⁴⁰ 278 helyi szintű gyámhatóság van, beleértve a Budapesten működő 23 gyámhatóságot is. Emellett 20 megyei/fővárosi szintű gyámhatóság van (lásd 1. Mellékletet a 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendeletre).

⁴¹ A gyámhatóságok feladatainak listája megtalálható az 1997. évi XXXI. törvény 109-122. §-ban. Ide tartozik: gyermekvédelem (pl.: gyermekek elhelyezése nevelőotthonokban); családok jogi helyzetének rendezése (pl.: szükség esetén bírósági per kezdeményezése az apa személyének megállapítására); örökbefogadás; szülői jogi esetek (pl.: a kommunikáció formáinak meghatározása gyermek és szülő között); gondnoksági ügyek (pl.: a gyám tevékenységének felülvizsgálata); gondnokság; vagyonkezelés (pl.: a gondnok fontos pénzügyi döntéseinek felügyelete); bírósági eljárások kezdeményezése (pl.: gondnokság

kérvényezheti a gyámhivatalnál, hogy az kezdeményezzen vizsgálatot egy személy gondnokság alá helyezésének szükségességéről. A gyámhivatal a vizsgálatokról saját hatáskörben dönthet, köteles viszont gondnoksági eljárást kezdeményezni, ha úgy látja, hogy az adott személy gondnokság alá helyezése „szükséges”.⁴²

A Polgári Törvénykönyv kimondja, hogy „cselekvőképes mindenki, akinek cselekvőképességét a törvény nem korlátozza vagy nem zárja ki”.⁴³ A törvény emellett biztosítja, hogy a jogi cselekvőképességet csak bíróság korlátozhatja, vagy zárhatja ki. Ez az első lépés a gondnokság alá helyezés felé. Az eljárás akkor kezdődik, amikor a törvény által felhatalmazott személy, vagy a gyámhatóság kérvényt nyújt be a bíróságnak, hogy az ítélkezzen arról, hogy az adott felnőtt személy cselekvőképességében korlátozott vagy cselekvőképtelen.⁴⁴ A kérvény benyújtását követően a bíróság meghallgatást tart a bizonyítékokról, majd döntést hoz. A felnőtt személyt cselekvőképesnek tekintik a teljes bírósági eljárás során, így tehát rendelkezik minden – a magyar bíróságokon bármely peres felet megillető – eljárási joggal.⁴⁵ Természetesen ha a bíróság úgy találja, hogy a felnőtt személy teljes cselekvőképességgel rendelkezik, akkor az eljárást a felnőtt személy cselekvőképességének korlátozása, vagy megvonása nélkül megszüntetik. A bíróság megállapíthatja, hogy a felnőtt személy nem cselekvőképes, amennyiben úgy határoz, hogy a felnőtt saját ügyeinek viteléhez szükséges képessége tartósan és teljes mértékben hiányzik pszichés állapotának vagy szellemi fogyatkozásának eredményeként.⁴⁶ Ha a felnőtt személy fogyatéka „nagy mértékben hiányzik” (szemben a „teljes mértékben hiányzik” megállapítással), vagy ha a fogyatékoság epizódyszerű, akkor a bíróság megállapíthatja, hogy a felnőtt személy részlegesen cselekvőképes.⁴⁷ A kóros függőség szintén alapot szolgáltat a bíróságnak a részleges cselekvőképesség kimondására, de nem elegendő a személy cselekvőképességének teljes megvonására.⁴⁸ A bíróság szerepe véget ér azzal, hogy meghatározza a felnőtt személy cselekvőképességének fokát.

alá helyezés); bűnügyi nyomozás kérvényezése (pl.: ha bűntényt követnek el gyermekkel szemben); pénzügyi juttatások és támogatás (pl.: tartásdíj); szakértők utasítása és szakértői díjak meghatározása. Lásd még Kispest (Budapest egyik kerülete) gyámhivatalának hivatalos honlapját: www.hivatal.kispest.hu/gyamhiv/gyamhiv.htm.

⁴² Ptk. 14. §(3) bek.

⁴³ *Ibid.* 11. §(1) bek.

⁴⁴ A jogképesség a magyar terminológiában azt jelenti, hogy a személy jogokkal rendelkezik és jogi kötelezettségek alanya lehet. Magyarországon a személyeknek jogszabály szerint nem csak jogképességük, hanem cselekvőképességük is van. Az Alkotmánya szerint minden személy rendelkezik jogképességgel, cselekvőképességgel azonban nem feltétlenül (lásd az Alkotmány 56. cikkét). „A cselekvőképesség a személy azon képessége, melynek alapján a személy jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat saját nevében, saját döntéséből, vagy akaratából (a definíció a Polgári Törvénykönyv 11. §-ának *Kommentárjából* származik. „*A Polgári Törvénykönyv magyarázata*” [továbbiakban Ptk. Kommentár] nem hivatalos jogforrás, pusztán a jogszabályok magyarázatai, melyet széles körben használnak ügyvédek, bírók, állami testületek és egyebek.)

⁴⁵ A Polgári Perrendtartás 306. §(1) bekezdése kimondja, hogy „a gondnokság alá helyezési eljárásban az alperes teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik”.

⁴⁶ A jogszabály nem határozza meg, mi értendő pszichés állapot, vagy szellemi fogyatkozás alatt.

⁴⁷ Ptk. 14. §(3) bek.

⁴⁸ *Ibid.*

A felnőtt személy cselekvőképességét megvonó bírósági ítéletet követően az ügy átkerül a helyi gyámhatósághoz, amely gondnokot jelöl ki. Ha ez megtörtént, a gyámhivatal felelős a gondnokság felügyeletéért. Ez magában foglalja a gondnok tevékenységének felügyeletét és a viták rendezését. A gondnokok döntései ellen fellebbezéssel lehet élni a helyi gyámhivatalnál, a gyámhivatalok döntése ellen pedig a megyei szintű gyámhivatalnál.⁴⁹ Bizonyos fellebbezéseket a közigazgatási bírósághoz is be lehet nyújtani, a fellebbezés természetétől és komolyságától függően.⁵⁰

2.6 A magyar jogrendszer értékelése az emberi jogok szempontjából

Az MDAC 29 indikátort dolgozott ki a gondnoksági jogszabályok értékelésére. Mint megjegyeztük, ezek az indikátorok olyan nemzetközi emberi jogi előírásokból és normákból származnak, mint például az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európa Tanács Minisztertanácsának R(99)4. sz. ajánlása a cselekvőképtelen felnőttekről. Ahol egy probléma vagy igény nem került világosan meghatározásra a nemzetközi jogforrásokban vagy normákban, ott a különböző országok nemzeti törvényeit és gyakorlatait vettük figyelembe.

Az első indikátor a jogrendszert átható alapelvekről szól, talán jelezve a társadalom viszonyulását a pszicho-szociális fogyatékosággal élő személyek iránt. A többi indikátor – a gondnoksági rendszereknek megfelelően – három fő területre oszlik. Az első a felnőtt személy jogaival foglalkozik a gondnokság alá helyezés előtt. A második terület a felnőtt személy jogaival a cselekvőképtelenné nyilvánítás megvonása után: ide tartoznak a gondnok kötelezettségei és az elszámoltathatósága is. A harmadik terület a kevésbé korlátozó alternatívákat, valamint az elrendelt gondnokság felülvizsgálati és megszüntetési mechanizmusait vizsgálja.

Az alábbiakban az indikátor száma melletti keretben tömör leírás olvasható az adott indikátorról. Ezután megállapítjuk, hogy Magyarország jogszabályai megfelelnek-e az adott indikátornak, majd – a következtetések alátámasztására – a magyar jogszabályok speciális rendelkezéseinek elemzése következik. Végül az „Emberi jogi követelmény” című részben az MDAC összehasonlítási alapot nyújt esősorban az R(99)4. sz. ajánlás és az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján. Néhány olyan esetben, amelyre vonatkozóan e két dokumentum nem tartalmaz egyértelmű követelményt, különböző jogrendszerek példaértékű jogi gyakorlatát mutatjuk be.

⁴⁹ Ha a helyi hatóság Budapesten van, akkor a fellebbezés benyújtható a Fővárosi Gyámhivatalnak.

⁵⁰ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 118. §(1) bek.

2.6.1 Jogi alapelvek (1. indikátor)

1. Indikátor	<i>A jogalkotás célja vagy a jogszabály preambuluma a mentális sérüléssel élők emberi jogainak, emberi méltóságának és alapvető szabadságjogainak tiszteletben tartását fogalmazza meg.</i>
--------------	---

Megállapítás: Az Alkotmány és más jogszabályok is biztosítják a fogyatékossgal élő személyek egyenlő jogait, de a pszicho-szociális fogyatékossgal vagy értelmi sérüléssel élőkkel kapcsolatban ezen emberi jogi alapelveket ritkán alkalmazzák.

Elemzés: A magyar Alkotmány elismeri minden ember alapvető jogait és szabadságát. Az Alkotmány 8. Cikke kijelenti, hogy:

- ⇒ A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.
- ⇒ A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.

Az Alkotmányon kívül egyéb jogszabályok is átvették az 1. indikátorban megfogalmazott alapelveket. 2001-ben a Polgári Törvénykönyv gondnoksággal kapcsolatos előírásait a pszicho-szociális fogyatékossgal és értelmi sérüléssel élők jogainak átfogóbb elismerése érdekében módosították. A módosítás miniszteri indokolása a következőket deklarálja:

A törvény az érintettek autonómiáját a korábbiaknál jobban figyelembe vevő, differenciált rendszert, jogszabályi kereteket alakít ki, mely csak a legszükségesebb mértékben korlátozza az érintettek személyi szabadságát, döntési autonómiáját, ugyanakkor biztosítja, hogy – amikor ez szükséges – gyors és egyben alapos, megfelelő jogi garanciákat tartalmazó eljárásban történjen döntés a korlátozottan cselekvőképes, illetve cselekvőképtelen személy gondnokság alá helyezéséről. A törvény rendelkezéseinek kialakítása során alapvető jelentőséggel bírt az Európa Tanács R. (99) 4. számú, 1999. február 23-án elfogadott, a cselekvőképtelen nagykorúak védelméről szóló ajánlása.⁵¹

Az egészségügyi törvény miniszteri indokolása⁵² hangsúlyozza, hogy az államnak biztosítania kell az egészségügyi szolgáltatások felhasználóinak általános emberi,

⁵¹ A 2001. évi XV. tv. Indokolása a cselekvőképeséssel, gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról.

⁵² 1997. évi CLIV. tv. Az egészségügyről (A továbbiakban: Eütv.).

polgári és egyéb releváns jogait.⁵³ A jogalkotó felismerte annak szükségességét, hogy a mentális egészségügyi szolgáltatások használóinak speciális igényei vannak, és kijelenti, hogy a betegjogokat csak akkor lehet korlátozni, ha a) a személy veszélyeztető magatartást tanúsít és b) csakis addig, ameddig a veszélyeztetés fennáll.⁵⁴

A 2006-ban elfogadott új Országos Fogyatékosügyi Program deklarálja a fogyatékos személyek méltósághoz, emberi jogokhoz és alapvető szabadságjogokhoz való jogának alapelvét. Többek között az alábbi mércét állítja fel:

A fogyatékos személyek nem jótékonykodás alanyai, hanem jogok birtokosai. A fogyatékos személyek nem beteg emberek, hanem saját sorsukért felelősséget vállaló, önálló személyek. Nem eltartottak, hanem munkaképes fogyasztók. Olyan emberek, akik nem igénylik, hogy sorsukról mások döntsenek, mert arra maguk is képesek. *Mindezekből következően az intézkedések meghatározásában, majd megvalósításában arra kell törekedni, hogy abból a fogyatékos személyek is kivehessenek részüket. Az önrendelkezés elve értelmében a fogyatékos emberek meglevő képességeik és lehetőségeik keretein belül szabadon rendelkeznek életük alakításáról. Az önállóság kiterjed a személyes mozgás, az idő, a tulajdon és a saját test feletti önrendelkezésre. Az önrendelkezés és az emberi méltóság tisztelete érdekében* valamennyi támogatás odaítélésénél figyelembe kell venni azt az elvet, hogy a fogyatékos ember maga rendelkezessen élete célkitűzéseiről, az azokhoz vezető utakról, megvalósítandó emberi és morális értékeiről. A támogatásoknak nem szabad megfosztania a fogyatékos embereket mindattól, amit önállóan is tudnak élni, amit önállóan is képesek megvalósítani.⁵⁵ [Kiemelés az eredetiben.]

A program örvendetes előrelépést jelent, de meg kell jegyezni, hogy a pszicho-szociális vagy értelmi sérültséggel élők jogaira történő konkrét utalást a szöveg nem tartalmaz. A programot továbbá át is kell ültetni a gyakorlatba.

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4. sz. ajánlás 1. alapelve előírja, hogy a mentális fogyatékosággal élő személyek emberi jogai és méltósága iránti tiszteletnek az egész jogrendszert át kell hatnia:

A belátási képességgel nem rendelkező felnőttek védelme során elsőrendű az emberi méltóság tiszteletben tartása. A belátási képességgel nem rendelkező felnőttekkel kapcsolatos jogszabályi környezet, eljárási rend és gyakorlat is az érintettek emberi jogainak és alapvető szabadságjogainak védelmén alapuljon.⁵⁶

Ezen alapelvet a vonatkozó törvényekbe egy preambulum megfogalmazásával vagy egy célirányos nyilatkozattal lehet átültetni. Az emberi jogi alapelvek és az emberi

⁵³ Az Eütv. Indoklása, „Általános indoklás” 4. bek.

⁵⁴ *Ibid.*, 189-195. bek.

⁵⁵ 10/2006 (II.16) OGY határozat az új Országos Fogyatékosügyi Programról.

⁵⁶ R(99)4 sz. Ajánlás 1. alapelve.

méltóság ilyen kinyilvánítása és elismerése a bíróságokat arra ösztönzi, hogy döntésük meghozatalakor figyelembe vegyék ezen elveket. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) szintén ezt a megközelítést javasolja annak érdekében, hogy segítse „a bíróságokat és másokat a jog értelmezésben, valahányszor ellentmondást fedeznek fel a törvény szövegében.”⁵⁷ A WHO a lengyel Mentális egészségügyi törvény preambuluma idézi ezen alapelv átültetésére példaként. A normaszöveg szerint „elismerve azt, hogy a mentális egészség alapvető emberi érték és elismerve azt, hogy a mentális rendellenességekkel küzdő személyek jogainak védelme az állam kötelessége, ezen törvény előírja...”⁵⁸ Az ehhez hasonló preambulók meghatározzák azokat a magasabb rendű értékeket, amelyeket a továbbiakban kifejtendő törvény alkalmazásakor át kell ültetni a gyakorlatba.

2.6.2 Eljárási jogok a gondnokság alá helyezési eljárásokban (2-7. indikátor)

Az indikátorok ezen csoportja a felnőtt személyek gondnoksági eljárásban megvalósuló eljárási jogait vizsgálja meg. Jóllehet, a nemzeti jogszabályok további jogokat és védelmet biztosíthatnak, a 2-7. indikátorok a tisztességes eljáráshoz szükséges minimumkövetelményeket képviselik. Az európai emberi jogi rendszerben „különleges eljárásjogi biztosítékokkal kell biztosítani azon személyek érdekvédelmét, akik mentális fogyatékságuk következtében nem teljes mértékben képesek saját nevükben cselekedni.”⁵⁹

2. Indikátor	<i>A jog világosan meghatározza egyrészt azt, hogy kik indíthatják meg a gondnokság alá helyezési eljárást, másrészt az eljárást megalapozó tényeket is.</i>
--------------	--

Megállapítás: A magyar jog világosan meghatározza, hogy ki indíthat gondnokság alá helyezési eljárást, de nem eléggé világos és specifikus a kereset alapjának tekintetében.

Elemzés: A Polgári Törvénykönyv szerint a gondnokság alá helyezési eljárást az alábbi három kategóriák valamelyikébe tartozó személy kérelmezheti: rokonok, gyámhatóság vagy az ügyész.⁶⁰ A perindításra jogosult családtagok: a nagykorú házastárs, az egyenes ági rokonok és a testvérek. Más személyeknek pedig jogukban áll a gyámhatóságnak jelezni, ha véleményük szerint a gondnokság alá helyezésre bármely felnőtt személy

⁵⁷ World Health Organization, WHO Resource Book on Mental Health, Human Rights and Legislation: Stop Exclusion, dare to care (World Health Organization, Genf, Svájc, 2005), 19. o.

⁵⁸ Mental Health Protection Act, M284 1994, Lengyelország, idézi: WHO, WHO Resource Book on Mental Health, Human Rights and Legislation: Stop Exclusion, dare to care (World Health Organization, Genf, Svájc, 2005), 19. o.

⁵⁹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának *Winterwerp v. Hollandia* ügye, Kérelem száma: No. 6301/73, ítélet: 1979. október 24. (A/33) (1979-80) 2 EHRR 387, 60. bek.

⁶⁰ Ptk. 15. §(2) bek.

esetében szükség van. Azonban a gyámhivatalnak mérlegelési joga van a tekintetben, hogy keresetet terjeszt-e elő az adott esetben. Ha a gyámhatóság szerint az eljárás megindítására szükség van,⁶¹ a hatóság köteles megindítani az eljárást, hacsak a jogosult rokonok közül valaki nem kezdeményezi azt 60 napon belül.⁶² Az ügyész szintén jogosult polgári perben eljárni, ide értve a gondnoksági eljárásokat is, amennyiben a körülményekből kitűnik, hogy az érintett személy nem képes valamely okból saját jogainak védelmére.⁶³

Noha a magyar jog meghatározza azon okokat, amelyek alapján keresetet lehet indítani, a felsorolt okok homályosak: pszichés állapot, szellemi fogyatkozás⁶⁴ vagy szenvedélybetegség (ld. feljebb).⁶⁵ Szintén nincs világosan körülhatárolva, hogy a bíróság milyen bizonyítékok alapján ad helyt a keresetnek. Az azonban bizonyos, hogy a bizonyítási teher a felperesre hárul.⁶⁶ Csupán abban az esetben, ha a gyámhivatal a felperes, követel a jog meg szakértői véleményt, környezettanulmányt illetve vagyonleltárt vagy bármilyen egyéb forrást, amely a gyámhivatal rendelkezésére áll.⁶⁷

Emberi jogi követelmény: Ezen indikátor alapvetően két területre koncentrál. Elsőként arra, hogy a jogszabályoknak konkrétan meg kell határozniuk az egyének azon körét, amelyek gondnokság alá helyezési pert indíthatnak. Másodsorban arra, hogy a jogszabály tartalmaz-e például olyan listát, amely egy ilyen kereset szükségességét alátámasztó bizonyítékokat és azok természetét is meghatározza. Az első körülményre tekintettel az R(99)4. sz. ajánlás meghatározza a 11(1) alapelvben, hogy:

Azoknak a személyeknek a körét, akik az érintett védelme érdekében szükséges intézkedések meghozatalát kezdeményezhetik, megfelelően szélesnek kell meghatározni ahhoz, hogy minden esetben, ahol ez szükséges, az intézkedés bevezetésének szükségességét megvizsgálják. Így szükségessé válhat hivatalbóli eljárás is a bíróság vagy a hatóság kezdeményezésére.

Az ajánlás „tisztes és hatékony eljárásra” szólít fel „a cselekvőképtelen felnőttek védelme érdekében”.⁶⁸ A tisztes eljárás ezen kontextusban magába foglalja azt is, hogy a jog világosan határozza meg, ki nyújthat be keresetet.

⁶¹ 149/1997 (IX.10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 144.§(2) bek. szerint: „A gondnokság alá helyezés szükségessége különösen akkor áll fenn, ha a gondnokság alá helyezendő személy személyi és vagyoni érdekvédelme csak a gondnokság alá helyezéssel biztosítható.”

⁶² Ptk. 15.§(3) bek.

⁶³ 7/1996 (ÜK. 7.) LÜ utasítás az ügyészi magánjogi tevékenységről, 8. §(2). bek.

⁶⁴ A szellemi fogyatkozás kifejezést jelen tanulmányban igyekezzük elkerülni, mert általában véve lealacsonyító kifejezésnek tartják. Ehelyett az értelmi sérültség kifejezést alkalmazzuk.

⁶⁵ Ptk. 14.§(4) bek.

⁶⁶ Pp. 164. §(1) bek.

⁶⁷ *Ibid*, 307. §(2) bek.

⁶⁸ R(99)4 sz. ajánlás, 5(1). alapelv.

A második tényező – vagy specifikációs követelmény – amellyel egy gondnoksági keresetnek legalább névleg rendelkeznie kell, ahhoz szükséges, hogy a felnőtt személyeket megvédje a cselekvőképtelenség rosszhiszemű állításától. A *H.F. v. Szlovákia* ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) azt az eljárást vizsgálta meg, amely az egyén cselekvőképességének elvonásához vezet. Az eljárást az érintett volt férje kezdeményezte, és egy olyan szakértői véleményre alapozott, amely már több mint egy éves volt az eljárás idején. A Bíróság a 6. Cikk (1) bekezdés megsértését állapította meg, mert a szlovák bíróság – több eljárási szabálytalanság mellett – ítéletét nem kielégítő bizonyítékokra alapozta. Ennek a R(99)4. sz ajánlás 1. alapelvének fényében van jelentősége, amely előírja, hogy „legalább egy megfelelően képzett szakember napra kész szakértői vizsgálatának” kell alátámasztania az ilyen döntéseket.⁶⁹ Az olyan eljárások, mint amelyet a *H.F. v. Szlovákia* ügy felperese is elszenvedett, elkerülhetőek lennének abban az esetben, ha a jogszabály meghatározná, hogy milyen típusú bizonyítékokat kell a keresetben benyújtani.

3. Indikátor	<i>Az érintettnek joga van az eljárásról való értesüléshez, a cselekvőképességétől való megfosztással és a gondnok kinevezésével kapcsolatos valamennyi eljárásban való személyes jelenlétre és véleményének figyelembevételére.</i>
--------------	--

Megállapítás: A felnőtt személyeknek joguk van személyesen megjelenni és előadni véleményüket a cselekvőképességükről döntő eljárás során. Ilyen jogosultság nincs nevesítve a gyámhivatal előtt folyó eljárásokban.

Elemzés: A magyar jog előírja, hogy a bíróságok kézbesítés útján értesítsék az érintett személyt a gondnokság alá helyezési eljárásról.⁷⁰ A polgári ügyekben előírt alperesre vonatkozó értesítési kötelezettség a gondnoksági perek alperesére is vonatkozik. Mindaddig, amíg a felnőtt személyt a bíróság nem nyilvánítja cselekvőképtelennek, teljesen cselekvőképesnek kell tekinteni. Továbbá annak, aki gondnoksági per alanya, ugyanolyan jogai vannak, mint más polgári eljárásokban a feleknek.⁷¹ Ez magába foglalja az értesítéshez való jogot és a személyes megjelenés jogát is.⁷² A gondnoksági perekben egyedülálló módon a magyar bíróságoknak ún. „ügygondnokot” kell

⁶⁹ *H.F. v. Szlovákia*, Kérelem száma: No. 54797/00, ítélet: 2005. november 8. Az ítélet csak francia nyelven érhető el. Az angol nyelvű összefoglaló a következő helyen érhető el: „Press Release, European Court of Human Rights Registrar, 8 November 2005.” www.cmiskp.echr.coe.int/echr.

⁷⁰ Pp. 99. §(1). bek.

⁷¹ A polgári eljárásokban szereplő személyek jogait a polgári eljárásjogi törvény különböző szakaszai nevesítik. A gondnoksági eljárásokra vonatkozó specifikus előírások a törvény XVIII. fejezetében található meg. Ennek számos elemét tárgyaljuk a következőkben.

⁷² Pp. 125. §(1). bek.

kijelölniük.⁷³ A jogszabály azonban nem szól arról, hogy más érdekelt felek kapnak-e értesítést az eljárásról. Valamennyi félnek jogában áll megjelenni és álláspontját előadni a bíróságon,⁷⁴ valamint a jogszabály azt is hangsúlyozza, hogy a felnőtt személyt személyesen is meg kell hallgatni, amitől csak kivételes körülmények esetén lehet eltekinteni.⁷⁵

A Gyer.-nek megfelelően a gyámhivatalnak meg kell hallgatnia a felnőtt személyt a gondnok kinevezését megelőzően. Mégis, ugyanez a rendelet azt is leszögezi, hogy erre csak akkor van szükség, ha a felnőtt „mentális állapota lehetővé teszi”.⁷⁶ Ezen indikátor szempontjából a Gyer. kivetni valót hagy maga után, hiszen abból indul ki, hogy az érintett személy mentális állapota kizárja részvételét az eljárás kritikus pontjánál, a gondnok kiválasztásánál. Kérdéses az is, hogy ki és hogyan dönt arról, hogy a felnőtt személy mentális állapotát meg szükséges-e vizsgálni.

Emberi jogi követelmény: A megjelenéshez és meghallgatáshoz való jog az eljárások során közvetlenül kötődik az értesüléshez való joghoz, ahogyan a megjelenés joga és a meghallgatáshoz való jog sem gyakorolható racionális és időszerű értesítés nélkül. Az R(99)4. sz. ajánlás előírja, hogy a felnőtt személyt tájékoztatni kell az eljárásról, és ennek „oly nyelven vagy egyéb módon kell történnie, amelyet az illető megért.”⁷⁷ Az R(99)4. sz. ajánláshoz fűzött magyarázó memorandum az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. Cikkére utalva megismétli ennek az eljárási biztosítéknak a szükségességét.⁷⁸ Az Alapelvben használt megfogalmazás rámutat arra, hogy az általános polgári eljárásokban előírt értesítés nem feltétlenül ad megfelelő eligazítást az érintett számára az eljárás jelentőségéről vagy szerteágazó hatásáról. Ezért valódi, időszerű tájékoztatásról kell gondoskodni. Lehetséges megoldásnak tűnik az Amerikai Egységes Gondnoksági és Védelmező Eljárásokról szóló törvényben alkalmazott előírás bevezetése, mely egy további egyszerű feltételt szab meg: „a jelen törvényben foglaltaknak megfelelő értesítésnek egyszerű nyelvezetűnek kell lennie”.⁷⁹

⁷³ *Ibid*, 308. § (1) bek.

⁷⁴ *Ibid*, 138. § és 139. §.

⁷⁵ *Ibid*, 309. § (3) bek. Azon körülmények, amelyek az alperes személyes jelenléte nélkül is lehetővé teszik a tárgyalás megtartását: pl. amikor az alperes ismeretlen helyen tartózkodik, vagy megjelenése a bíróság előtt elháríthatatlan akadályba ütközik.

⁷⁶ Gyer. 131. § (3) bek.

⁷⁷ A 11(2). Alapelv egy kivétellel is szolgál az értesítési kötelezettség köréből: amikor az „nyilvánvalóan értelmetlen lenne az egyén számára vagy pedig komoly veszélyt jelentene az érintett egészsége számára”. Az MDAC álláspontja szerint az ilyen eljárásról az érintett személyt mindig tájékoztatni kellene, hiszen az értesítéshez semmilyen esetben sem társul hátrány, ráadásul nem tűnik valószínűnek, hogy az ilyen eljárásokról szóló értesítés az érintett felnőtt egészségére nézve „komoly veszélyt” jelenthetne.

⁷⁸ Európa Tanács, Miniszterek Tanácsa. „Explanatory Memorandum to Recommendation R(1999)4 on principles concerning the legal protection of incapable adults.” Elfogadták 1999. február 23-án, 52. bek.

⁷⁹ Ld. Az Amerikai Egységes Gondnoksági és Védelmező Eljárásokról szóló törvény (1997) 113 § (c) bek. Ezt a modellértékű normát az Egységes Állami Törvények Bizottságának Országos Kongresszusa szövegezte meg, és az Amerikai Ügyvédi Kamara hagyta jóvá.

A második tényezőre tekintettel, az R(99)4. sz. ajánlás mindössze annyit ír elő, hogy „az érintett személy meghallgatáshoz való jogát garantálni kell minden olyan eljárásban, amely cselekvőképességét érintheti.”⁸⁰ Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. Cikke a tisztességes eljáráshoz való jogot nevesíti, ideértve az olyan eljárásokat is, amelyekben az egyén polgári jogai és kötelezettségei kérdés tárgyát képezik, ideértve a gondnokságot is.⁸¹

4. Indikátor	<i>A felnőtt személynek joga van az ingyenes és hatékony jogi képviselőhöz a gondnoksággal összefüggő valamennyi eljárásban.</i>
--------------	--

Megállapítás: A polgári eljárási törvény biztosítja a jogi képviselőhöz való jogot. Ennek ellenére a gondnoksági eljárásban az állam nem köteles ügyvédi képviselőről gondoskodni. Az eljárás során ingyenes ügygondnokot jelölnek ki a felnőtt személy segítségére, de az ügygondnok nem feltétlenül jogász, és sok esetben jogi felelőssége sem világos.

Elemzés: Minden jogi eljárásban részt vevő személy igénybe vehet jogi képviselőt Magyarországon.⁸² Ugyanakkor – bár a felnőtt személy igénybe veheti saját ügyvédjét – az állam nem köteles ügyvédi képviselőről gondoskodni a gondnokság alá helyezési perekben.

Ha a bíróság gondnoksági perben megidézi a felnőtt személyt, egyúttal ügygondnok kirendeléséről is gondoskodik.⁸³ A Polgári Törvénykönyv nem írja elő, hogy az ügygondnok jogi végzettségű személy legyen, noha a kapcsolódó Ptk. Kommentár ezt feltételként nevezi meg.⁸⁴ Az ügygondnok feladata általános segítségnyújtás az érintett személy részére.⁸⁵ Az ügygondnokok ugyanakkor különleges helyzetben vannak,

Ennek az egységes törvénynek a célja az volt, hogy tisztességes eljárást biztosítson a cselekvőképtelen személyek részére, és az, hogy alávesse a gondnokokat az Egyesült Államok egészében a bíróságok fennhatóságának. Ebből következően, a tisztességes eljárásra vonatkozó előírásai példaként szolgálhatnak más jogrendszerek számára is. A szöveg elérhető volt a www.nccusl.org weboldalon 2006. november 1-jén.

⁸⁰ 13. Alapelv.

⁸¹ Ld. *Winterwerp v. Hollandia*, Kérelem száma: No. 6301/73, ítélet: 1979. október 24.(A/33) (1979) 2 EHRR 387, amely ügyben a Bíróság kifejtette, hogy „valamely személy vagyonának kezelésére való képesség magába foglalja a személyes jogok gyakorlását is, ezért a 6. Cikk 1. bek. értelmében hatással van a „polgári jogokra és kötelezettségekre” [...] Mr. Winterwerp megfosztása ezen képességtől „az ilyen jogok és kötelezettségek meghatározásához vezetett”. Ezt az alapelvet nemrégiben a *Matter v. Szlovákia* ügyben erősítették meg. Kérelem száma: No. 31534/96, ítélet: 1999. július 5., 51. bek.

⁸² Pp. 49. §(1) bek.

⁸³ Pp. 308. §(1) bek.

⁸⁴ Pp. 74.§és a kapcsolódó Kommentár.

⁸⁵ Gyer. 137. §(2) bek.

hiszen minden esetben kirendelik őket, az állam fizeti költségeiket, általában jogászok és segítséget nyújtanak a felnőtt személy számára. Mégis, a szorosabb értelemben vett ügyvédi képviseletre nem jogosultak az érintett személyek. Annak, aki az ügygondnoki képviselet mellet vagy helyett ügyvédi képviseletet szeretne igénybe venni az eljárásban, saját magának kell az ügyvédi díjat állnia.

Emberi jogi követelmény: Az Európa Tanács R(2004)10 sz. ajánlása kiemeli, hogy a „mentális problémával élő személyek is jogosultak minden polgári és politikai joguk gyakorlására.”⁸⁶ Ez a nemzetközi jog hangsúlyos alapelve, amelyet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (ICCPR) 14(3)(d). Cikke is kifejezetten előír: minden olyan esetben, ahol az egyén szabadsága kérdéses, az érintettnek biztosítani kell az ingyenes jogi segítséghez és képviselethez való jogot. Az Emberi Jogok Európai Bírósága is egyértelműen megállapítja, hogy az egyén cselekvőképességéről döntő eljárások közvetlenül kihatással vannak az egyén jogaira és kötelezettségeire.⁸⁷ Az ICCPR 14(3) Cikkében foglaltak a tisztességes eljárás⁸⁸ alapvető garanciáit fogalmazzák meg, amelynek értelmében az ingyenes és hatékony képviselet elve minden cselekvőképességet érintő eljárásban érvényre kell, hogy jusson. Ezen jog kiterjesztését a gondnoksági perekre az R(99)4. sz. ajánlás is támogatja, amely szerint „megfelelő eljárásjogi biztosítékoknak kell védeniük az érintett felnőtt jogait, és meg kell előzniük a lehetséges visszaéléseket”.⁸⁹

Különösen akkor fontos az ingyenes és hatékony jogi képviselet követelményének biztosítása, ha az érintett személy állítólagosan nem rendelkezik a saját képviseletére való funkcionális képességgel.⁹⁰ Amint azt korábban említettük, a cselekvőképességtől való megfosztás élethosszig tartó gondnokság alá helyezést, valamint az alapvető jogok gyakorlási lehetőségének elvesztését eredményezheti (ilyen pl. a lakóhely megválasztásának joga, az anyagi ügyek viteléhez való jog, a házasságkötéshez, választáshoz való jog, stb.). Éppen ezért az ENSZ Közgyűlése is elismerte a hatékony képviseleti kötelezettség jelentőségét az 1991-es A Pszichiátriai Betegek Védelme és Gyógykezelésük Fejlesztése (Mentális Megbetegedésekről Szóló) Alapelveiben, a következőképpen:

Azon személy, akinek cselekvőképessége kérdéses, jogosult arra, hogy tanácsadó képviselje. Amennyiben az a személy, akinek cselekvőképessége kérdéses, nem

⁸⁶ R(2004)10 sz. ajánlás a mentális rendellenességgel élő személyek emberi jogainak és méltóságának védelméről. („Concerning the Protection of the Human Rights and Dignity of Persons with Mental Disorder”), elfogadták 2004. szeptember 22-én, 4. Cikk.

⁸⁷ Ld. *Matter v. Szlovákia*, kérelem száma: 31534/96, ítélet: 1999. július 5., 51 bek.

⁸⁸ Ld. ENSZ Emberi Jogi Bizottság, Általános Kommentár 13: A bíróságok előtt való egyenlőség és a tisztességes és nyilvános eljáráshoz való jog egy független bíróság előtt, 1984. április 13., 5. bek.

⁸⁹ 7. Alapelv.

⁹⁰ Ld. Például az Emberi Jogok Európai Bíróságának *Megyeri v. Németország* ügyét, Kérelem száma: No. 13770/88, ítélet: 1992. május 12-én, 15 EHRR 584, 23. bek.

gondoskodik ilyen képviselőről, azt térítésmentesen kell elérhetővé tenni számára, amilyenben nem rendelkezik a kifizetéséhez szükséges eszközökkel.⁹¹

5. Indikátor

Az érintett személyt nem lehet fogva tartani cselekvőképessége vizsgálatának céljából.

Megállapítás: A magyar szabályozás ennek a követelménynek nem felel meg. Az érintett személyeket a belátási képesség vizsgálatának céljából maximum 30 napra el lehet zárni.

Elemzés: A polgári eljárási törvény szerint, ha a felnőtt „hosszabb ideig történő megfigyelése” szükséges, vagy ha többször nem jelenik meg az érintett az igazságügyi szakértői vizsgálaton, maximum 30 nap időtartamra elzárható egy kórházi intézménybe, a vizsgálat lefolytatása céljából.⁹² Ezen szabály kifejezetten azokra az ügyekre vonatkozik, amelyek esetén a bíróság szakértői vélemény elkészítését kéri. Az elzárásról szóló határozat ellen fellebbezést lehet benyújtani.⁹³

Emberi jogi követelmény: A Mentális Megbetegedésekről Szóló Alapelvek leszögeznek, hogy „Senki sem vethető alá szakértői vélemény elkészítése céljából olyan vizsgálatnak, amelynek az a célja, hogy mentális megbetegedés fennállását állapítsa meg, csak ha az a nemzeti joggal összhangban álló eljárásban történik”.⁹⁴ Az Emberi Jogok Európai Bírósága a kényszerített pszichiátriai vizsgálatokkal kapcsolatban a szabadsághoz való jogot deklaráló EJEE 5. Cikk tükrében elemezte a fogvatartás kérdését. A *Nowicka v. Lengyelország* ügyben a Bíróság kimondta, hogy jogszerű vizsgálat elvégzése miatt elzárni az egyént, ahogyan az a bíróság által elrendelt szakértői vizsgálatoknál is történik, formailag megengedhető. Ugyanakkor a Bíróság azt is kimondta, hogy a vizsgálatot megelőző elzárás és a folyamatos fogva tartás a kötelezettség elmúlta ellenére, nem jelent megfelelő egyensúlyt az államnak a vizsgálathoz fűzött érdeke és az egyénnek a szabadsághoz való joga között, ennél fogva az 5. Cikk megsértése megállapítható.⁹⁵ Más esetekben az EJEB megállapította, hogy a kényszerrel kieszközölt pszichiátriai vizsgálatok az EJEE 6. Cikkének (a tisztességes eljáráshoz való jog)⁹⁶ és a 8. Cikkének (a magán és

⁹¹ 46/119 ENSZ határozat a pszichiátriai betegek védelme és gyógykezelésük fejlesztése alapelveiről, ENSZ Közgyűlés, 1991. december 17. 1(6). Alapelv.

⁹² Pp. 310. §(2) bek.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ 46/119 ENSZ határozat a pszichiátriai betegek védelme és gyógykezelésük fejlesztése alapelveiről, ENSZ Közgyűlés. A Közgyűlés 1991. december 17-én fogadta el, 5. Alapelv, Orvosi vizsgálatok.

⁹⁵ *Nowicka v. Lengyelország*, Kérelem száma: No. 30218/96, ítélet: 2002. december 3., 58-61. bek.

⁹⁶ Ld. *Bock v. Németország* ügyet a nemzeti eljárások hosszáról, a bíróság által elrendelt, ismételt pszichiátriai vizsgálatok miatt. Kérelem száma: No. 11118/84, ítélet: 1989. február 21.

családi élet tiszteletben tartásához való jog)⁹⁷ megsértését is jelentik. Ebből következően annak pusztán lehetősége, hogy az egyén cselekvőképessége részben vagy egészében hiányzik, önmagában nem elegendő ok az érintett kényszerrel történő elzárására.

6. Indikátor	<i>A felnőtt személynek joga van saját bizonyítékainak előadására (ideértve a tanúkat is) és az érdekeivel ellentétes bizonyítékok (tanúvallomások) megkérdőjelezésére.</i>
--------------	---

Megállapítás: A gondnoksági perben résztvevő felnőttnek joga van saját bizonyítéka előadására és tanúk beidézésére, ahogy arra is, hogy az ellenérdekű fél bizonyítékait megkérdőjelezze.

Elemzés: Az Alkotmány garantálja a polgári perben szereplő felek egyenlő jogait.⁹⁸ A bíróságoknak szavatolniuk kell, hogy a felek hozzájussanak minden kérelemhez, beadványhoz, jognyilatkozathoz és egyéb dokumentumhoz, amelyet az eljárás során a bíróságnak benyújtanak, és hogy a felek ezekkel kapcsolatban nyilatkozatot tehessenek.⁹⁹ Általánosságban a peres feleknek, ahogyan az ügyésznek is, teljes körű joguk van arra, hogy külön engedély nélkül betekinthesse az ügy irataiba.¹⁰⁰ Amikor a keresetet a bírósághoz benyújtják, az igény alapjául szolgáló jogi és tényhelyzetet meg kell jelölni. A felperes által bizonyítékként benyújtott iratokat szintén a keresetlevélhez kell csatolni.¹⁰¹ A bíróság ezután megvizsgálja a keresetet, és amennyiben az a jogi követelményeknek megfelel, kitűzi a tárgyalás napját.¹⁰² Az idézésekkel együtt a keresetlevél egy-egy példányát is megkapják az érintett felek. A tárgyalás napja nem lehet 15 napnál korábban attól a naptól számítva, amikor a felnőtt személy kézhez kapta az idézést.¹⁰³

Az eljárás során a legjelentősebb bizonyíték az érintett felnőtt mentális állapotáról készített szakértői vélemény (ld. 7. indikátor). Jogszabály nem írja specifikusan elő, hogy a szakvéleményt előszóban vagy írásban kell-e benyújtani a bíróságra, de minden peres félnek adott a lehetősége arra, hogy kérdéseket tegyen fel a véleménnyel

⁹⁷ Ld. *Worwa v. Lengyelország* ügyben kimondta a Bíróság, hogy a rövid időn belül többször hasonló büntető ügyben elrendelt szakértői vizsgálat indokolatlan beavatkozást jelent az egyén magánéletébe. Kérelem száma: No. 26624/95, ítélet: 2003. november 27-én.

⁹⁸ Alkotmány 57. §(1) bek.

⁹⁹ Pp. 3. §(6) bek.

¹⁰⁰ Pp. 119. §(1) bek.

¹⁰¹ Pp. 121 §(2) bek.

¹⁰² Pp. 124 §. (1) és 125. §(1) bek. A bíróságnak 30 napja van a kereset áttekintésére és a tárgyalási nap kitűzésére, de maga a tárgyalás nem kell, hogy ezen a 30 napon belül történjen meg.

¹⁰³ Pp. 125. §(2) bek.

kapcsolatosan.¹⁰⁴ A polgári eljárási törvény a felnőtt személynek is biztosítja a jogot saját védelmének, ellenkérelmének és bizonyítékának előadására.¹⁰⁵

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4. sz. ajánlás leszögezi, hogy „a cselekvőképtelen felnőttek védelmére szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos eljárásoknak tisztességesnek és hatékonyaknak kell lenniük”.¹⁰⁶ Ez az alapelv az EJEE 6. Cikk (1) bekezdését visszhangozza, amely polgári jogi jogok és kötelezettségek meghatározására szolgáló minden eljárásban a tisztességes eljárás elvének érvényesülését hivatott biztosítani.¹⁰⁷ A peres felek azon lehetősége, hogy ellenbizonyítással éljenek, ideértve a tanúk idézését is, a tisztességes eljáráshoz való jog egyik eleme.¹⁰⁸

A cselekvőképességtől való megfosztásról és gondnokságról szóló eljárásokban különösen fontos, hogy a felnőtt személy részére biztosítva legyen a bizonyítékok és tanúvallomások megkérdőjelezésének a lehetősége. Alapvetően az ilyen kérdésfeltevéseken keresztül szerezhet tudomást a bíróság a kereset mögött húzódó lehetséges hátsó szándékokról, például arról, hogy a felperes célja az eljárás alá vont felnőtt anyagi forrásainak megszerzése. Továbbá, a felnőtt személy képes lehet olyan eljárási szabálytalanságok kifogásolására, mint például az elavult vagy nem teljes orvosi szakvélemények használata, valamint demonstrálhatja funkcionális cselekvőképességének meglétét.

7. Indikátor

Senkit sem fosztanak meg cselekvőképességétől anélkül, hogy belátási képességét vizsgálták volna képzett szakember részvételével. Az ilyen vizsgálatnak időszerűnek kell lennie, és objektív információkon kell alapulnia, amely magába foglal személyes vizsgálatot is.

Megállapítás: A gondnoksági jogszabályok Magyarországon a pszichiátriai szakértői szakvélemény alapján állapítják meg a cselekvőképesség mértékét. Ugyanakkor, a jogszabályok nem határozzák meg elég világosan, hogy milyen jellegű információkat kell egy ilyen szakvéleménynek tartalmaznia, és ezt sem, hogy mennyire kell annak frissnek, időszerűnek lennie.

Elemzés: A gondnoksági perekben pszichiáter szakértő szakvéleményét kell kikérni az egyén cselekvőképességének vizsgálatához.¹⁰⁹ A pszichiáter a felnőtt személy mentális

¹⁰⁴ Pp. 180. §(1)-(2) bek.

¹⁰⁵ Pp. 139. §.

¹⁰⁶ 7(1). Alapelv.

¹⁰⁷ A 6(1) Cikk. gondnoksági ügyekre történő alkalmazásáról ld. *Winterwerp v. Hollandia*, Kérelem száma: 6301/73, ítélet: 1979. október 24.

¹⁰⁸ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 14(3)(e) Cikk. Ld. Még az Emberi Jogi Bizottság, Általános Kommentár 13, 5. bekezdését a 14. Cikk, 3. albekezdéséről, amely a minimumkövetelményeket állapítja meg.

¹⁰⁹ Pp. 310. §(2).

állapotáról készít véleményt. Ha a keresetet a gyámhivatal terjeszti elő, a szakvéleményt a keresetlevélhez kell csatolni.¹¹⁰ A jog nem szabályozza, hogy ez a vélemény mennyire friss, illetve mennyire objektív kell, hogy legyen.

A jog a bírónak adja meg a lehetőséget arra, hogy eldöntse, szükséges-e a felnőtt elzárása azért, mert hosszabb megfigyelésére van szükség, vagy pedig azért, mert az érintett sorozatosan nem jelenik meg a szakvizsgálaton.¹¹¹ Ezen együttes szabályokból világosan kivehető, hogy a vizsgálatnak személyesen kell lezajlania.

Sajnálatos, hogy a magyar jogszabályok kevés útmutatással szolgálnak arra nézve, hogy a szakértőknek hogyan kellene vizsgálniuk a cselekvőképességet. Az igazságügyi orvosszakértők a Ptk. két rövid szakaszára támaszkodhatnak, amikor azt vizsgálják, hogy a személy képes-e saját ügyeinek vitelére. A teljes cselekvőképtelenségre vonatkozó szakasz a következő feltételeket szabja: az érintett személynek tartósan és teljesen hiányzik a belátási képessége, amelynek oka szellemi fogyatkozás vagy pszichés állapot.¹¹² A korlátozott cselekvőképesség megállapításához pedig az szükséges, hogy az érintett személy belátási képessége a pszichés állapota, szellemi fogyatkozása vagy szenvedélybetegsége miatt – általános jelleggel, illetve egyes ügycsoportok vonatkozásában – tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkenjen.¹¹³

A szakvélemény elkészítéséhez mindössze ezek a jogi kritériumok szolgálnak alapul.

Emberi jogi követelmény: A cselekvőképesség kizárásáról szóló döntés megfosztja az egyént attól a jogától, hogy magán- illetve közösségi életéről döntéseket hozzon. Ebből kifolyólag a nemzetközi jog által is óvott magánélethez való jog védelme mindenképpen bizonytalanná válik.¹¹⁴ Egy demokratikus társadalomban az ilyen beavatkozásnak jogszerűnek és szükségesnek kell lennie. A jogrendszernek olyan előírásokat kell tartalmaznia, amely biztosítja, hogy a cselekvőképességtől való megfosztásról szóló döntés friss és megbízható információkon alapszik. Az R(99)4. sz. ajánlás átfogó, az érintett személy és egy „megfelelően képzett szakember” személyes részvételén alapuló vizsgálatot ír elő. A gondnoksági eljárásakor a véleménynek naprakésznek kell lennie az érintett személy állapotát illetően, és az ajánlás azt is megjegyzi, hogy az így megszülető szakértői véleményt írásba kell foglalni.¹¹⁵ A *H.F. v. Szlovákia* ügyben az EJEB az R(99)4. sz. ajánlást idézte a cselekvőképesség vizsgálatakor szükség naprakész orvosi vélemény figyelembe vételére vonatkozó kötelezettség kapcsán. Az ügyben az EJEB kifejtette, hogy az idejétmúlt pszichiáteri szakvélemény felhasználása nem tette lehetővé, hogy elégséges eljárásjogi védelemben részesüljön az a személy,

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Ptk. 15. §(4) bek.

¹¹³ Ptk. 14. §(4) bek.

¹¹⁴ Ld. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. Cikkét, és az ICCPR 17. Cikkét.

¹¹⁵ 12 Alapelv.

akinek cselekvőképességét vizsgálták. A Bíróság azt is megjegyezte, hogy egy második szakvélemény kikérése a felnőtt érdekét szolgálta volna.¹¹⁶

2.6.3 A bíróságnak benyújtott bizonyítékok minősége a cselekvőképességi ügyekben (8-12. indikátor)

8. Indikátor	<i>A cselekvőképtelenség megállapításához bizonyítható kapcsolatnak kell fennállni a meglévő diagnózis és az önálló döntések meghozatalára való képesség állítólagos hiánya között.</i>
--------------	---

Megállapítás: A jog nem írja elő, hogy bizonyítható kapcsolatnak kell fennállnia a diagnózis és a funkcionális cselekvőképtelenség között.

Elemzés: Nincs jogszabályi követelmény előírva arra nézve, hogy bizonyítható kapcsolatnak kell-e fennállnia a diagnózis és az állítólagos, döntésekre való képesség hiánya között. Ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság egyik döntése értelmében – két feltételnek kell együttesen fennállnia: (1) az egyén „károsodott” egészségi állapota, amely (2) az egyén belátási képességére olyan hatással van, hogy az a korlátozást indokoltá teszi.¹¹⁷ Mindkét feltétel bizonyításának terhe a felperesre hárul. Amint azt korábban megjegyeztük, ezen Legfelsőbb Bírósági határozat az alsóbb bíróságokra nézve nem kötelező erejű. Mégis, az alkalmazandó jogszabályok követendő értelmezését adja, és a jövőben hivatkozni lehet rá bírósági eljárásokban, minthogy az is feltételezhető, hogy a jogszabályok tartalmának egyértelművé tételében is szerepet játszik majd.

Emberi jogi követelmény: Ezen indikátort kifejezetten hangsúlyozzák a Mentális Megbetegedésekről szóló Alapelvek, amelynek 4(5). alapelve szerint „Senki, illetve semmilyen hatóság sem osztályozhatja vagy jelölheti meg bármely más módon az egyéneket aszerint, hogy mentális betegséggel rendelkeznek-e, hacsak ezen cél nem kapcsolódik közvetlenül a mentális betegséghez illetve annak következményeihez”. Ennek megfelelően ellentétes lenne ezzel az alapelvvel az egyén cselekvőképességét úgy korlátozni, hogy nem bizonyítják azt, hogy az egyén mentális fogyatékosága következtében nem képes önálló döntéshozatalra, és azt sem, hogy milyen mértékig gátolja a mentális fogyatékoság az egyént a döntések során.

Ez az indikátor számos R(99)4. sz ajánlási alapelvet is átölel. A 6. alapelv leszögezi, hogy ha egy olyan védőintézkedés mint a gondnokság szükséges, akkor annak arányban kell állnia a felnőtt személy funkcionális cselekvőképességével, és annak

¹¹⁶ H.F. v. Szlovákia, i. m.

¹¹⁷ BH. 46/2006.

körülményeihez és szükségleteihez kell igazítani azt. A megfogalmazásból kitűnik, hogy a mentális betegségek változó természetűek lehetnek, és különböző szintű védelemre van szüksége az egyéneknek a sérültség természete, komolysága szerint. A 7. és 12. alapelv szerint az egyén szükségleteinek megfelelő minőségű vizsgálata az alapvető tisztességes eljárás kérdéskörébe tartozik. Továbbá az EJEE 8. Cikke megszabja, hogy a személyek magánéletébe való bármilyen beavatkozásnak arányban kell állnia az elérendő célokkal. Összességében tehát az emberi jogi követelményeknek való megfelelés azt feltételezi, hogy a cselekvőképességet csakis a döntéshoztalhoz szükséges segítség mértékének megfelelően szabad korlátozni.

9. Indikátor	<i>A cselekvőképtelenség megállapítása elégséges bizonyítékra támaszkodik és a felnőtt érdekét szolgálja.</i>
--------------	---

Megállapítás: A bizonyítékok elégséges voltát illetően a jogszabályok nem megfelelőek.

Elemzés: Amint azt a 7. és 8. indikátornál jeleztük, a magyar jog meghatározza, hogy milyen típusú bizonyítékokra van szükség a cselekvőképesség korlátozásáról szóló keresetekben. A kereset benyújtásakor az annak alapjául szolgáló dokumentumokat be kell nyújtani, különösen azokat, amelyek tulajdonjogot és vagyoni érdeket igazolnak. Jogi elvárás az is, hogy az érintett személy személyesen jelenjen meg a bíróság előtt (ld. 3. indikátor).

Ezen kívül a gyámhivatalnak egy ún. környezettanulmányt is csatolnia kell a keresethez,¹¹⁸ amely információt tartalmaz a felnőtt személy életmódjára, kezelésére vonatkozóan, illetve megtalálhatók benne a szociális intézmények és egészségügyi szolgáltatók kapcsolattartóinak adatai is, valamint az érintett személy anyagi és szociális helyzetének leírása és minden egyéb releváns információ.¹¹⁹ A magánszemély felperesnek ilyen formális környezettanulmányt nem kell benyújtania. A bekért információk és a környezettanulmányban foglalt adatok arra utalnak, hogy a cselekvőképességről való döntés során a bíróságnak a felnőtt személy összes körülményét figyelembe kell vennie. A Ptk. 14. szakaszához kapcsolódó Kommentár is ezt erősíti meg. Ennek értelmében a bíróságnak nem csupán azt kell mérlegelnie, hogy a felnőtt személynek a döntést megalapozó mentális állapota, illetve csökkent cselekvőképessége van-e, hanem azt is, hogy a cselekvőképtelenség kiterjed-e az érintett életének minden területére vagy csak bizonyos ügycsoportokra. Ennek eldöntése nem csupán orvosi, hanem jogi kérdés is. Összességében a Kommentár elvárja a bíróktól az összes körülmény átfogó vizsgálatát.¹²⁰ A gondnoksági ügyek fontosságát elismerendő a bíróságok további, szükségesnek tartott bizonyítást rendelhetnek el.¹²¹

¹¹⁸ Pp. 307. §(2) bek.

¹¹⁹ Gyer. 9. §(3) bek.

¹²⁰ Ptk. kommentár 14. §.

¹²¹ Pp. 310. §(1) bek.

Meg kell jegyeznünk, hogy a felperesekre környezettanulmány benyújtásának követelménye csak a gyámhivatalra, mint felperesre vonatkozik. A jelenlegi jogi helyzet alacsonyabb követelményeket támaszt tehát a felperes személyétől függően. Nem nyújt kellő védelmet a rosszhiszemű családtagok ellen, akik csupán saját érdekük miatt kérik a gondnokság alá helyezést.

Emberi jogi követelmény: Ez az indikátor két fontos elemét vizsgálja a cselekvőképesség meghatározásának és az azt követő gondnokság alá helyezésnek: a bíróságnak benyújtott megalapozó bizonyítékokat, illetve a felnőtt érdekében meghozott döntés hatását.

A bizonyítékok akkor elégségesek, ha megfelelnek bizonyos minőségi követelményeknek. Az R(99)4. sz. ajánlás előírja, hogy a cselekvőképességről való döntés során a döntéshozónak személyesen kell meghallgatnia a felnőttet, és egy képzett szakértőtől származó naprakész szakvéleményt is be kell szerezni.¹²² A „képzett szakértő” fogalma nincs definiálva, de pszichiáter vagy pszichológus értendő rajta, lehetőleg olyan személy, aki az általános háziorvosoktól eltérően cselekvőképesség vizsgálatára külön szakképzésben részesült. Az ENSZ javaslata szerint a szakértőknek az érintett felnőtt szociális képességét is vizsgálnia kell.¹²³

Amint arra feljebb is utaltunk, az EJEB ítéleteiben már kihangsúlyozta a képzett szakember részvételének jelentőségét a cselekvőképesség meghatározásában.¹²⁴ *A.H.F. v. Szlovákia* ügyben kimondta, hogy a felnőtt személy korábbi házastársa és laikus tanúk által tett nyilatkozatok egy másfél éves orvosi szakvéleménnyel együttesen sem szolgáltattak elégséges bizonyítékot a cselekvőképtelenség megállapítására. Az eset tehát nem csak azt teszi világossá, hogy az Egyezményben foglalt kötelezettségek betartásához a tagállamoknak szakértői véleményről kell gondoskodniuk, illetve, hogy laikus (nem szakértő) tanúk vallomása sem számít elegendő bizonyítéknak, hanem azt is, hogy a szakvéleményeknek frissnek kell lenniük annak érdekében, hogy a tárgyalás idején az egyén funkcionális cselekvőképességét objektíven be tudják mutatni. Ebből következik, hogy még az elmeállapotról készült szakértői vélemény sem mindig minősül elégséges bizonyítéknak.

Szintén figyelembe kell venni az R(99)4. sz. ajánlás további javaslatát: „a cselekvőképtelen személy védelmében hozott intézkedések esetén az adott személy érdekei és jóléte legyen a legfőbb mérlegelési szempont”.¹²⁵ Ennek eléréséhez az egyéni körülményeket figyelembe kell venni, és a gondnokság nyújtotta védelem feladata, hogy ellensúlyozza a negatív következményeket. Az R(99)4. sz. ajánlás szerint a felnőtt személlyel szemben korlátozást nem szabad foganatosítani, „hacsak az intézkedés nem szükséges, és figyelembe veszi a felnőtt egyéni körülményeit és szükségleteit”. Mivel például a munkavállalás a társadalmi

¹²² 12. Alapelv.

¹²³ Retardált Személyek Jogairól szóló Egyezmény, ENSZ Közgyűlés, 2856 (XXVI) 1971. december 20. 7. bek.

¹²⁴ *H.F. v. Szlovákia*, i. m.

¹²⁵ 8(1). Alapelv.

interakciónak és önbecsülésnek egyik fontos forrása a munkavállalók számára, a gondnokság nem áll az egyén érdekében, ha ennek eredményeként a munkához való jogát korlátozzák. Az ehhez hasonló megfontolásokat meg kell vizsgálni az eljárások során ahhoz, hogy a szükségesség, szubszidiaritás és arányosság 5. és 6. Cikkben megfogalmazott követelményeinek az eljárás megfeleljen.

10. Indikátor	<i>A gondnok kiválasztása objektív kritériumok alapján történik, a felnőtt személy kívánságait és érzéseit a kiválasztás során figyelembe veszik.</i>
---------------	---

Megállapítás: A jog nem ír elő elegendő objektív kritériumot a gondnokok kiválasztásánál. Az is figyelemreméltó, hogy a magánszemély gondnokokra (akik általában családtagok) vonatkozó követelmények nem kizárólag a felnőtt személy szükségleteire vannak alapozva. A jog azonban azt is előírja, hogy nem lehet gondnokul rendelni valakit, ha annak személye ellen a felnőtt kifejezetten tiltakozik.

Elemzés: A korábbiakból látható, hogy amint a bíróság korlátozza, vagy kizárja a felnőtt cselekvőképességét, a gyámhivatal jelöli ki a gondnokot.¹²⁶ Az a személy válhat gondnokká, aki teljesen cselekvőképes, elfogadja a kijelölését, és a következő kategóriák valamelyikébe tartozik:¹²⁷

- ⇒ A gondnokolt által megnevezett személy (ideértve az előzetes gondnoknevezést)
- ⇒ A felnőtt személlyel egy háztartásban élő házastárs, szülők, rokonok
- ⇒ Egyéb személyek, akiket a gyámhivatal alkalmasnak talál
- ⇒ Hivatásos gondnok¹²⁸

A felsorolt kategóriák hierarchikus sorrendet is tükröznek, amely a jogalkotó preferenciájára mutat rá.¹²⁹ A Ptk. azt is lehetővé teszi, hogy társadalmi civil szervezet tagját is gondnokká rendelhessék, amennyiben a szervezet tevékenysége fogyatékosággal élő személyekhez, pszichiátriai betegekhez illetve szenvedélybetegekhez kapcsolódik.¹³⁰

A gondnokolt személynek jogában áll kifejezésre juttatni, hogy kit szeretne gondnokául. Amennyiben a felnőtt egy bizonyos személy ellen tiltakozik, azt a személyt a gyámhivatal

¹²⁶ Ptk. 19. §(1) bek.

¹²⁷ *Ibid.*, 19. §(2) bek.

¹²⁸ A hivatásos gondnokok számára támasztott követelmények magukba foglalják a másodfokú képzettség követelményét, a gondnoki képzésben való sikeres részvételt, amelynek kritériumait az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium határozta meg, és akiket egyéb ok nem zár ki a felsorolt kategóriákból. Ld. 25/2003. (V. 13.) EszCsM rendelet a hivatásos gondnoki feladatot ellátó személyek képesítési előírásairól.

¹²⁹ Ptk. 19/A. §(1)-(3) bek.

¹³⁰ *Ibid.*, 19/A. §(3) bek.

nem rendelheti ki gondnokul.¹³¹ A nagykorú személyek jövőbeli cselekvőképzetelenségük esetére előzetesen is nyilatkozhatnak arról, hogy kit választanak gondnokukká. Ez lehetővé teszi azt, hogy a nagykorú személyek világossá tegyék kívánságaikat azon időszakban, amikor funkcionális cselekvőképességük megvan. Amennyiben kizárók nem merül fel, a gyámhivatal köti az ilyen gondnoknevezés.¹³²

A gondnokok lehetnek magánszemélyek és hivatásos gondnokok. A jogszabály meghatározza, hogy kit lehet hivatásos gondnokká jelölni. Az erre vonatkozó kritériumok magukban foglalják a gondnoksági képzésen való részvételt, az egyidejűleg gondnokságuk alatt álló személyek számát, valamint a kizáró körülményeket, mint például a büntetett előéletet. Arra is lehetőség van, hogy több személy együttesen lássa el a gondnoki teendőket egy felnőtt vonatkozásában. Például egy adott személy mindkét szülője kirendelhető gondnokul, illetve ha a gondnokolt vagyonának kezelése speciális szakértelmet igényel, további gondnok kirendelésére is lehetőség van e célból.¹³³ A törvényi szabályozás azt is előírja, hogy a feladatokat ilyen esetben meg kell osztani a gondnokok között, de ennek pontos módjára nem ad iránymutatást.¹³⁴

A jog nem követeli meg kifejezetten, hogy a leendő gondnokok előzetesen részletezzék a felnőtt személy lakhatásának megoldását, gyógykezelésének módjait, illetve szociális természetű ügyeinek elrendezését. A gyámhivatal tudakozódhat ilyen területen, de a szabályozás nem írja elő formális terv benyújtását. A jogszabályok behatárolják, hogy egy hivatásos gondnok felügyelete alá maximum 30 személy tartozhat egyidejűleg.¹³⁵ Ugyanakkor, mivel a hivatásos gondnokokat nem tartják nyilván egyetlen központi adatbázisban, lehetséges, hogy a különböző földrajzi területen működő gondnokok több mint 30 személy képviselőt lássák el.

Emberi jogi követelmény: A Fogyatékosügyi Egyezmény megkívánja, hogy a szerződő államok biztosítsák, hogy „a cselekvőképesség gyakorlásával összefüggő intézkedések tiszteletben tartják az egyén jogait, akaratát és kívánságait”.¹³⁶ Ez feltehetőleg magában foglalja a gondnok kijelölését is. Az R(99)4. sz. ajánlás megfogalmazza, hogy a megfelelő gondnok kiválasztásának elsődleges szempontja az legyen, hogy „az adott személy mennyire alkalmas az érintett érdekeinek védelmére és jólétének elősegítésére”.¹³⁷ Azt is javasolja, hogy az állam tegyen lépéseket annak érdekében, hogy képzett gondnokok álljanak rendelkezésre, például képzési egyesületek létrehozásával.¹³⁸ Ezen indikátor azt is vizsgálja, hogy a jogrendszer támaszt-e különböző minőségi vagy egyéb tulajdonságbeli követelményeket a gondnokká jelölendő személlyel kapcsolatban. Például a finn jog szerint azt a kérdést,

¹³¹ *Ibid*, 19/A. §(4) bek.

¹³² *Ibid*, 19/A. §(1) bek.

¹³³ *Ibid*, 19/B. §(1) bek.

¹³⁴ *Ibid*, 19/B. §(2) bek.

¹³⁵ Gyer. 134. §(4).

¹³⁶ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(4) Cikk.

¹³⁷ 8(2). Alapelv.

¹³⁸ 17. Alapelv.

hogy megfelelő-e gondnoknak, a kiválasztandó személy képességei, tapasztalata, az ellátandó feladatok természete és terjedelme dönti el.¹³⁹

Az R(99)4. sz. ajánlás azt is kimondja, hogy „az érintett törvényes képviselője vagy a neki más módon segítséget nyújtó személy kiválasztása során az érintett véleményét figyelembe kell venni”.¹⁴⁰ Az ajánláshoz fűzött Magyarázó Memorandum arra figyelmeztet, hogy miközben a rokonok felbecsülhetetlen és helyettesíthetetlen szerepét elismerni és értékelni kell, a jognak azzal is tisztában kell lennie, hogy egyes családokban mély érdekellentétek lehetnek, az ebben rejlő veszélyét fel kell ismernie.¹⁴¹ Végül az R(99)4. sz. ajánlás 9. alapelve előírja, hogy a felnőtt személy múltbéli és jelenlegi kívánságait és érzéseit kellő módon figyelembe kell venni. Ez az elv a gondnokság alá helyezési eljárás és annak alkalmazásának minden szakaszára érvényes, különös tekintettel a képviselőként kijelölendő személy kiválasztására.

11. Indikátor	<i>A gondnok nem állhat érdekellentétben a gondnokolttal, illetve ilyen ellentét látszata sem állhat fenn.</i>
---------------	--

Megállapítás: A jogszabályok előírják, hogy bizonyos érdekellentétben álló személyt nem lehet gondnokul rendelni.

Elemzés: A Megállapításban lefektetett célt a magyar jogi szabályozás bizonyos mértékig eléri azáltal, hogy egyes személyeket az adott ügy viszonylatában határozottan eltilt a gondnoki szereptől. Ilyenre példa, hogy az intézetben fekvő gondnokoltnak nem lehet az intézet személyzete közül gondnokot választani.¹⁴² Ehhez hasonlóan, az egészségügyi és szociális szolgáltatások alkalmazottai sem lehetnek olyan személyek gondnokai, akik részére szolgáltatást nyújtanak. Akkor sem válhat gondnokká az illető, ha bizonyos jogviszonyban áll az érintett felnőttel, például tartási szerződést kötött a gondnokolttal.¹⁴³ Ezen felül a gyámhivatalt semmi sem akadályozza meg abban, hogy megtagadja annak gondnokká történő kinevezését, akinek érdekei az érintett személy érdekeivel ellentétesek lehetnek.

Érdekesség, hogy a gyámhivatalnak jogilag előírt kötelessége az érdekellentétet vizsgálni akkor, amikor a gondnokká nevezett személyt maga az érintett nevezte meg, illetve, amikor a potenciális gondnok a házastárs.¹⁴⁴

¹³⁹ Guardianship Services Act, (Finnország), 442/99, 2. fejezet, 5 bekezdés. Nem hivatalos angol fordítás elérhető a FINLEXen, amely a finn kormány egyik szolgáltatása. Webcím: www.finlex.fi/en/, (2006. november 8-i állapot).

¹⁴⁰ R(99)4 sz. ajánlás, 9(2). Alapelv.

¹⁴¹ Magyarázó Memorandum az R(99)4 sz. ajánláshoz, 44. bek.

¹⁴² Gyer. 134. §(6) bek.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Ptk. 19/A. §(1) bek.

A gondnok kirendelését követően is felmerülhet érdekellentét a felnőtt személy és gondnoka között. Ilyenkor a gyámhivataloknak eseti gondnokot kell kijelölniük a gondnokolt érdekeinek védelmére.¹⁴⁵ Kirendelését követően az eseti gondnok az adott ügyben ugyanolyan jogkörrel bír, mint az eredeti gondnok.¹⁴⁶

Emberi jogi követelmény: Amint azt korábban láttuk (ld. 10. indikátort feljebb), a Fogyatékosügyi Egyezmény a 12(4). Cikkben eljárási garanciákkal biztosítaná azok védelmét, akik segítséget igényelnek cselekvőképességük gyakorlásában. Az ilyen garanciák, ahogyan az szintén szerepelt feljebb, előírást tartalmaznak arra nézve, hogy a „cselekvőképesség gyakorlását érintő intézkedéseknek tiszteletben kell tartaniuk az egyén jogait, akaratát és kívánságait.” Egyértelműbben fogalmazva, ezen intézkedéseknek „érdekellentétektől és a nem megengedhető befolyásolástól”¹⁴⁷ mentesnek kell lenniük.

A francia jog közvetlenül is foglalkozik ilyen esetekkel. Franciaországban egy további felügyelő gondnokot is ki kell jelölni a gondnokolt számára, akinek többek között az a feladata, hogy képviselje a gondnokolt érdekeit, ha azok ellentétesek a gondnokéival.¹⁴⁸ Egy gondnokokból és jogászokból álló amerikai szervezet, az Országos Gondnoksági Társaság, (NGA) által elfogadott „Gyakorlati követelmények” 16. Cikkében foglalkozik a gondnokolt¹⁴⁹ és a gondnok között felmerülő érdekellentéttel, a következők szerint:

„A gondnoknak még annak látszatát is el kell kerülnie, hogy érdekellentét áll fenn közte és a gondnokolt között, illetve, hogy helytelenül járna el a gondnokolt szükségleteivel kapcsolatban. A helytelen eljárás, vagy érdekellentét kérdése akkor merül fel, ha a gondnoknak van olyan személyes vagy hivatali érdeke, amely feltételezhetően önös vagy kedvezőtlen a gondnokolt érdekeire nézve”.¹⁵⁰

¹⁴⁵ *Ibid*, 225. §(1) bek. Eseti gondnok olyan egyéb helyzetekben rendelhető ki, amikor a gondnok személye nem ismert, vagy az érintett cselekvőképtelen személynek nincs gondnoka, vagy pedig ismeretlen személy érdekeinek vagy egy egyébként cselekvőképtelen személy érdekeinek megóvása teszi indokolttá.

¹⁴⁶ *Ibid*, 225. §(3) bek.

¹⁴⁷ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(4) Cikk.

¹⁴⁸ Francia Code Civil, 1. Könyv, X. Cím, II. fejezet, 420. Cikk, alkalmazható a gondnokolatra a XI.Cím, III fejezet, 495 Cikk alapján. Nem hivatalos fordítása elérhető a Legifrance-on keresztül, amely a francia kormány szolgáltatása. Webcím: www.legifrance.gouv.fr (2006. november 8-i állapot szerint).

¹⁴⁹ A gondnokolt fogalmának meghatározása megtalálható a Szójegyzékben a 91. oldalon.

¹⁵⁰ Országos Gondnoksági Társaság, „Gyakorlati követelmények”, Amelyet az OGT kura-tóriumuma fogadott el, és a tagság 2000 júniusában ratifikálta. Szerkesztett változat 2002, 9. o., State College, Pennsylvania.

Az NGA 16. követelménye ennél még tovább megy, amikor azt mondja: „Azok a gondnokok, akik nem családtagok, ne nyújtsanak közvetlenül lakhatási, orvosi, jogi, vagy egyéb közvetlen szolgáltatást a gondnokoltaknak”.¹⁵¹ A gondnoknak lehetővé kell tenni, hogy az egyén nevében kifogásolja a nem megfelelő, vagy rossz minőségű szolgáltatásokat. Egyértelmű azonban, hogy amikor a gondnok egyúttal a szolgáltatás nyújtója is, a gondnok érdekellentétben áll az érintettel.

12. Indikátor	<i>A felnőtt személynek jogában áll fellebbezni a cselekvőképzetlenné nyilvánítása és a gondnok kijelölése ellen.</i>
---------------	---

Megállapítás: A gondnokság alá helyezési eljárás alá vont személynek jogában áll fellebbezni a cselekvőképzetlenséget kimondó döntés ellen, valamint jogában áll tiltakozni a gondnok kijelölése ellen.

Elemzés: A felnőtt személyeknek jogában áll a cselekvőképességet korlátozó vagy teljes mértékben megvonó döntés ellen fellebbezést benyújtani.¹⁵² Főszabályként az ilyen döntések a fellebbezési időszak elteltével válnak jogerőssé (15 nap a döntés kézhezvételétől számítva)¹⁵³ amennyiben nem fellebbeztek, vagy pedig a fellebbviteli bíróság ítéletét követően.¹⁵⁴

Ezen kívül a felnőtt személyek a tervezett gondnok kijelölése ellen is tiltakozhatnak. Ha az érintett személy valaki ellen „kifejezetten tiltakozik”, a gyámhivatal nem nevezheti ki az adott személyt, hacsak nem hivatásos gondnokról van szó.¹⁵⁵ A felnőtt személynek azonban nem áll jogában a hivatásos gondnok kirendelését megkérdőjelezni.¹⁵⁶ Ugyanakkor a gondnokoltak a gyámhivatalnál illetve közigazgatási perben kérdőjelezhetik meg a (nem hivatásos) gondnok kirendelését, mint amilyenek a családtagok is.

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4. sz. ajánlás 7. alapelve is megköveteli, hogy minden gondnokoltaknak megfelelő fellebbezési jogosultságot biztosítsanak.¹⁵⁷ Az ajánlás a „Mentálisan Retardált Személyek Jogairól szóló ENSZ Egyezményre” támaszkodik, amely kinyilvánítja, hogy ha az egyén jogait korlátozzák, a korlátozásra irányuló eljárásnak „megfelelő jogi eljárási garanciákat kell tartalmaznia, amelyek a visszaélés bármely formájától megvédenek” és lehetőséget kell biztosítani „felsőbb hatóságokhoz való fellebbezésre”.¹⁵⁸

¹⁵¹ *Ibid*, Standard 16.

¹⁵² Pp. 233. §(1) bek.

¹⁵³ *Ibid*, para. 234. §(1) bek.

¹⁵⁴ *Ibid*, para. 311. §(1) bek.

¹⁵⁵ Ptk. 19/A. §(4).

¹⁵⁶ Gyer 134. §(7) bek.

¹⁵⁷ 14(3) alapelv.

¹⁵⁸ Mentálisan Retardált Személyek Jogairól szóló Egyezmény, ENSZ Közgyűlés, 2856 (XXVI) 1971. december 20.

2.6.4 A felnőtt személy jogai a gondnokság alá helyezést követően (Indikátor 13-17)

A nemzetközi emberi jogi követelmények előírják, hogy a nemzeti jogrendszereknek biztosítani kell, hogy a korlátozó vagy kizáró gondnokság alatt álló személyek, amennyire lehetséges, minden területen megtarthassák döntési képességüket, illetve az ehhez kapcsolódó jogok gyakorlásának lehetőségét is. A 13-17. indikátorok az így megmaradó jogokat tárgyalják, ideértve a választáshoz való jogot, a munkához való jogot, a tulajdonhoz való jogot, a házasságkötéshez való jogot, a családi élet tiszteletben tartásához való jogot és az egyesülési jogot.

13. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg politikai jogaitól.</i>
---------------	---

Megállapítás: Az Alkotmány kizárja a gondnokság alatt állók választójogát.

Elemzés: Az Alkotmány kijelenti, hogy „nincs választójoga annak, aki jogerős ítélet alapján a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság [...] hatálya alatt áll”.¹⁵⁹ Így több mint 60.000 gondnokság alatt álló ember nem gyakorolhatja politikai jogait. Ez tovább súlyosbítja a mentális fogyatékosággal élőkre vonatkozó sztereotípiákat, és még széleskörűbb társadalmi kirekesztettségüket eredményezi.

A választójog alkotmányos gátja fogalmilag nem egyeztethető össze a cselekvőképességgel. Az egyén jogainak részleges korlátozása azt jelenti, hogy a döntéshozatalnak csupán bizonyos területeit ruházzák át a gondnokra. A választójog általános megvonása ellentmondásos és nem teszi lehetővé az arányos mérlegelést az egyes ügyekben. Példának okáért elképzelhető, hogy egy felnőtt személy cselekvőképessége csak a pénzkezelés kérdésében korlátozott, mégis ki van zárva a közügyekben való részvételtől, amely a cselekvőképesség szempontjából irreleváns területe az életnek. Ráadásul a korlátozottan, vagy teljesen cselekvőképtelen emberek a polgári és politikai jogaiktól számos más területen is meg vannak fosztva, mint például a politikai pártok alapítása, vagy az azokban történő tisztségvállalás.¹⁶⁰

Emberi jogi követelmény: A politikai részvételhez való jog és az általános választójog nemzetközi elismerésére szolgál a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 25. Cikke.

A később született Fogyatékosügyi Egyezmény részletesebben határozza meg a politikai jogok körét. A 29.(a) Cikk megköveteli a részes államoktól, hogy „biztosítsák a

¹⁵⁹ Alkotmány 70. §(5) bek.

¹⁶⁰ 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról, 8. §(2) bek.

fogyatékos személyek számára a politikai jogokat és gyakorlásuk lehetőségét másokkal egyenlő módon, és vállalják, hogy:

- Biztosítják a fogyatékos személyek hatékony és teljes értékű részvételét a politikai és közéletben másokkal egyenlő módon, közvetlenül vagy szabadon választott képviselők útján, ideértve a fogyatékos személyek azon jogát, hogy válasszanak illetve választhatók legyenek, inter alia azáltal, hogy:
- Biztosítják, hogy a választási eljárások, létesítmények és kiadványok megfelelőek, hozzáférhetőek és könnyen érthetőek valamint használhatóak.
- A fogyatékos személyek szavazati jogát megvédik titkos szavazás által a választásokon és népszavazásokon, megfélemlítés nélkül, és hogy elindulhassanak a választásokon, hatékonyan tölthessenek be pozíciókat és végezhetnek minden területen közfeladatokat a kormányzás minden szintjén, segítséget jelentő és új technológiák alkalmazásával, ahol erre szükség van.
- Garantálják a fogyatékos személyek szabad választói akaratnyilvánítását, és e tekintetben, amennyiben szükséges és kívánják, lehetővé tenni a saját választásuk szerinti személy segítségének igénybevételét a szavazáskor.¹⁶¹

Európában a személyek választójogával az EJEE 1. Jegyzőkönyvének 3. Cikke foglalkozik, amely deklarálja, hogy az államok „kötelezik magukat arra, hogy ésszerű időközönként, titkos szavazással szabad választásokat tartanak olyan körülmények között, melyek a törvényhozó testület megválasztását illetően biztosítja a nép véleményének kifejezését.” A fogyatékosokkal élők közéleti és demokratikus folyamatokban való részvételével kapcsolatban az Európa Tanács nemrégiben leszögezte, hogy „a társadalomnak figyelembe kell vennie a sokféleséget, amelyből a különböző tapasztalatoknak és tudásnak köszönhetően haszna származhat. Ezért fontos, hogy a fogyatékos személyek gyakorolhassák választójogukat és részt vehessenek az ilyen tevékenységekben”.¹⁶²

A mentális fogyatékosokkal élőkre külön kitér az R(99)4. sz. ajánlás 3. alapelve, amely az egyén autonómiájához és önrendelkezéséhez való jogát deklarálja, arra utalva, hogy a jogi szabályrendszereknek olyan gondnoksági szabályozást kell tartalmazniuk, amelyek elismerik a funkcionális cselekvőképesség különböző fokozatait és a funkcionális cselekvőképességnek az idővel dinamikusán változó természetét is. Az R(99)4. sz. ajánlás hangsúlyozza, hogy a gondnoksághoz hasonló intézkedés „nem járhat automatikusan az érintett választójogának, végrendelkezési jogának, [...]

¹⁶¹ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, melyet az ENSZ Közgyűlése 2006. december 6-án fogadott el, hiv: A/61/611, 29(a) Cikk.

¹⁶² *Akcióterv a fogyatékos személyek társadalmi jogainak és teljes szerepvállalásának elősegítésére: a fogyatékos személyek életminőségének javítása Európában 2006-2015, az Európa Tanács Minisztertanácsának (2006)5. sz. ajánlása 3.1.1. bek.*

megvonásával, és nem vonhatja el más, személyes jellegű döntések meghozatalának jogát akkor, amikor az érintett belátási képességének birtokában van”.¹⁶³

14. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a munkához való jogának gyakorlásától.</i>
---------------	--

Megállapítás: A kizáró gondnokság alatt állókat automatikusan megfosztják a munkához való joguktól. A korlátozó gondnokoltak egyes esetekben nem vállalhatnak munkát.

Elemzés: Minden olyan megállapodás, amely egyébként kötelező jogi erővel bír, semmis, ha azt cselekvőképtelen személy köti.¹⁶⁴ Ezekben az esetekben a jog megkívánja, hogy a jelentéktelen ügyletek kivételével¹⁶⁵ a gondnok járjon el az érintett nevében.¹⁶⁶

A korlátozó gondnokság alatt álló személyek havi jövedelmük felének erejéig rendelkezhetnek önállóan keresetükkel.¹⁶⁷ Mivel a kizáró gondnokság alatt álló személyek önállóan nem köthetnek szerződést, kérdéses, hogy lehetnek-e egyáltalán munkaviszony (és így munkaszerződés) alanyai. A részben, vagy egészében cselekvőképtelen személyek semmilyen körülmények között nem lehetnek például erdőőrök,¹⁶⁸ ügyvédek,¹⁶⁹ közalkalmazottak,¹⁷⁰ illetve nem tölthetnek be egyes pozíciókat a felsőoktatásban.¹⁷¹

2004-ben az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosa (ombudsman) megállapította, hogy a Polgári Törvénykönyv és a Munka Törvénykönyv egyes előírásai egymással ellentmondásban állnak.¹⁷² 2005-ben a kormány egy minisztériumok közötti bizottságot állított fel azzal a feladattal, hogy az áttekintse a gondnokság alá helyezett munkavállalásának kérdését. Az ennek nyomán született eredmények mindezidáig nem túl biztatóak. A szociális intézményekben kétféle foglalkoztatási formát vezettek be:

- ⇒ Munka-rehabilitáció. Ebben részt vehetnek a kizáró gondnokság alatt állók. Díjazásukat a minimálbér legalább 30%-ában kell megállapítani.
- ⇒ Fejlesztő-felkészítő foglalkoztatás. Ezt kizáró gondnokoltak nem vehetik igénybe. A díjazása a munkabérhez hasonló, ám nem járnak mellé az egyéb juttatások.

¹⁶³ R(99)4. sz. ajánlás, 3(2). alapelv.

¹⁶⁴ Ptk. 15/A. §(1) bek.

¹⁶⁵ *Ibid*, 15/A. §(2) bek.

¹⁶⁶ *Ibid*.

¹⁶⁷ *Ibid*, para. 14/B. §(2)(c) bek.

¹⁶⁸ 1996. évi LIV. tv az erdőről és az erdő védelméről, 7. Függelék, 7.2. bek.

¹⁶⁹ 1998. évi XVIII. tv. 13. §(4)e bek.

¹⁷⁰ 1992. évi XXII. tv. 193/S. §.

¹⁷¹ 2005. évi CXXXIX. tv. 81. §(2)b bek.

¹⁷² OBH 3360/2004. és OBH 2729/2002.

Az intézményekben elhelyezett kizáró gondnokoltak hozzáférhetnek a munka-rehabilitációhoz, amely díjazása a normál munkabérhez közelít, de nem jogosít fel egyéb juttatásokra (mint például egészségbiztosítás, nyugdíj járulék stb.). Az intézményen kívül élő kizáró gondnokoltak munkavállalási helyzete továbbra is változatlan: nem vállalhatnak munkát.

Emberi jogi követelmény: Az a jogrendszer, amely a gondnokoltat automatikusan megfosztja a munkavállalás lehetőségétől, az érintett személy autonómiáját ássa alá. Ennek negatív lélektani hatásai lehetnek, mivel az egyént fontos önbecsülési és társadalmi interakciós forrástól zárja el. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. Cikke biztosítja a magánélethez való jogot, és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga egyértelművé tette, hogy a munkához való jog e körbe tartozik. A Bíróság megállapította, hogy „végső soron az emberek nagy többségének a munkaviszonyban eltöltött ideje szolgál jelentős (ha nem a legjelentősebb) lehetőségként arra, hogy kapcsolatokat alakítson ki a külvilággal”.¹⁷³

Mind a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, mind a felülvizsgált Európai Szociális Charta tartalmaz előírásokat a munkához való jog védelmére.¹⁷⁴ Az R(99)4. sz. ajánlás előírja, hogy amennyiben védő jellegű intézkedés szükséges, annak arányban kell állnia az érintett funkcionális képességével, az érintett személyes körülményeihez és szükségleteihez kell igazodnia.¹⁷⁵ Ezért miközben egyes helyzetekben igazolhatók bizonyos korlátozások, a munkavállalás általános, minden gondnokoltra vonatkozó tilalma önkényesen kizárja a fogyatékossgal élő személyeket a társadalmi szerepvállalásból anélkül, hogy megvizsgálná funkcionális cselekvőképességüket vagy erre vonatkozó kívánásaikat. Az ilyen korlátozások ellentétesek az ENSZ „A Fogyatékossgal Élő Emberek Esélyegyenlőségéről szóló Alapszabályaival”, amely kimondja, hogy „a munkajogi szabályok nem diszkriminálhatják a fogyatékos személyeket, és nem állíthatnak korlátokat munkavállalásuk elé”.¹⁷⁶ Ezt a megközelítést alkalmazza a Fogyatékosügyi Egyezmény is, amely biztosítja a „fogyatékos személyek munkához való jogát másokkal egyenlő módon. Ebbe beletartozik a szabadon választott vagy a munkaerőpiacon elfogadott munkából származó megélhetés, valamint a fogyatékos személyek számára nyitott, befogadó és hozzáférhető munkakörnyezet”.¹⁷⁷

¹⁷³ *Niemietz v. Németország*, Kérelem száma: No. 13710/88, Ítélet: 1992. december 16. (A/251-B) (1993) 16 EHRR 97, 29. bek.

¹⁷⁴ A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 6. Cikke, ENSZ Dokumentum A/6316, hatályba lépett: 1976. március 23-án; Az Európai Szociális Charta (felülvizsgált) 15(2) Cikke, Strasbourg, 1996. május 3.

¹⁷⁵ R(99)4. sz. ajánlás, 6. Alapelv.

¹⁷⁶ 7(2). szabály.

¹⁷⁷ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, melyet az ENSZ Közgyűlése 2006. december 6-án fogadott el, hiv: A/61/611, 27(1) Cikk.

15. Indikátor

A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a tulajdonhoz való jogának gyakorlásától.

Megállapítás: A gondnokság alá helyezett felnőttet automatikusan megfosztják a tulajdona feletti önálló joggyakorlástól.

Elemzés: A gondnoksági szabályokat elsősorban az egyén vagyonának védelme érdekében alkották, ezért ez az egyik olyan terület, amelyet leginkább befolyásol a cselekvőképtelenné nyilvánítás. A kizáró gondnokság alatt álló felnőttek nem rendelkezhetnek jogilag érvényes módon tulajdonukról.¹⁷⁸ A korlátozó gondnokság alatt állók pedig csak a gondnok beleegyezésével gyakorolhatják e jogaikat.¹⁷⁹ Ha az egyén cselekvőképessége csak bizonyos ügyekre korlátozottan részleges, akkor a tulajdona feletti rendelkezési joga is csak akkor korlátozott, ha a bíróság kifejezetten korlátozni rendelte tulajdonjogait.

Emberi jogi követelmény: A tulajdonhoz való jog magába foglalja az egyén azon jogát, hogy anyagi ügyeit kezelje, illetve kötelező erejű ügyleteket kössön. Az a gondnoksági rendszer, amely automatikusan kizárja az egyént anyagi ügyeinek intézéséből, aláássa a felnőtt személy autonómiáját és méltóságát, és nincs tekintettel a mentális sérültséggel élők funkcionális cselekvőképességének változó természetére. A Fogyatékosügyi Egyezmény a gondnokoltak tulajdonhoz való jogát a 12(5) Cikkben deklarálja. E cikk értelmében „a részes államok minden megfelelő és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékosággal élő személyek egyenlő jogának biztosítására a tulajdonhoz való jog és az örökléshez való jog, a saját pénzügyeik irányításához való jog, a bankkölcsönhöz, zálogjoghoz és más pénzügyi hitelhez való egyenlő hozzáférés vonatkozásában, valamint biztosítják, hogy a fogyatékosággal élő személyeket önkényesen ne foszthassák meg vagyonuktól”.

A tulajdon feletti rendelkezés jogát az Emberi Jogok Európai Egyezménye is védi. Az 1. jegyzőkönyv 1. Cikk vonatkozó szakasza így szól:

„Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához. Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik”.¹⁸⁰

Az R(99)4. sz. ajánlás ezt a megközelítést továbbviszi, és azt javasolja, hogy „amikor erre lehetőség van, biztosítani kell, hogy az érintett a mindennapi életben előforduló

¹⁷⁸ Ptk. 15/A. §(1) bek.

¹⁷⁹ *Ibid*, 14/B. §(1) bek.

¹⁸⁰ A Jegyzőkönyvet 1952. március 20-án nyitották meg aláírásra, és az Egyezmény fő szövegével megegyező jogi erővel bír.

kisebb jelentőségű jognyilatkozatokat maga tehesse meg”.¹⁸¹ Az Európa Tanács ehhez a témához tért vissza a 2006-os „Akcióterv a fogyatékos személyek társadalmi jogainak és teljes szerepvállalásának elősegítésére” c. dokumentumában, amely konkrét tagállami intézkedéseket sorolt fel. Ezek magukba foglalták „annak biztosítását, hogy a fogyatékos személyek azonos jogokkal rendelkezzenek a tulajdon és öröklés tekintetében, illetve a vagyonkezelésük másokkal azonos alapon történő jogi védelmet élvezzen”.¹⁸²

16. Indikátor

A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a házasságkötéshez, családalapításhoz és a családi élet tiszteletben tartásához való jogának gyakorlásától.

Megállapítás: A kizáró gondnokság alatt álló személyeket automatikusan megfosztják a házasságkötéshez, családalapításhoz és a családi élet tiszteletben tartásához való joguktól. A korlátozó gondnokság alatt állók házasodhatnak, amennyiben a bíróság nem dönt másképp.

Elemzés: A kizáró gondnokság alatt álló személyek nem köthetnek kötelező erejű megállapodásokat, így házasságra vonatkozó szerződést sem. Ilyen esetben még a gyámhivatalnak és a gondnoknak sincs jóváhagyási jogosultsága.¹⁸³ A korlátozó gondnokság alatt állók jogosultak önállóan megházasodni, hiszen a Ptk. a „személyes jellegű jognyilatkozatokat” kivételként említi (és ez a házasságkötésre is vonatkozik) a cselekvőképességükben korlátozottakra vonatkozó általános szabályok alól.¹⁸⁴ Így a korlátozó gondnokoltak jogosultak házasságra lépni, kivéve, ha a bíróság ezt kifejezetten kizárta.

Ugyanakkor ha a bíróság úgy találja, hogy az egyén családjogi ügyekben nem rendelkezik belátási képességgel, a felnőttet megfoszthatja az egyes területekre, így a családjogi nyilatkozatokra vonatkozó cselekvőképességétől. Ebben az esetben az érintett nem tehet családjogi nyilatkozatokat, nem rendelkezhet a házassági vagyon felett, vagy adott esetben nem választhatja meg gyermeke nevét.¹⁸⁵ A kizáró vagy korlátozó gondnokság alatt álló felnőttek nem fogadhatnak örökbe,¹⁸⁶ családi jogállás tekintetében nem indíthatnak önálló pert,¹⁸⁷ és nem tehetnek önállóan apaságot elismerő nyilatkozatot sem.¹⁸⁸

¹⁸¹ R(99)4. sz. ajánlás, 3(4). Alapelv.

¹⁸² Akcióterv a fogyatékos személyek társadalmi jogainak és teljes szerepvállalásának elősegítésére: a fogyatékos személyek életminőségének javítása Európában 2006-2015, az Európa Tanács Minisztertanácsának (2006)5. sz. ajánlása 3.12.3(viii) bek.

¹⁸³ Ld. Kommentár, Csjt. 9. §.

¹⁸⁴ Ptk. 14/B. §(2)(a) bek.

¹⁸⁵ *Ibid*, 14 §(6) bek. (3).

¹⁸⁶ Csjt., 47 §(1) bek.

¹⁸⁷ *Ibid*, 44 §(2) bek.

¹⁸⁸ *Ibid*, 37 §(3) bek.

Emberi jogi követelmény: A Fogyatékosügyi Egyezmény a 23. Cikkben részletezi a családi élet egyes területeire vonatkozó jogokkal kapcsolatos nemzetközi szabályozást. Tekintetbe véve tényszerű megfogalmazását, valamint azt a körülményt, hogy más egyezményben nem lelhető fel ilyen tartalmú szabályozás, az alábbiakban teljes terjedelemben közöljük ezt a szakaszt:

Az otthon és családi élet tiszteletben tartása

- A Szerződő Felek hatékony és megfelelő intézkedéseket tesznek annak érdekében, hogy a fogyatékos személyekkel szembeni diszkriminációt kiküszöböljék minden a házassághoz, családhoz, szülőséghez és egyéb kapcsolatokhoz kapcsolódó területen, másokkal egyenlő módon, és biztosítják:
 - ⇒ A házasságkötési korban levő fogyatékos személyek házasodhatnak és családot alapíthatnak, és a házasulandó felek szabad és teljes beleegyezését elismerik.
 - ⇒ A fogyatékos személyek azon jogát, hogy szabadon és felelősségteljesen dönthessenek gyermekeik számáról és elhelyezéséről, és szabad hozzáférésük legyen a koruknak megfelelő információkhoz, továbbá elismerik a reprodukációs jogokat és családtervezést, és biztosítják az ezek gyakorlásához szükséges eszközöket.
 - ⇒ A fogyatékos személyek, ideértve a gyermekeket, megtartják nemzőképességüket másokkal egyenlő módon.
- A Szerződő Felek biztosítják a fogyatékos személyek jogait és kötelességeit tekintettel a gondnokságra, gyámságra, meghatalmazásra, örökbefogadásra és hasonló intézményekre, amennyiben ezen koncepciók léteznek a hazai jogban; minden esetben a gyermekek legjobb érdekét legfőbb szempontként kezelve. Szerződő Felek megfelelő segítséget biztosítanak a fogyatékos személyek részére a gyermeknevelési kötelezettségük teljesítéséhez.
- A Szerződő Felek biztosítják azt, hogy a fogyatékos gyermekeknek egyenlő jogaik vannak a családi élet tiszteletben-tartása terén. E jogok megvalósítása érdekében, valamint fogyatékos gyerekek elrejtése, róluk való lemondás, elhanyagolás és szegregáció megelőzése érdekében Szerződő Felek vállalják, hogy korai és átfogó tájékoztatást, szolgáltatásokat és támogatást nyújtanak a fogyatékos gyermekek és családjaik részére.
- A Szerződő Felek biztosítják, hogy akaratuk ellenére a fogyatékos gyermekeket nem választják el szüleiktől, kivéve, ha kompetens, bírói felügyeletnek alávetett hatóságok döntenek erről, az alkalmazható jogszabályoknak és eljárásoknak megfelelően, amennyiben az elválasztás szükséges és a gyermek legjobb érdekében áll. Semmi esetre sem választható el a gyermek a szüleitől a gyermek vagy bármely szülő fogyatékosága okán.
- A Szerződő Felek, amennyiben a fogyatékos gyermekről közvetlen családjá nem képes gondoskodni, vállalják, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy

a szélesebb családban találjanak számára alternatív gondoskodást, és amennyiben ez nem lehetséges, a társadalmi közösségben helyezik el, családi közegben.

Az EJEE 8. Cikke biztosítja az egyének magán- és családi élethez, otthonhoz és levelezésének tiszteletben tartásához való jogát. Ez az államra a be nem avatkozás negatív, a magán- és családi élet tiszteletben tartására vonatkozó pozitív kötelezettséget írja elő. Hasonló kötelezettséget szab meg a 12. Cikk a házassághoz és családalapításhoz való jog tekintetében, amikor azt mondja: „A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.”

17. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg az egyesüléshez való jogának gyakorlásától.</i>
---------------	---

Megállapítás: A gondnokság alá helyezés az élet bizonyos területein az egyesülési jog gyakorlásától való megfosztással jár.

Elemzés: A jogi szabályozás nem egyértelmű a tekintetben, hogy a gondnokoltak – álljanak kizáró vagy korlátozó gondnokság alatt – teljes mértékben gyakorolhatják-e az egyesületekben való részvételhez való jogukat, tagjai lehetnek-e például szakmai szervezeteknek. Az azonban világos, hogy bármely típusú gondnokság alá helyezett személyek nem lehetnek a dolgozók érdekeit képviselő üzemi tanácsok tagjai,¹⁸⁹ sem a Könyvvizsgáló Kamara,¹⁹⁰ Építész Kamara,¹⁹¹ vagy a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács tagjai.¹⁹² A gondnokoltak nem vállalhatnak tisztséget a szervezetekben,¹⁹³ és az iskolaszövetkezetekbe sem léphetnek be.¹⁹⁴

Emberi jogi követelmény: Az egyesüléshez való jog különösen fontos lehet a mentálisan fogyatékosok számára, hiszen az érdekképviselési és sorstárs támogatói csoportokban való tagság elősegítheti fejlődésüket, megerősödésüket és autonómiájukat. Különösen az érdekképviselési szervezeteken keresztül nyílik lehetőségük a közös politikai fellépésekre és a jogalkotási és irányvonalbeli változások előmozdítására.

¹⁸⁹ 1992. évi XXII. tv. a Munka Törvénykönyvéről, 46. §(1) bek.

¹⁹⁰ 1997. évi LV. tv. a Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról és a könyvvizsgálói tevékenységről 16. §(e) bek.

¹⁹¹ 1996. évi LVIII. tv. a tervező- és szakértő mérnökök, valamint építészek szakmai kamaráiról 31. §(e) bek.

¹⁹² 255/2003. (XII.24.) Kormányrendelet a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanácsról 5. §(1) bek.

¹⁹³ 2000. évi CXLI. tv. az új szövetkezetekről 35.§(b) bek.

¹⁹⁴ 159/2001. (IX.12.) Kormányrendelet az iskolaszövetkezetekről 3. §(2) bek.

A Fogyatékosügyi Egyezmény a politikai és közéletben való részvétel integráns részeként deklarálja az egyesülési jogot. A 29(b) Cikk kötelezi a részes államokat arra, hogy:

- Aktívan segítsék elő az olyan környezet kialakítását, amelyben a fogyatékos személyek hatékonyan és teljes értékűen vehetnek részt a közügyekben, diszkriminációmentesen és másokkal egyenlő módon, és bátorítsák a közéleti részvételüket, ideértve:
 - ⇒ Az ország köz- és politikai életében érdekelt nem kormányzati szervezetekben és egyesületekben való részvételt, valamint a politikai pártok tevékenységében és igazgatásában;
 - ⇒ A fogyatékosokat nemzetközi, országos, regionális és helyi szinten képviselő szervezetek létrehozását és az azokhoz való csatlakozást.

A közös cél érdekében történő egyesülési jog elvonása szorosan összefügg az EJEE 11. Cikkével, amely kimondja: „Mindenkinek joga van a békés célú gyülekezés szabadságához és a másokkal való egyesülés szabadságához, beleértve érdekei védelmében a szakszervezetek alapítását és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát.” A demokratikus társadalmakban e jog bármilyen korlátozásának jogszerűnek kell lennie, és a 11. Cikk (2) bekezdésében felsorolt okok valamelyike miatt elengedhetetlenül szükségesnek. Ilyen ok a közegészség és erkölcsök, valamint mások jogainak és szabadságának védelme. A 11. Cikk szövegezése nem utal kifejezetten rá, de az Európai Emberi Jogi Bíróság megerősítette, hogy „a 11. Cikkben deklarált jog szerves része” az egyesületek, társaságok alapításához való jog.¹⁹⁵ Elképzelni is nehéz, hogy a gondnokság alatt álló személyek egyesüléshez való jogának korlátozása milyen körülmények között lehet „szükséges egy demokratikus társadalomban”.

2.6.5 A gondnok kötelezettségei a gondnokság alá helyezés után (Indikátor 18-25)

Annak érdekében, hogy biztosított legyen a gondnokolt személyeket megillető tisztességes és méltóságteljes bánásmód, valamint annak érdekében, hogy a gondnokság alatt álló személyek maximális szabadsággal és önrendelkezési joggal rendelkezzenek, az államnak működőképes szabályozást kell alkotnia a gondnokok felelősségének, felügyeletének és elszámoltathatóságának felülvizsgálatára. A 18 és 25 közötti indikátorok a gondnokok felelősségéről szólnak.

¹⁹⁵ *Sidiropoulos v. Görögország*, Kérelem száma: No. 26695/95, ítélet: 1998. július 10., (1998) EHRR 633.

18. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezett személyt nem fosztják meg annak lehetőségétől, hogy az életének azon területein, amelyeken funkcionális cselekvőképességgel bír, döntéseket hozhasson.</i>
---------------	--

Megállapítás: A kizáró gondnokság intézményén keresztül a magyar jogalkotó nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a bizonyos területeken funkcionálisan cselekvőképes személyeket minden döntéshozó joguktól megfossszanak.

Elemzés: Korlátozó gondnokság esetében a bíróság meghatározza és személyre szabja az egyén életének különleges szükségleteit azon területeken, ahol képes önálló ügyvitelre és döntéshozatalra. A bíróság korlátozhatja a gondnokolt cselekvőképességét minden olyan területen, ahol azt szükségesnek találja. A törvény ugyanakkor lehetővé teszi a korlátozó gondnokságon belüli ún. „általános korlátozást”. Általános korlátozást akkor használ a bíróság, ha úgy ítéli meg, hogy a gondnokolt cselekvőképessége „általánosan korlátozott az élet minden területén”.¹⁹⁶ Egy ilyen megállapítás eredményeképpen a gondnokolt önállóan csak csekély jelentőségű ügyleteket köthet meg.¹⁹⁷ Ez logikusan egy csésze kávé vagy újság megvásárlását is magában foglalja.

Emberi jogi követelmény: Amint azt korábban kifejtettük, a fogyatékosjogi mozgalom a gondnokságnál kevésbé megszorító szabályozást vár és sürget, amely a legteljesebb mértékben biztosítja az önrendelkezést, mint emberi jogi alapelv érvényesülését. Ez a megközelítés hatja át az R(99)4. sz. ajánlást, amely szerint „a rendelkezésre álló jogi lehetőségek között kell lenniük olyanoknak is, amelyek csak egy bizonyos jogügylet vonatkozásában korlátozzák a cselekvőképességet anélkül, hogy állandó törvényes képviselő kijelölésére kerülne sor”.¹⁹⁸ A 3. irányelv alapján a jogszabályok a cselekvőképesség lehető legteljesebb megőrzését kell, hogy lehetővé tegyék, ezért érdemes egészében hivatkozni rá:

- A jogi környezetnek, amennyire lehetséges, figyelembe kell vennie, hogy a belátási képességnek különbözőfokozatai vannak, és ezek időben változhatnak. Ennek megfelelően az érintett személy védelme érdekében hozott intézkedés nem vezethet automatikusan a jogi cselekvőképesség megvonásához. Ugyanakkor a cselekvőképesség korlátozására a jogszabályoknak lehetőséget kell adni azokban az esetekben, amikor az érintett személy védelme érdekében ez feltétlenül szükséges.

¹⁹⁶ Ptk. 14. §(4) bek.

¹⁹⁷ Amint azt e tanulmány korábbi szakaszaiban jeleztük, a jog négy alapvető területen teszi lehetővé, hogy a korlátozottan cselekvőképes gondnokoltak önállóan járjanak el: személyi jellegű jognyilatkozatok, a mindennapi élet csekély jelentőségű ügyletei, a jövedelmük maximum 50%-ával történő rendelkezés és a csak előnyöket kínáló szerződés megkötése. Ptk. 14/B. §(2) bek.

¹⁹⁸ R(99)4. sz. ajánlás, 2(5). Alapelv.

- Az alkalmazott intézkedés nem járhat automatikusan az érintett választó-jogának, végrendelezési jogának, a gyógykezelésbe történő beleegyezés vagy a visszautasítás jogának megvonásával, és nem vonhatja el más, személyes jellegű döntések meghozatalának jogát akkor, amikor az érintett belátási képességének birtokában van.
- Ajánlatos megfontolni annak lehetőségét, hogy az érintett, akkor is, ha törvényes képviselőre szükség van, a törvényes képviselő hozzájárulásával bizonyos jognyilatkozatokat saját maga tehesen meg.
- Amikor erre lehetőség van, biztosítani kell, hogy az érintett a mindennapi életben előforduló kisebb jelentőségű jognyilatkozatokat maga tehesse meg.

Egy modellértékű gyakorlat szemléletes példája lehet a franciaországi. Amikor Franciaországban gondnokságot rendelnek el, a bíró felsorolhatja azokat az ügyleteket, amelyeket a felnőtt személy a gondnoktól függetlenül köthet meg. Annak meghatározására, hogy a felnőtt személy milyen döntéshozó feladatait tarthatja meg, igazságügyi orvosszakértő bevonása szükséges.¹⁹⁹

19. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezett személlyel a fontosabb döntések meghozatal előtt egyeztetni kell, és kívánságait figyelembe kell venni, amikor csak lehetséges.</i>
---------------	---

Megállapítás: A gondnokság alatt álló felnőtt kívánságait figyelembe kell venni, de csak akkor, ha az érintett képes a véleménynyilvánításra, illetve a körülmények azt lehetővé teszik.

Elemzés: A kizáró gondnokság esetében a gondnok széles körben hozhat döntéseket az érintett nevében.²⁰⁰ Ha a felnőtt személy képes véleménye, vagy igénye kifejezésére, a gondnoknak azt figyelembe kell vennie.²⁰¹ Azonban a gondnokolt saját maga mérlegelheti, hogy az adott személy képes-e véleményt nyilvánítani. Ha a gondnok úgy dönt, hogy a gondnokolt nem képes a véleménye kifejezésére, jogilag minden lehetősége megvan arra, hogy a döntéseit a gondnokolt felnőttnek való beszámolás vagy egyeztetés nélkül hozza meg. Ez a joghézag lehetővé teszi, hogy a gondnokok figyelmen kívül hagyják a gondnok véleményét, és megakadályozza, hogy a gondnokoltak részt vegyenek az életük minden területét érintő döntések meghozatalában.

¹⁹⁹ Francia Code Civil, *i. m.*, 501. Cikk. Nem hivatalos fordítása elérhető a Legifrance-on keresztül, amely a francia kormány szolgáltatása. Webcím: www.legifrance.gouv.fr (2006. november 8-i állapot szerint)

²⁰⁰ Ptk. 15/A. §(1) bek.

²⁰¹ *Ibid.*

A védelmet szolgálni hivatott jogszabályok a korlátozó gondnokság alatt állók esetében (legyen az általános korlátozó vagy ügycsoportok szerinti) erőteljesebben érvényesülnek. A gondnokok a korlátozó gondnokság alatt álló személy beleegyezésével hozzák meg döntéseiket. Az ilyen gondnokság esetében három fő területen járhatnak el a gondnokok önállóan, a gondnokolt beleegyezése nélkül:

- ⇒ Amikor jogszabály erre kifejezetten feljogosítja őket,
- ⇒ Amikor meghatalmazásban jogosítja fel őket erre a gondnokolt, illetve
- ⇒ Vészhelyzetben.²⁰²

Ha a korlátozó gondnokság alatt álló felnőtt egyébként kötelező erővel bíró ügyleteket köt, azok érvényessége a gondnok jóváhagyásától függ.²⁰³ Ha a gondnok és az általa gondnokolt személy között vita támad, abban a gyámhatóság dönt.²⁰⁴ A jogszabályok nem fogalmazzak világosan abban a tekintetben, hogy az érintett személy az így hozott döntések ellen fellebbezhet-e.

A vagyonkezelést úgy kell megvalósítani, hogy az a felnőtt személy jólétét szolgálja. A „jólét” kifejezés nincs pontosan körülhatárolva, de az bizonyos, hogy a gondnoknak figyelembe kell vennie a gondnokolt kívánságait, és az anyagi helyzetétől függően ki kell elégítenie a gondnokolt jogos igényeit.²⁰⁵ A konzultációs és beleegyezésre vonatkozó követelmények sorozatos megsértése akár a gondnok elmozdítását is eredményezheti.²⁰⁶

Emberi jogi követelmény: A jognak biztosítania kell, hogy a gondnokolttal egyeztetnek minden olyan döntésről, amely hatással vannak életére. A konzultáció megkövetelése jelentős mérföldköve lehet a gondnoki tevékenység megítélésének, másrészt fontos, bírói úton kikényszeríthető követelmény.²⁰⁷

Amint azt korábban kifejtettük, a Fogyatékosügyi Egyezmény egyértelműen leszögezi, hogy minden a cselekvőképesség gyakorlásával összefüggő intézkedésnek „tisztelőt kell tartania az egyén jogait, akaratát és kívánságait”.²⁰⁸ Hasonlóképpen az R(99)4. sz. ajánlás is deklarálja, hogy a döntéshozatalkor „az érintett korábbi és jelenlegi kívánságait,

²⁰² *Ibid*, 14/D. §(3), (5) bek.

²⁰³ *Ibid*, 14/B. §(1) bek.

²⁰⁴ *Ibid*.

²⁰⁵ *Ibid*, 20/C. §.

²⁰⁶ *Ibid*, 15/A. §(1) bek.

²⁰⁷ Példaértékűnek tekinthető Finnország, ahol a jogalkotó ezt az alapelvet úgy ültette át a gyakorlatba, hogy megköveteli, hogy a kötelezettségei tekintetében a gondnoknak ki kell kérnie a gondnokolt személy véleményét. Ld. a finn gondnoksági szolgáltatásokról szóló törvényt, 442/99, 43. §(1) bek. *A gondnokolt meghallgatása* alcím. Nem hivatalos fordítás, amelyet a finn kormány FINLEX szolgáltatása biztosított. Webcím: www.finlex.fi/en/ (2007. május 1-i állapot).

²⁰⁸ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(4) Cikk.

érzelmeit amennyire lehetséges fel kell tárni, fontolóra kell venni, és [...] figyelembe kell venni”.²⁰⁹ Ez az alapelv azt feltételezi, hogy „a cselekvőképtelen felnőtt képviselőt ellátó, vagy neki más módon segítséget nyújtó személy – amikor ez lehetséges – köteles minden fontos döntés meghozatala előtt az érintett számára elégséges információt adni ahhoz, hogy az érintett is kifejezésre juttathassa a véleményét”.²¹⁰

Az ajánlás 2. alapelve ennél tovább megy, amikor azt szorgalmazza, hogy az érintett egyéni körülményeihez képest a legjobb megoldás felvázolásakor „ajánlatos megfontolni olyan jogi megoldások bevezetését is, amelyek lehetővé teszik, hogy a kijelölt képviselő és az érintett személy jognyilatkozata együtt legyen érvényes, és hogy egyenlő több törvényes képviselő kijelölésére is sor kerülhessen”.²¹¹

20. Indikátor	<i>A gondnok jogosítványainak köre és kötelezettségei világosan meg vannak határozva és azokra a területekre korlátozódnak, ahol a gondnokoltnak segítségre van szüksége.</i>
---------------	---

Megállapítás: A kizáró és az általános korlátozó gondnokság esetében a gondnok feladatai nincsenek világosan meghatározva, általános jellegűek. A korlátozó gondnokság egyéb eseteiben a bíróság határozza meg, hogy a felnőtt személynek mely területeken van szüksége segítségre, és a gondnok csak e területeken járhat el.

Elemzés: Amikor a gondnokrendelés megtörténik, a kirendelő határozatban a gyámhivatal tájékoztatja a gondnokot feladatairól.²¹² A jogszabály csak röviden határozza meg ezeket a feladatokat, a gondnok jogainak és kötelezettségeinek nem kimerítő jellegű felsorolását adja. Mindamelllett a Polgári Törvénykönyv általánosságban az alábbiakban határozza meg a gondnokok feladatait:

- ⇒ vagyonezelés;²¹³
- ⇒ törvényes képviselő, illetve
- ⇒ kivételes esetekben személyes gondozás;²¹⁴
- ⇒ főszabályként a gondnokok nem ruházhatják át döntési jogköreiket más személyre.

Kizáró gondnokság esetén a gondnok konzultációs kötelességének eleget téve jogosult az érintett nevében minden jogi és nem jogi jellegű döntést meghozni (ld. feljebb).²¹⁵

²⁰⁹ 9(1). Alapelv.

²¹⁰ 9(3). Alapelv.

²¹¹ 2(6). Alapelv.

²¹² Gyer. 134/A. §(1)(a) bek.

²¹³ Ptk. 20/C. §.

²¹⁴ *Ibid*, 20. §(1)-(2) bek.

²¹⁵ *Ibid*, 15/A. §(1) bek.

Amennyiben a felnőtt személy korlátozó gondnokság alatt áll, és a bíróság meghatározta azon ügyköröket, amelyben a gondnokolt segítségre szorul, a gondnok feladatköre csak a felsorolt ügycsoportokra szorítkozik.²¹⁶ Ha az érintett személy általánosan korlátozó gondnokság alatt áll, a gondnok feladatai nincsenek külön felsorolva, és jóváhagyását minden jelentősebb ügyben ki kell kérni. A gondnok eljárásának ez a széleskörű lehetősége nagyon hasonlít a kizáró gondnoksághoz, hiszen az általános korlátozás esetén sem csak a támogatást igénylő ügyekben részesül a gondnokolt segítségben.

A gondnok kötelezettségeinek legrészletesebb felsorolása a vagyonkezeléshez és a pénzügyi tranzakciókhoz kapcsolódik.²¹⁷ A pénzügyek kezelésére vonatkozó kérdéseket alább, a 22. indikátornál tárgyaljuk.

Emberi jogi követelmény: A jog világos útmutatással kell, hogy szolgáljon arra vonatkozóan, hogy a cselekvőképesség kérdésében döntést hozó hatóság hogyan határozza meg, mik a gondnok feladatai az adott személy funkcionális cselekvőképességének fényében. Az R(99)4. sz. ajánlás arra buzdítja a tagállamokat, hogy rugalmasan viszonyuljanak e kérdéshez, és megjegyzi, hogy „az érintett személy személyes vagy vagyoni érdekeinek védelmét szolgáló intézkedési lehetőségek rendszerének kellően rugalmasnak kell lennie annak érdekében, hogy a belátási képesség különböző fokozatainak és az eltérő helyzeteknek megfelelő választ tegyen lehetővé”.²¹⁸ Az ajánlás továbbá azt is tanácsolja, hogy:

„A jogi környezetnek, amennyire lehetséges, figyelembe kell vennie, hogy a belátási képességnek különböző fokozatai vannak, és ezek időben változhatnak. Ennek megfelelően az érintett személy védelme érdekében hozott intézkedés nem vezethet automatikusan a jogi cselekvőképesség megvonásához. Ugyanakkor a cselekvőképesség korlátozására a jogszabályoknak lehetőséget kell adni azokban az esetekben, amikor az érintett személy védelme érdekében ez feltétlenül szükséges.”²¹⁹

A Fogyatékosügyi Egyezmény előírja, hogy a cselekvőképesség gyakorlásához kapcsolódó intézkedéseknek megfelelő és hatékony garanciákkal kell szolgálniuk, és biztosítaniuk kell, hogy a cselekvőképesség gyakorlásához szükséges intézkedések „tiszteletben tartják a személy jogait, akaratát és kívánságait, mentesek az érdekellentétől és a nem megfelelő befolyásolástól, arányosak és az egyén körülményeire szabottak, a legrövidebb időtartamra vonatkoznak és rendszeres felülvizsgálat tárgyát képezik, melyet kompetens, független és elfogulatlan hatóság vagy bírói testület végez. E garanciák arányosak az egyén jogaira és érdekeire vonatkozó intézkedésekhez képest.”²²⁰

²¹⁶ *Ibid.*, 14. §(5) bek.

²¹⁷ Ld. Ptk. 20-20/D. §-át és a Gyer. 20-22. Fejezeteit.

²¹⁸ 2(1). Alapelv.

²¹⁹ 3(1). Alapelv.

²²⁰ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(4) Cikk.

A finn gondnoksági törvény példaértékű megközelítést tartalmaz: előírja, hogy „a gondnok feladatai csupán egy adott ügyletre, ügyre vagy vagyontárgyra vonatkozhatnak”.²²¹ Sőt, konkrét ügyekben úgy biztosítja az érintett személy érdekének védelmét, hogy megtiltja a gondnokok számára egyes tevékenységeket, ide értve az ingatlanok eladását és megvásárlását,²²² a házassághoz vagy örökbefogadáshoz való hozzájárulást, valamint végrendeleti nyilatkozat megtételét és visszavonását, kivéve, ha azokat a bíróság külön engedélyezi.²²³

21. Indikátor	<i>A gondnok köteles a felnőtt személy érdekeit, jólétét és önállóságát elősegíteni azáltal, hogy a legkevésbé korlátozó megoldásokat veszi igénybe az érintett lakhatásának kialakításában, és arra kell törekednie, hogy a gondnokolt a társadalmi közösségben éljen</i>
---------------	--

Megállapítás: A törvény nem kötelezi a gondnokot arra, hogy elősegítse a felnőtt személy önállóságát, és nem tesz említést arról, hogy a gondnoknak elő kellene segítenie a felnőtt személy beilleszkedését a társadalmi közösségbe.

Elemzés: Bár általános megállapodás, hogy védeni és biztosítani kell a felnőtt személy érdekeit és jólétét,²²⁴ a törvény nem rendelkezik arról, hogy elő kell segítenie a gondnokolt társadalmi közösségbeli független életét. Magyarország egészségvédelmi rendszere nagymértékben intézeti jellegű. 54 nagy intézet áll a pszicho-szociális problémákkal küzdő emberek rendelkezésére, és 147 szakintézet működik az értelmi sérültek számára.²²⁵ Az a körülmény, hogy a gondnokok nem kötelesek elősegíteni a gondnokolt független életét, részben magyarázatot adhat arra a tényre, hogy az életük végéig intézményes módon „szociális gondozó otthonokban” elhelyezett emberek száma sok éve nem változik.²²⁶ Fontos megemlíteni, hogy egy helyi civil szervezet közelmúltbeli kutatása szerint a pszicho-szociális zavarokkal küzdők számára fenntartott szociális gondozó intézményekben élő felnőttek 80-100 százaléka jogfosztott és gondnokság

²²¹ A finn gondnoksági szolgáltatásokról szóló törvény, 442/99, 8. §(3) bek.

²²² *Ibid*, 34. §.

²²³ *Ibid*, 442/99, 29. §.

²²⁴ Ptk. 20. §(1)-(2)bek.

²²⁵ Ez a fogyatékosok számára fenntartott otthonok száma, mindazonáltal 2001-ben a fizikai és érzékszervi fogyatékosokkal élő személyek nem kerültek szociális gondozó otthonokba (rehabilitációs intézményekbe kerültek) és a mentálhigiénés problémával küzdő embereket a fogyatékoság magyar definíciója szerint nem tekintették fogyatékosnak.

²²⁶ 1998-ban 6.395 értelmi fogyatékos élt szociális gondozó otthonokban, és 1.076 beteg élt rehabilitációs intézményekben (Forrás: személyes kommunikáció az Országos Módszertani Intézettel). A 2001. évi népszámlálási adatok feltárták, hogy 2004-ben 7.540 mentálhigiénéss problémákkal küzdő személy, valamint 7.965 értelmi sérült élt szociális gondozó otthonokban (Központi Statisztikai Hivatal adata, lásd az alábbi honlapot <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/08/tablak03.html>).

alatt él.²²⁷ Vitatható, hogy ezek az emberek előbb kerülnek az intézményekbe és aztán gondnokság alá, vagy a gondnokság alá helyezés vezet az intézményi elhelyezéshez. Mindenesetre Magyarországon szoros összefüggés fedezhető fel az intézménybe kerülés és a gondnokság között.

Emberi jogi követelmény: Ez az indikátor azt vizsgálja, milyen kapcsolat áll fenn a gondnokság és az érintett személy intézetbe kerülése között. A közösségi élethez való jogot a nemzetközi jog is elismeri, különösképp a Fogyatékosügyi Egyezmény 19. Cikke, az alábbiak szerint:

Független élet a közösségben

A jelen Egyezményt elfogadó felek elismerik, hogy a fogyatékosággal élő embereknek egyenlő joga van a közösségi élethez és a többiekét megillető lehetőségekhez, továbbá hatékony és megfelelő lépéseket tesznek annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékosággal élő személyek teljes mértékben élhessenek ezen jogukkal, és hogy a közösség teljes jogú tagjai és résztvevői lehessenek, ideértve, hogy biztosítják:

- ⇒ Hogy a fogyatékosággal élő személyek másokkal egyenlő módon megválasztassák lakóhelyüket, hogy hol és kivel élnek, és nem kötelezhetőek a számukra kijelölt életkörülmények között élni;
- ⇒ Hogy a fogyatékosággal élő személyek hozzájussanak különféle otthoni, lakóhelyi és egyéb közösségi támogató szolgáltatásokhoz, beleértve a közösségben való életvezetéshez szükséges személyes segítséget, és hogy megelőzzék a közösségtől való elszigetelődésüket, vagy elkülönítésüket;
- ⇒ Hogy az átlagos lakosság számára elérhető közösségi szolgáltatások és lehetőségek a fogyatékosággal élő személyek számára egyenlő mértékben, szükségleteikre tekintettel elérhetőek legyenek.

Az Európa Tanács 2006-os Fogyatékosügyi Akcióterve az elkövetkező évtizedre határoz meg a fogyatékosággal kapcsolatos széles európai politikai keretrendszert, melyben felhívja az országokat, hogy „biztosítsanak közösségi alapokon nyugvó, minőségi szolgáltatásokat és alternatív lakhatási modelleket, melyek lehetővé teszik az elmozdulást az intézményi alapú gondoskodástól a közösségi élet felé”.²²⁸ Bár az R(99)4 sz. ajánlás közvetlenül nem említi az életkörülményeket, az arányosság elve értelmében minden döntést úgy kell meghozni, hogy az a legkevésbé korlátozza a felnőtt személy jogait és szabadságát, miközben megfelelő védelmet biztosít számára.²²⁹

²²⁷ Pszichiátriai Érdekvédelmi Fórum, „Az értelmi fogyatékosok szociális gondozó otthonaiban élő betegek emberi jogai (The Human Rights of Patients in Social Care Homes for Mentally Ill” Angol fordítás, Budapest, 2001.)

²²⁸ Az Európa Tanács R(2006)5 számú Akcióterv Ajánlása a tagállamok felé, hogy támogassák a fogyatékosággal élő személyek teljes részvételét a társadalomban: A fogyatékosággal élő személyek életminőségének javítása 2006-2015 (A Miniszterek Bizottsága 2006. Április 5-én, a Miniszterhelyettesek 961. értekezletén fogadta el), 3.8.3(vi). §.

²²⁹ 6(2). alapelv.

Megállapítás: A gondnok köteles oly módon kezelni a felnőtt személy vagyonát, hogy az a gondnokolt számára hasznos legyen.

Elemzés: A gondnok köteles úgy kezelni a felnőtt személy pénzügyeit, hogy az védje a felnőtt személy vagyonát és elősegítse jólétét.²³⁰ Mint a korábbi indikátorokban jeleztük, a gondnoknak figyelembe kell vennie a felnőtt személy személyes kívánságait, és törekednie kell arra, hogy teljesítse törvényes kéréseit. Ez természetesen függ a felnőtt személy tulajdonában lévő pénz mennyiségétől.²³¹ Ha a felnőtt személy szociális gondozó intézményben él (ld. előző indikátor), úgy a gondnok köteles „gondozási díjat” fizetni az intézménynek és ellátni a felnőtt személyt zsebpénzzel.²³²

Ha a részleges gondnokság alatt álló személy dolgozik, úgy keresete összegének feléig rendelkezhet annak elköltéséről.²³³ Egyéb esetben a gondnok költhet a felnőtt személy mindennapi szükségleteire, vagy ennél kisebb összegek esetében a gyámhatóság előírása szerint (például 50.000 Ft – körülbelül 190 € összegig) a hatóság előzetes hozzájárulása nélkül. Jelentős vagyontárgyak – például ingatlan – tranzakciója azonban csak a gyámhatóság hozzájárulásával történhet.²³⁴ A pénzügyek kezelésének nyomom követésére szigorúbb követelmények vannak, mint más területekre.

A gondnok és a gyámhatóság egyaránt felelős a pénzügyek kezeléséért.²³⁵ A gyámhatóság köteles védeni az olyan felnőtt személy pénzügyi érdekeit, aki gondnokság alá kerülhet a gondnokság hivatalos megállapítása előtt is. A gyámhatóság sürgős védelmi lépéseket tehet a vagyonnal kapcsolatban, ideiglenesen zárolhatja azt még akár az érintett felnőtt cselekvőképességével kapcsolatos bírósági döntés meghozatala előtt.²³⁶ A gyámhatóság belátása szerint dönthet a vagyon zárolásának mértékéről és időtartamáról. E döntés ellen nem lehet fellebbezéssel élni.²³⁷

A gondnokság elrendelése után az újonnan kijelölt gondnok köteles előzetes jelentést készíteni a gyámhatóság felé, mely részletezi a felnőtt személy pénzügyi helyzetét.²³⁸ A gondnokság ideje alatt a gyámhatóság védelmi felügyeletet tart fenn a vagyon felett

²³⁰ Ptk. 20/C. §.

²³¹ *Ibid.*

²³² 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szolgáltatásokról. 117, 117/A. §(1) bek. és 119. §(1) bek.

²³³ Ptk. 14/B. §(2)(c) bek.

²³⁴ *Ibid.* 16. §.

²³⁵ *Ibid.* 20-20/D. §.

²³⁶ *Ibid.* 18. § Amennyiben a vagyon zárolásra kerül, úgy a gyámhatóság köteles zárgondnokot kijelölni, aki vigyáz a zárolt vagyonra.

²³⁷ *Ibid.* 18. §.

²³⁸ Gyer 146. §(3) bek.

és bármikor jelentést kérhet a gondnoktól a vagyon azon részét illetően, mely nem közvetlenül a folyamatos kiadásokra szükséges; ide tartoznak például a megtakarítások, részvények és egyéb értékek.²³⁹

Emberi jogi követelmény: Ezen követelmény két szempontból fontos: amennyiben a gondnok visszaélne a gondnokolt vagyonával, a felnőttnek vagy más érintettnek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy keresettel éljen a gondnokkal szemben. Továbbá a jognak világosan szabályoznia kell, hogyan lehet a gondnok tevékenységét felügyelni. Az R(99)4 sz. ajánlás viszonylag keveset szól a gondnok vagyongazdálkodási szerepéről, megállapítja, hogy „a belátási képességgel nem rendelkező személy vagyontól oly módon kell kezelni és hasznosítani, hogy az az érintett előnyére szolgáljon és az ő jólétét biztosítsa”.²⁴⁰ A 20. alapelv leszögezi továbbá, hogy a gondnok felelősséggel tartozik „belátási képességgel nem rendelkező személynek a gondnoksági tevékenység során okozott veszteségért vagy kárért”.²⁴¹ Ezen alapelv szerint a gondnok felelősséggel tartozik a gondnokság alatt álló felnőtt pénzeszközeinek, vagy vagyonának rossz kezeléséért, vagy jogellenes felhasználásáért (hütlenséggel) beleértve azokat a cselekedeteket vagy kiadásokat, melyek nem szolgálják közvetlenül a felnőtt személy javát. Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation) szintén osztja ezt az álláspontot, ajánlása szerint „a büntetési tételek meghatározása a gondnokok kötelességmulasztása esetére erősítené a törvényességet”.²⁴²

23. Indikátor

A gondnok időről-időre köteles a gondnokoltat meglátogatni és vele egyeztetni.

Megállapítás: A törvény nem kötelezi a gondnokot a gondnokság alatt álló felnőtt személy rendszeres meglátogatására. A törvény kimondja, hogy a felnőtt személy kívánságait lehetőség szerint figyelembe kell venni.

Elemzés: A magyar jogszabályok nem követelik meg, hogy a gondnok meglátogassa a gondnokoltat, de előírja, hogy a gondnok a döntéshozatalok előtt egyeztessen a felnőtt személlyel, és kövesse annak kívánságait, amennyiben ez lehetséges.²⁴³ Ez a kötelezettség csak akkor áll fenn, ha a felnőtt személy vélhetően (a gondnok szerint) képes kifejezni saját véleményét. A törvény nem kötelezi a gondnokot arra, hogy bármikor meglátogassa a felnőtt személyt – következésképpen a gondnok törvényesen végezheti tevékenységét egész életében anélkül, hogy akár megismerkedne azzal a személlyel, akiért felelős. A gondnok a gyámhatóság kérésére köteles jelentést készíteni

²³⁹ Ptk. 20/B. §.

²⁴⁰ 8(3). Alapelv.

²⁴¹ 20(1). Alapelv.

²⁴² Egészségügyi Világszervezet, *WHO Kézikönyv a Mentális Egészségről, Emberi Jogi Törvényhozásról: Állítsuk meg a kirekesztést, merjünk gondoskodni* (Egészségügyi Világszervezet, 2005., Svájc, Genf), p. 43.

²⁴³ Ptk. 15/A. §(1) bek.

a felnőtt személy általános helyzetéről és egészségi állapotáról,²⁴⁴ azaz a törvény valamilyen kapcsolatot feltételez a gondnok és a felnőtt személy között.

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4 sz. ajánlás és általában a személyközpontú védőrendszerek egyik sarokköve az a követelmény, hogy a gondnokolt felnőtt személy maradjon a döntéshozatali folyamat középpontjában. Ez magába foglalja a hatékony egyeztetést abból a célból, hogy megfelelő mértékben figyelembe vegyék a felnőtt személy kívánságait, amennyiben ez lehetséges. Az R(99)4. sz. ajánlás azt is előírja, hogy a gondnok elégséges információval lássa el a felnőtt személyt a jelentős döntésekkel kapcsolatban, hogy ezáltal a felnőtt személy ki tudja fejteni véleményét az ügyről.²⁴⁵ A gondnok kötelezése az általa gondnokolt felnőtt személy meglátogatására azzal a további lényeges előnnyel jár, hogy teljes képet alkothat a felnőtt személy életkörülményeiről, valamint a számára biztosított gondoskodásról és szolgáltatásokról. Az egyik legjobb gyakorlati példa erre a modellértékű amerikai Egységes Gondnoksági és Védelmező Eljárásokról szóló törvény, amely kimondja, hogy a gondnok köteles „személyesen megismerkedni és kapcsolatban maradni [a felnőtt személlyel] és megfelelő kapcsolatot fenntartani [a felnőtt személlyel], hogy tisztában legyen a [felnőtt személy] képességeivel, korlátaival, szükségleteivel, lehetőségeivel, és fizikai, mentális egészségével”.²⁴⁶

24. Indikátor

A gondnok döntéseit időről-időre egy objektív testület ellenőrzi, s a gondnok döntéseitől felelősségre vonható.

Megállapítás: A gondnok köteles éves beszámolót benyújtani a gyámhatósághoz.

Elemzés: A gondnok köteles évente írásos jelentést küldeni a gyámhatóságnak. A jelentés elsődlegesen a pénzügyekkel foglalkozik, tartalmaznia kell a pénzügyi tranzakciók részleteit és az azokat alátámasztó dokumentációt.²⁴⁷ A gondnok által készített előzetes jelentés (ld. 22. indikátor) biztosítja az alapot, melyhez a bevételek és kiadások viszonyulnak. A gondnok köteles évente tájékoztatást nyújtani a felnőtt személy „személyes állapotátáról”, ide tartozik a felnőtt személy oktatása, egészségvédelme és életkörülményei.²⁴⁸ Amennyiben a gondnok a felnőtt személy rokona, úgy kevésbé szigorú jelentési kötelezettség vonatkozik rá.

Amennyiben a felnőtt személy nem rendelkezik vagyonnal és havi bevétele kevesebb, mint az öregségi nyugdíj minimumának háromszorosa, úgy a gondnok éves jelentési kötelezettsége nem áll fenn. Amennyiben a gondnokolt havi bevétele nem haladja

²⁴⁴ *Ibid.* 20/A. §.

²⁴⁵ Ld. 9. alapelv.

²⁴⁶ Egységes Gondnoksági és Védelmező Eljárásokról szóló törvény (Uniform Guardianship and Protective Proceedings Act) (1997), 313(b)(i) bek.

²⁴⁷ A pénzügyi jelentési kötelezettség követelményei részletesebben vannak szabályozva, ha a felnőtt személy rendelkezik kereskedelmi érdekeltségekkel. Gyer. 158. §.

²⁴⁸ Gyer. 158. §(3) bek.

meg az öregségi nyugdíj minimumának négyszeresét, akkor a gondnoki teendőket ellátó szülők mentesülnek az éves jelentési kötelezettség alól. Továbbá a felnőtt személy gondnoki teendőket ellátó, éves jelentési kötelezettség alá eső szülei számára engedélyezett egy egyszerűsített, kevésbé részletes és számlákkal nem alátámasztandó éves jelentés elkészítése.²⁴⁹ A gondnok kérésre köteles további információt szolgáltatni a gyámhatóságnak.²⁵⁰ Amennyiben a gondnok elmulasztja időben benyújtani a jelentést, úgy írásos figyelmeztetést kap a gyámhatóságtól. A jelentési kötelezettség ismétlődő mulasztása esetén a gyámhatóság bírósági eljárást kezdeményezhet a gondnok eltávolítására pozíciójából.²⁵¹

A gondnokság alatt álló felnőtt személynek nincs jogi eszköze arra, hogy megkapja a gondnok által készített jelentést, továbbá semmilyen egyéb eljárás sem biztosított számára, amely révén vagyonaára vonatkozó információt vagy egyéb jelentést kérhet a gondnoktól.

A gondnoki kötelezettségek teljesítésének elmulasztása komoly következményekkel jár a gondnokra nézve. Bárki kérheti a gyámhatóságtól a visszaélés, vagy gondatlanság tényállásának kivizsgálását. A gyámhatóság köteles kivizsgálni a gondnok mulasztásának tényállását és amennyiben szükséges, bevonni az egyéb állami szerveket, például a rendőrséget, vagy az ügyészséget. Amennyiben a gyámhatóság megállapítja, hogy a gondnok tevékenysége nem megfelelő, úgy a körülményektől függően számos lehetőség áll rendelkezésére. A gyámhatóság büntető vagy polgári peres eljárást kezdeményezhet a gondnok ellen a felnőtt személy nevében. El kell távolítani a gondnokot, amennyiben a gondnok súlyos kárt okozott, vagy veszélyeztette a gondnokság alatt álló személy érdekeit.²⁵²

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4. sz. ajánlás kimondja, hogy „az intézkedések végrehajtása és a képviselők jognyilatkozatai és döntései fölött megfelelő ellenőrzési rendszert kell kialakítani”.²⁵³ Az ajánlás emellett kiköti, hogy biztosítani kell, a gondnok tartozzon felelősséggel jognyilatkozataiért, illetve a gondnoksága alatt álló felnőtt személynek okozott bármely veszteségért, vagy kárért, különös tekintettel az ajánlás azon részére, miszerint „a polgári jognak a károkozásért való felelősség szabályait kell alkalmazni a cselekvőképtelen személyek képviselőtét ellátó, vagy más módon a jogügyletekben részt vevő személyekkel szemben”.²⁵⁴ A fenti elvnek való tartalmi megfelelés érdekében az ellenőrzési mechanizmusoknak meg kell határozniuk a gondnok kötelezettségeit (mint azt a 20. indikátor esetében már tárgyaltuk), illetve hozzáférhető és működtethető eljárási garanciákról kell gondoskodniuk.

²⁴⁹ A gondnoki teendőket ellátó közeli hozzátartozó is engedélyt kaphat egyszerűsített számadás bebenyújtására, ha a felnőtt személy előző éves jövedelme az öregségi nyugdíj minimumának kétszerese alatt maradt. Gyer. 159/(A). §.

²⁵⁰ Ptk. 20/D. §(1) bek.

²⁵¹ Gyer. 162. §(1) bek. és Pp. 123. §.

²⁵² Ptk. 19/C. §(2) bek.

²⁵³ 16. Alapelv.

²⁵⁴ 20. Alapelv.

25. Indikátor

Létezik olyan panaszmechanizmus, amely a gondnok tevékenységének és mulasztásainak felülvizsgálatát biztosítja.

Megállapítás: A törvény nem határoz meg a gondnok tevékenységének felülvizsgálatára szolgáló panaszeljárást.

Elemzés: A gyámhivatal felügyeli a gondnokság összes aspektusát. Ide tartozik a döntéshozatal a gondnok és a felnőtt személy közt felmerülő vitás kérdésekben, így a gondnok ellen benyújtott panaszok is. Bár egyes gyámhivatalok kialakíthatták saját belső panaszeljárásukat, egységes törvényi előírás ezt nem követeli meg tőlük. Ezért valószínűsíthető, hogy a gondnokság alatt álló felnőtt személyek nem tudják, hogy mik a jogaik, és milyen eljárás kerül lefolytatásra, ha panasszal élnek.

Emberi jogi követelmény: A cselekvőképesség korlátozása, vagy megvonása és a gondnokság alá helyezés nem zárhatja ki a felnőtt személy bíróságokhoz, hivatalokhoz vagy panaszeljárásokhoz való hozzáféréseinek jogát a gondnok döntésének független felülvizsgálata érdekében. Annak érdekében azonban, hogy a hozzáféréshez való jogot hatékonyan lehessen gyakorolni, a bíróságoknak vagy más felhatalmazással rendelkező testületeknek jogilag szabályozott lehetőséget kell biztosítani a gondnok döntésének módosítására vagy hatálytalanítására. Míg az R(99)4. sz. ajánlás leszögezi, hogy a cselekvőképességétől megfosztott egyént „fel kell jogosítani arra, hogy felülvizsgálatot kérhessen”, ez az előírás valószínűleg csak magának a gondnokság szükségessége felülvizsgálatához kapcsolódik. Az MDAC úgy véli, hogy a gondnokoltnak lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy a gondnok döntéseivel kapcsolatban is független felülvizsgálatot kérelmezhessen. Ezen indikátor követelményeinek felel meg Egyesült Államok egyik tipikus jogi megoldása, amely biztosítja, hogy a felnőtt személy kérhesse a bíróságtól a gondnok döntésének felülvizsgálatát és módosítását, vagy a gondnoksági gondozási terv illetve a gondnok felelősségének módosítását, a gondnok eltávolítását és új gondnok kijelölését, vagy a gondnokság megszüntetését.²⁵⁵

2.6.6 A gondnokság szükségessége és alternatívái (26-29. indikátor)

Az indikátorok utolsó csoportja (26-29) a gondnokság jogi alternatíváit vizsgálja. Tekintettel a gondnokság erőteljesen beavatkozó és személyes természetére, azt csak végső megoldásként szabad alkalmazni. A nemzetközi emberi jogi normákkal összhangban lévő törvény általában biztosít alternatívákat, melyek védelmet adnak a mentális egészségügyi problémákkal, vagy értelmi sérültséggel élőknek, de ezek az alternatívák kevésbé beavatkozó természetűek és a lehető legnagyobb mértékig megőrzik a felnőtt személy döntéshozatali jogát. Az indikátorok utolsó csoportja tükrözi, hogy a gondnokság keretei között fel kell ismerni a cselekvőképesség időbeli dinamikus

²⁵⁵ Ld. pl.: Alaska tv. 13.26.125 § (Bender 2005).

természetét. A gondnokság csak addig, és csakis a szükséges mértékben alkalmazandó, amíg teljesíti feladatát: a sebezhető személyek védelmét. Ezért kiemelkedő fontossággal bír, hogy a gondnokságot rendszeres időközönként felülvizsgálják, módosítsák, vagy megszüntessék, a körülményeknek megfelelően.

26. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezés kevésbé korlátozó jellegű alternatívái léteznek, és bizonyíthatóan kimerítik azokat, mielőtt a gondnokság alá helyezést elrendelik.</i>
---------------	--

Megállapítás: A magyar törvényekben nem létezik a gondnokságnál kevésbé korlátozó alternatíva. Következésképpen nincs olyan jogi követelmény, amely szerint ki kell meríteni az egyéb lehetőségeket a gondnokság elrendelése előtt.

Elemzés: A magyar jogszabályok nem biztosítják a gondnokság alternatíváit, így nincs olyan jogi előírás vagy elvárás, hogy kevésbé korlátozó jellegű alternatívát rendeljenek el a gondnokság helyett. A törvény azonban hangsúlyozza, hogy „a gondnokság alá helyezés különösen akkor szükséges, ha az egyén személyes, vagy pénzügyi védelme csak a gondnokság alá helyezés által biztosítható”.²⁵⁶ A nemzetközi törvényekre tett örvendetes utalásként a Ptk. 2001. évi módosításához fűzött miniszteri indokolás az alábbiakat állapítja meg:

„(...) A törvény az érintettek autonómiáját a korábbiaknál jobban figyelembe vevő, differenciált rendszert, jogszabályi kereteket alakít ki, mely csak a legszükségesebb mértékben korlátozza az érintettek személyi szabadságát, döntési autonómiáját, ugyanakkor biztosítja, hogy – amikor ez szükséges – gyors és egyben alapos, megfelelő jogi garanciákat tartalmazó eljárásban történjen döntés a korlátozottan cselekvőképes, illetve cselekvőképtelen személy gondnokság alá helyezéséről. A törvény rendelkezéseinek kialakítása során alapvető jelentőséggel bírt az Európa Tanács R. (99) 4. számú (...) ajánlása.”²⁵⁷

Vannak bizonyos jelek, amelyek arra engednek következtetni, hogy Magyarország olyan jogi szabályozás felé halad, amely teljes körben alkalmazza a gondnokság kevésbé korlátozó jellegű alternatíváit. Különösen biztató a közelmúltban elfogadott Országgyűlési Határozat az új Országos Fogytékosügyi Programról (ld. XX pontot fent), amely kimondja:

„A személyhez fűződő, illetve a fogyatékos személyeket külön megillető (speciális) jogok védelmének, valamint a támogatott döntéshozatal elvének valamennyi általános szabályban (pl. gyámság, gondnokság) érvényesülnie kell. A támogatott

²⁵⁶ Gyer 144. §(2) bek.

²⁵⁷ Az Igazságügy Miniszter indoklása a cselekvőképességgel, gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról (2001. évi XV. törvény).

döntéshozatal elve a helyettes döntéshozatallal szemben a fogyatékos személy saját döntéshozatalának, egyéni döntési képességétől függő, teljes, minden lehetőségre kiterjedő segítségét jelenti. Ezen alapelv megvalósításának érdekében az államnak megfelelő források biztosításával segítenie kell a fogyatékos embereket, hogy a támogatott döntéshozatalt segítő hálózat épülhessen ki.

Az önrendelkezés elve értelmében a fogyatékos emberek meglévő képességeik és lehetőségeik keretein belül szabadon rendelkeznek életük alakításáról.²⁵⁸ [Kiemelés az eredeti szöveg szerint]

Ezek a kijelentések biztatóak, de pusztán törekvések. A törvény jelenleg nem ír elő kevésbé korlátozó jellegű alternatívákat.²⁵⁹

Emberi jogi követelmény: A Fogyatékosügyi Egyezmény kimondja, hogy „Szerződő Felek megfelelő intézkedéseket hoznak annak érdekében, hogy a fogyatékos személyek támogatásban részesülhessenek cselekvőképességük gyakorlásában”.²⁶⁰ Ez a szabály paradigmaváltásra ösztönöz a jelenlegi gondnoksági modellek helyett a támogatott döntéshozatalt bátorító rendszerek érdekében. Kitűnik belőle az az is, hogy a gondnokságnak léteznek alternatívái, és azokat használják is.

Az R(99)4. sz. ajánlás az 5. alapelvben megállapítja, hogy a védelmi lépések, például a cselekvőképesség megvonása és a gondnokság alkalmazása a szükséges legkisebb beavatkozás, vagy a legkevésbé korlátozó jellegű alternatíva elvén alapuljon. Javasolja, hogy felnőtt személy ne kerüljön gondnokság alá, csak akkor, ha az egyéb, kevésbé formális lehetőségeket már kimerítették. Kanada törvényhozásában találunk tanulságos példát arra a gyakorlatra, mely megfelel ezen indikátor iránymutatásának. A Manitoba Vulnerable Persons Living with a Mental Disability Act (Manitoba értelmi fogyatékkal élő kiszolgáltatott személyekről szóló törvény) kimondja, hogy mindaddig nem lehet valamely személy számára helyettes döntéshozót kijelölni, amíg meg nem győződnek arról, hogy az érintett személy rendelkezik-e támogató hálózattal, illetve amíg a „kellő erőfeszítéseket meg nem tették a támogató hálózat bevonására”.²⁶¹ Emellett, amennyiben az első kritérium nem teljesül, a bíróság a helyettes döntéshozó kijelölésének alternatívájaként elrendelhet további lépéseket a támogató

²⁵⁸ 10/2006 (II.16) Országgyűlési Határozat az Új Országos Fogyatékosügyi Programról, I. Fejezet *A program alapelvei*. Angol nyelvű változat elérhető: <http://www.fmm.gov.hu/main.php?folderID=1295>, legutóbb elérve 2006. november 8-án.

²⁵⁹ A Szociális és Családügyi Minisztérium 1/2000 rendelete megteremtette az úgynevezett „Támogató Szolgálat” jogi alapjait (ld. 39/A-39/E szakaszok); egyes tisztviselők ezt a támogatott döntéshozatal eszközének tekintik. Valójában azonban ennek funkciói elsősorban a mentálhigiénés problémákkal küzdő és értelmi fogyatékkal élő emberek számára biztosítanak személyes gondoskodást és segítségnyújtást a mindennapi élet, a tanulmányok, a munka, stb. területein, vagyis nem kifejezetten a gondnokság alatt élőkre vonatkoznak.

²⁶⁰ A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(3) Cikk.

²⁶¹ Értelmi Fogyatékkal Élő Kiszolgáltatott Személyek Törvény (Vulnerable Persons Living with a Mental Disability Act), R.M., 29. Fejezet, 49(a)-(b) §(1993).

hálózat bevonására.²⁶² Ehhez hasonló módon Finnországban az egyén cselekvési kompetenciájának korlátozása nélkül is kirendelhető gondnok, a cselekvőképtelenné nyilvánítás és a gondnok kirendelése külön eljárás tárgyát képezi. A bíróság csak azután nyilváníthat valakit cselekvőképtelenné, hogy megállapította, hogy a felsorolt alternatívák nem elégségesek a felnőtt személy érdekeinek védelmére.²⁶³

27. Indikátor	<i>A gondnokság fajtáját az egyéni szükségletekhez szabják, és a cselekvőképesség különböző fokozataihoz igazítják</i>
---------------	--

Megállapítás: A korlátozó gondnokság az egyéni szükségletekhez szabható. Ennek ellenére több mint kétszer annyi ember van cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt – amely nem tesz különbséget a cselekvőképesség vagy az egyén szükségleteinek különböző fokozatai között –, mint cselekvőképességet csak korlátozó gondnokság alatt.

Elemzés: A 2001. évi törvénymódosítások óta a magyar bíróságok számára lehetséges a felnőtt személy cselekvőképességének korlátozása bizonyos területeken úgy, hogy más területeken ugyanakkor meghagyják az önálló cselekvés jogát (ld. 18. és 20. indikátor). A törvény felsorolja azokat a területeket (a teljesség igénye nélkül), ahol a bíróság korlátozhatja a felnőtt személy önálló cselekvőképességét.²⁶⁴ A korlátozó gondnokság meghatározza, hogy a gondnokság alatt álló személy a saját életének mely területeit nem irányíthatja a gondnok nélkül, mindamellett a felnőtt személy cselekvőképességének egyéni szintjéhez és szükségleteihez igazítható. Ezzel szemben a kizáró gondnokság nehézkes, egységes hozzáállást jelent, ahol nincs helye a személyre szabott döntéseknek.

Emberi jogi követelmény: Az R(99)4. sz. ajánlás arányosságról szóló 6. alapelve kimondja, hogy miután kimerítették a kevésbé korlátozó jellegű alternatívákat, és amennyiben szükségesnek tartják, a gondnokságot a felnőtt személy funkcionális cselekvőképességi fokának és egyedi szükségleteinek megfelelő mértékben, személyre szabottan kell alkalmazni. Összességében tehát a gondnokság csak a megfelelő védelem

²⁶² *Ibid.*, 29. Fejezet, 50(2) §. Ezt a megközelítést Kanadában az jogrendszer más területein is alkalmazzák. Például Ontario Államban a bíróság nem jelölhet ki gondnokot a felnőtt személy vagyonának kezelésére, kivéve, ha alternatív megoldás – amely „kevésbé korlátozza a személy döntéshozatali jogait” – nem áll rendelkezésre. (Mentális Egészség Törvény, SO M.7 Fejezet 33.1 § és 33.7 §(1990); Helyettes Döntéshozói Törvény, S.O., 30 Fejezet. 22(3) §(1992)). Hasonlóképpen Yukon Államban a bíróság nem jelölhet ki gondnokot, kivéve, ha „a gondnokságnál kevésbé beavatkozó jellegű elérhető támogatási és segítségnyújtási formákat már kipróbálták és gondosan mérlegelték” (Törvény a felnőttek védelméről és döntéshozataláról – S.Y. 21 Fejezet, A Szakasz, 32(1) §(Yukon)).

²⁶³ Finn gondnoksági szolgáltatásokról szóló törvény, 442/1999. 18. bek.

²⁶⁴ Ptk. 14 §. (6) bek.

biztosításához szükséges mértékben korlátozhatja a felnőtt személy cselekvőképességét, jogait és szabadságát.²⁶⁵ Nemzetközi téren a WHO a mentális egészségről, emberi jogokról és törvényhozásról kiadott kézikönyvében támogatja azon normákat, amelyek arra tesznek javaslatot, hogy „bármely (gondnoksági) rendeletet úgy kell személyre szabni, hogy az a legjobban megfeleljen a gondnokolt személy érdekeinek”.²⁶⁶

Németországban például a reformok eredményeként a gondnokságot nagyrészt felváltotta a „gondoskodás és segítségnyújtás” (Betreuung) program, mely a gondoskodó (Betreuer) által végzett egyénre szabott támogatást foglal magában, és akinek a felelőssége azokra a feladatokra korlátozódik, melyeket a bíróság döntése értelmében a felnőtt személy segítség nélkül nem képes ellátni. Emellett a személy megtartja minden jogát; a bíróság határozza meg, hogy az adott körülmények között szükséges-e, hogy a gondoskodó ellássa az egyén jogi képviseletét, vagy további jóváhagyását adja a jognyilatkozatokhoz. Ezt a kettős kompetencia rendszereként írják le, melyben a gondoskodó és a felnőtt személy egyidejűleg rendelkezik illetékességgel jogi ügyekben.²⁶⁷

28. Indikátor

A gondnokságot rendszeresen felülvizsgálják, és csak addig tartják fenn, amíg szükséges.

Megállapítás: A gondnokságot ritkán, bizonyos esetekben pedig egyáltalán nem vizsgálják felül.

Elemzés: A bíróságnak meg kell szüntetnie a gondnokságot, ha a gondnokságot szükségessé tevő feltételek már nem állnak fenn.²⁶⁸ A bíróságnak a felnőtt személy cselekvőképességét korlátozó vagy megszüntető határozat kiadásának dátumától számított öt éven belül felül kell vizsgálnia a gondnokság szükségességét.²⁶⁹ Ezen felülvizsgálat kezdeményezése a gyámhivatal feladata.²⁷⁰ Az öt évenkénti felülvizsgálat nem vonatkozik azokra az esetekre, ahol a bíró a felnőtt személy állapotát tartósan ítélte meg.²⁷¹

²⁶⁵ Magyarázó Memorandum az R(99)4. sz. ajánláshoz 40. §.

²⁶⁶ *Kézikönyv a mentális egészségről, emberi jogokról és törvényhozásról: Állítsuk meg a kirekesztést és merjünk gondoskodni* (Egészségügyi Világszervezet, Svájc, Genf, 2005.), p. 43.

²⁶⁷ Doron, I. (2002) „Elder Guardianship Kaleidoscope – A Comparative Perspective”, 16 *Intl J Law Policy and the Family* 368, p. 378-9. A német polgári törvénykönyv vonatkozó fejezetei: 1902 §BGB és 1897 §BGB. Emellett fontos, hogy a gondoskodó köteles bírói meghatalmazást szerezni a nagy kockázatú vagy jelentőségű döntésekhez. Ld.: 1902 BGB, melyet Blankman, K. (1997) tárgyal „Guardianship Models in the Netherlands and Western Europe” („Gondnoksági modellek Hollandiában és Nyugat-Európában”), 20(1) *Intl J Law and Psychiatry* 47, p. 54.

²⁶⁸ Ptk. 21. §(1) bek.

²⁶⁹ *Ibid.* 40/A. §(1) bek.

²⁷⁰ *Ibid.* 14/A. §(2) bek.

²⁷¹ *Ibid.* 15. §(5) bek.

A törvény nem szól e felülvizsgálatok tartalmáról, például, hogy a cselekvőképességet újra meg kell-e határozni, vagy a felnőtt személy jogosult-e különleges eljárási védelemre.

Emberi jogi követelmény: A Fogyatékosügyi Egyezmény 12(4). Cikke fellebbezésre vonatkozó követelményként kimondja, hogy „A részes államok biztosítják, hogy a nemzetközi emberi joggal összhangban a jog- és cselekvőképesség gyakorlásával kapcsolatos valamennyi intézkedés a visszaélések megelőzésére irányuló, megfelelő és hatékony biztosítékokat ír elő. A biztosítékok biztosítják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó intézkedéseket [...] a hatáskörrel rendelkező, független és pártatlan hatóság vagy igazságügyi szerv rendszeresen felülvizsgálja.”²⁷²

Az R(99)4. sz. ajánlás is ezt a megközelítést alkalmazza, amikor biztosítja, hogy az olyan intézkedések, mint a gondnokság, lehetőség szerint korlátozott időtartamúak legyenek, és legalább időnként felülvizsgálatra kerüljenek, annak érdekében, hogy meghatározzák, az intézkedés még mindig szükséges-e.²⁷³ Ez a norma megtalálható a Mentális Megbetegedésekről szóló Alapelvekben is. Az 1(6)-os alapelv szerint „a cselekvőképességgel kapcsolatos és a személyes képviselő szükségességét érintő döntéseket a hazai törvényekben előírt ésszerű időközönként felül kell vizsgálni”.²⁷⁴

29. Indikátor	<i>A gondnokság alatt álló felnőttnek jogában áll a gondnokság módosításának és/vagy megszüntetésének kérelmezése.</i>
---------------	--

Megállapítás: A felnőttnek bármikor jogában áll kérelmezni a gondnokság megszüntetését. Ugyanakkor lehetséges, hogy akár öt évet is várákozniá kell ahhoz, hogy a gondnokságot bármilyen értelemben módosítsák.

Elemzés: A gondnokság módosítására és megszüntetésére különféle eljárások léteznek. A gondnokság megszüntetése akkor lehetséges, ha az elrendelését megalapozó okok már nem állnak fenn.²⁷⁵ A felnőtt (valamint a gondnok, vagy más meghatározott személyek) kezdeményezheti ezt az eljárást.²⁷⁶ Az eljárás kérelmezőjének kell bizonyítani, hogy a felnőtt személy gondnokság alá helyezésének kezdeti okai már nem állnak fenn. Ilyen kérelmet be lehet nyújtani a (maximum öt évente elvégzendő) kötelező felülvizsgálat előtt is (ld. 28. indikátor).²⁷⁷

²⁷² A Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése fogadott el 2006. december 6-án, hiv. A/61/611, 12(4) Cikk.

²⁷³ R(99)4. sz. ajánlás, 14. Alapelv.

²⁷⁴ 46/119 ENSZ határozat, i. m., 1. Alapelv, Alapvető szabadságok és jogok.

²⁷⁵ Ptk. 21. §(1) bek.

²⁷⁶ A gondnokság alatt álló személyen kívül jogosult kérelmet benyújtani a gondnokság alatt álló személy házastársa, egynesági rokona, testvérei, maga a gondnok, a gyámhivatal vagy az ügyész. Ptk. 21. §(2) bek. és (4) bek.

²⁷⁷ Ptk. 21. §(3) bek.

A gondnokság módosítása szintén bírósági eljárás keretében folyik, melyet ugyanazok a személyek kezdeményezhetnek, akik a gondnokság megszüntetését is kérelmezhetik (lásd az előző bekezdést). A módosítás három alábbi ok valamelyikéből kifolyólag kérelmezhető:

- ⇒ Kizáróról korlátozó gondnokságra változtatni;
- ⇒ Korlátozóról kizáró gondnokságra változtatni; vagy
- ⇒ Módosítani a korlátozó gondnokság alatt álló felnőtt személy által önállóan nem gyakorolható jogok körét.²⁷⁸

Érdekes módon, a kötelező felülvizsgálat (maximum öt év) előtt nincs lehetőség módosítási eljárást kezdeményezni.²⁷⁹ A gondnokság alatt álló felnőtt következőképpen nem jogosult szabadon választott időpontban kérni a gondnokság módosítását. Előfordulhat, hogy akár öt évet is várnia kell.²⁸⁰

Emberi jogi követelmény: A tisztességes eljáráshoz való jog a polgári jogok meghatározásában az EJEE 6. Cikkében került megállapításra, és magába foglalja a cselekvőképesség kérdését is.²⁸¹ Az EJEB úgy találta, hogy a gondnokság érinti a magánélethez való jogról szóló EJEE 8. Cikkét, és ezzel összefüggésben leszögezte, hogy a cselekvőképtelenség vagy gondnokság ismételt felülvizsgálata különösen indokolt, amennyiben a felnőtt személy kéri azt.²⁸² Mint számos más indikátor esetében, itt is különösen fontos, hogy a felülvizsgálathoz való jogot törvényben garantálják. A kifejezett rendelkezés hiánya a felnőtt személyt a bírósághoz való hozzáférésben, amennyiben nincs jogi lehetősége a perindításra.

²⁷⁸ Ptk. 14/A. §(2) bek.

²⁷⁹ *Ibid.* 14/A. §(1) bek., 21. §(3) bek. és a kapcsolódó Kommentár

²⁸⁰ Lásd Ptk. Kommentár 14/A. §

²⁸¹ *Winterwerp v. Hollandia*, i. m.

²⁸² *Matter v. Szlovákia*, i. m.

3. A GONDNOKSÁG ALÁ HELYEZÉS GYAKORLATA MAGYARORSZÁGON

3.1 Célkitűzések

A kutatás második szakaszának alapvető célja az volt, hogy feltárja a gondnokság alá helyezés gyakorlati oldalát Magyarországon. Ennek érdekében a következőkre törekedtünk:

- ⇒ a gondoksági eljárás dokumentálása annak érdekében, hogy segítsen meghatározni, hogy az aktuális gyakorlat mennyiben áll összhangban vagy mennyire tér el a jogi keretrendszerrel,
- ⇒ amennyire lehetséges, bemutassuk azon körülményeket, melyekben a gondnokoltak élnek.

3.2 Módszertan

Minthogy a magyarországi gondnokságról rendelkezésre álló információk jócskán hiányosak, az MDAC arra törekedett, hogy számos különböző forrásból a lehető legtöbb releváns információt kutassa fel. A tervek szerint ez magába foglalta volna az országos adatbázisokat, részletes esettanulmányokat, ügyiratok tanulmányozását, bírósági tárgyalások megfigyelését, interjúkat a gondnokoltakkal, gondnokaikkal, rokonaikkal és más az ügyben érintett hivatásos személyekkel. Minthogy a kutatás egy teljes éven keresztül zajlott, 2006 márciusától 2007 márciusáig, az MDAC azt tervezte, hogy egyes ügyeket az eredeti kereset benyújtásától kezdődően a bírósági tárgyaláson át az azt követő időszakig képes lesz figyelemmel kísérni.

Ahhoz, hogy a helyzetről széleskörű és reprezentatív áttekintést tudjunk nyújtani, az MDAC magyarországi kutatója számos bírósághoz és egyéb hatósághoz kért hozzáférést. A 23 budapesti gyámhivatalból 6-ot választottunk ki és kerestünk fel,²⁸³ valamint egy további városban, Miskolcon is egyet.²⁸⁴ Budapesten két helyi bíróságot választottunk ki, Miskolcon további egyet, valamint egy fellebbviteli bíróságot szintén Budapesten.²⁸⁵ Mindegyiktől engedélyt kértünk arra, hogy mind a folyamatban lévő, mind a jogerősen lezárt ügyek iratait tanulmányozhassuk, illetve hogy interjúkat

²⁸³ A budapesti II., III., VII., VIII., XI., és XII. kerületi helyi gyámhivatalok.

²⁸⁴ Miskolc lakosságát tekintve a harmadik legnagyobb városa Magyarországnak, de még így is jelentősen kisebb, mint Budapest. Azért esett rá a választás, mert összehasonlítási alapul szolgálhat a fővárosi és azon kívüli gyakorlatok tekintetében. A városi gyámhivatal látja el a hatósági funkciókat Miskolcon.

²⁸⁵ A Budai Központ Kerületi, A Pesti Központi Kerületi, a Miskolci Városi illetve a Fővárosi Bíróság.

készítsünk. A megkeresett hatóságok és bíróságok mindegyike hozzájárult a kutatás lefolytatásához. Ezt a megállapodást azonban súlyosan aláásta néhány korlátozás, amelyet az MDAC által kutatott anyagok/dokumentáció kapcsán fogatosítottak.

Az MDAC az említett bíróságoktól kérte, hogy biztosítsanak hozzáférést kért folyamatban levő ügyek irataihoz. Ezt a hozzáférést szóban megtagadták az adatok bizalmas jellegére hivatkozva, annak ellenére, hogy azok bizalmas jellegű kezelésére az MDAC kötelességet vállalt. A bírósági ügyiratok tényleges tanulmányozása tehát csak a jogerősen elbírált esetekre vonatkozott. Összesen tizenöt ilyen lezárt ügyet tanulmányozott át az MDAC.

Az MDAC hét gyámhivatalnál próbált meg hozzáférni a gondnoksági aktákhoz, de erre egyiknél sem nyílt lehetőség. Három gyámhivatal a bíróságoknál is megszorítóbban járt el, és mind a folyamatban lévő, mind a lezárt ügyek irataiba való betekintést megtagadta. Ugyanakkor az akták futólagos áttekintését esetenként megengedték annak érdekében, hogy a kutató láthassa, jellemzően milyen dokumentációt tartalmaznak egyes akták. A kutatáshoz kapcsolódóan minden együttműködést szívesen veszünk, megköszönünk és elismerünk, azonban aggályosnak tartjuk, hogy az együttműködés csak korlátozott módon valósult meg: egyrészt a korlátozás önmagában is kételyeket ébreszt, másrészt jelen tanulmány végső megállapításai szempontjából is kétséges, hiszen így relativizálta azokat. A különböző visszautasítások megfosztották az MDAC-t annak lehetőségétől, hogy az ügyeket kezdettől a végéig nyomon kövesse, és ezáltal teljes képet alkosson az egész folyamatról és annak az érintettekre gyakorolt hatásáról. Továbbá annak megtagadása, hogy a kutató egyes bírósági aktákhoz hozzáférjen azt eredményezte, hogy háttér-információk hiányában nem volt lehetőség az ügyek alapos megértésére. A kutatás eredményeit tehát ennek tükrében kell olvasnunk, és tudomásul kell vennünk, hogy megállapításai csak korlátozottak lehetnek. A kutatás céljából 52 lezárt bírósági ügy iratait választottunk ki. Annak érdekében, hogy a 2001-es módosítások hatásait is vizsgálni tudjuk, néhány korábbi szarmazó esetet külön is megvizsgáltunk.

A bírósági akták maguk is korlátozott mennyiségű információt tartalmaztak: általában csupán a bíróság ítéletének egy példányát, amely jellemzően három A4-es oldalt tett ki. Az ítéletek tartalmazták a bíróság leírását az esetről (ld. részletesebben később). Sajnos és meglepő módon azonban további dokumentumok, mint például az orvosszakértői szakvélemények, nem szerepeltek az aktákban. A kutatónak a „hiányzó” dokumentumokra irányuló szóbeli kérést elutasították. Az akták megtekintésével nyert információ tehát szintén nem teljes.

Az év során 33 bírósági tárgyalást figyelt meg az MDAC kutatója, ezek alapvetően a gondnokság alá helyezési eljárás első vagy második tárgyalásai voltak. Ismét meg kell jegyeznünk, hogy ezen ügyekhez sem állt rendelkezésre előzetes háttérinformáció, ezen körülményt a iratok bizalmas jellegének tudhatjuk be. A polgári ügyekre főszabály szerint jellemzően a tárgyalásokon való részvételhez nem szükséges engedélyt kérni Magyarországon. Az MDAC minden hónapban a bírósági titkárságról kikért listáról kiválogatott néhányat, a kutató ezeken vett rész megfigyelőként. A kiválasztott ügyek

közül mindössze négy esetben tartottak zárt tárgyalást. A zárttá nyilvánításra mindegyik esetben azért került sor, mert azt a felperes kérelmezte a kutató jelenléte miatt.

Az MDAC a gondnoksági ügyekben elnöklő bírák közül hat bíróval készített interjút. Interjú készült továbbá 17 gyámhivatali munkatárssal, 9 gondnokkal, 5 gondnokolttal, 2 pszichiáterrel és 7 ügygondnokkal, őket szintén az eljárásokban rendszeresen részt vevők közül választottuk ki, mint az eljárásokban járatos személyek. (a kutatás eszközei – beleértve az interjúk időpontjait és az etikai útmutatót – a C Függelékben található).

A kutatás második szakaszának következetességeit biztosítandó, az MDAC egy egységesített adatgyűjtő ívet dolgozott ki, amelyet minden kutató felhasznált a munkája során. (ld. E Függelék) Az adatgyűjtő ívek ugyanazon a 29 indikátoron alapulnak, amelyeket a jogszabályok vizsgálatára használtunk e tanulmány első szakaszában, és amelyek sorrendben megtalálhatók a B Függelékben is. Az adatgyűjtő ívet a teljes kutatás során, a bírósági tárgyalásokon, az ügyiratok tanulmányozásakor, és amennyire lehetséges volt, az interjúk során is használták a kutatók.

Az MDAC tisztában van azzal, hogy annak köszönhetően, hogy több bírósági és gyámhivatali információhoz a hozzáférést megtagadták, a kutatás megállapításai nem átfogó jellegűek. A tanulmány éppen ezért nem feltétlenül ad megbízható vagy pontos képet a gondnokság gyakorlati alkalmazásáról. Figyelembe véve azonban azt a tényt, hogy hasonló jellegű tanulmányok mindeddig nem készültek, és hogy emiatt a téma szinte láthatatlan természetű, a kutatás bizonyos mértékig mégis bepillantást nyújt a gondnokság gyakorlatába néhány konkrét ügyön keresztül. Továbbá a tanulmány – és ez kiemelkedően fontos – jelzi a további kutatás szükségességét. A hasonló jövőbeli kutatásokhoz teljes kormányzati együttműködés és részvétel lesz szükséges.

Hangsúlyozni szeretnénk továbbá, hogy míg a „megállapítások” elsősorban a különböző felhasznált forrásokon nyugszanak, addig a munkát végző és a magyarországi tanulmányok első szövegváltozatát író kutató két évig intenzíven a gondnokság témakörével foglalkozott. Ez alatt az idő alatt ő és a vele dolgozó MDAC-s kollégái számos benyomást szereztek arról, hogyan is működik a gondnoksága magyar gyakorlatban. Ezen észrevételek nem teljes egészében kerültek dokumentálásra e viszonylag rövid tanulmányban, értékes forrásul szolgáltak azonban ahhoz, hogy az MDAC rálátást nyerjen a gondnoksági eljárásokra és a gondnokság alatt állók által tapasztalt körülményekre.

3.3 A gondnokság gyakorlatára vonatkozó megállapítások

Figyelembe véve a kutatás során jelentkezett nehézségeket is, az MDAC általános benyomása az volt, hogy a résztvevők kevéssé voltak tudatában a gondnoksági eljárások emberi jogi vonatkozásainak. Az emberi jogi tudatosság alacsony szintje kihatással volt a teljes eljárásra, magára a gondnokság alá helyezésre és az utána következő életútra is. Az egyes területekre vonatkozó észrevételeket az alábbiakban részletesebben kifejtsük,

és ahol közvetlenül alkalmazható, ott egy kereszthivatkozási rendszerbe illesztve a tanulmány első szakaszában szereplő 29 indikátor valamelyikére is hivatkozunk.

3.3.1 A gondnoksági folyamat és annak gyakorlata

➤ **Bírósági akták**

Amint azt korábban megjegyeztük, az MDAC 52 bírósági ügyiratot vizsgált meg, ezek közül 15 másodfokú döntés volt. Továbbá, ahogyan azt szintén megjegyeztük, az akták alig tartalmaztak több információt az ítéleteknél, melyekhez néha a bírósági belső, osztályok közötti kézbesítést igazoló dokumentumok kapcsolódtak.

Az aktákban található bírói ítéletek tipikusan a következő információkat tartalmazták:

- ⇒ a tárgyalás ideje és helye;
- ⇒ a felperes(ek) és alperes(ek) neve és címe;
- ⇒ a képviselők neve (pl. ügyvéd vagy ügygondnok);
- ⇒ a tárgyaláson megjelentek nevei;
- ⇒ a kereset tárgya (ti. a felperes igénye);
- ⇒ a bíróság döntését;
- ⇒ a fellebbezés határidejét és módját;
- ⇒ a döntés indoklását, amely átlagosan 2 oldal hosszú, az eset körülményeinek leírásával, alkalmanként idézeteket tartalmazva az orvosi szakvéleményből, a tárgyaláson elhangzottakból (függő beszédet alkalmazva), a bíró észrevételeit, a tanúk állításait, az érintett elzárására vonatkozó információkat (amennyiben sor került erre) és az idézés jogszerűségét igazoló információkat.

➤ **Bírósági tárgyalások**

A figyelemmel kísért 33 tárgyalás nagyjából egységes rendet követett, hosszuk és tartalmuk azonban változó volt. Az alábbiakban egy tipikus eljárást mutatunk be.

Az érintett felnőtt (az alperes), az ügygondnok és a felperes a tárgyalóterem előtt várakoznak. Alkalmanként a felnőtt alperes úgy tűnt, hogy nincs tudatában annak, hogy miért van bíróságon, ilyenkor a jelenlevőket kérte ennek elmagyarázására. Azután a bíró az eljárás kulcsszereplőit behívja a tárgyalóterembe. A bíró ismerteti az ügy alapvető információit, mint például az eljárás tárgyát és a részt vevő felek neveit. Ezután felkéri a megjelenteket a személyazonosságuk igazolására.

24 esetben a bíró magnetofonnal rögzítette a tárgyalást és 28 esetben a bíró megkérdezte a felektől, hogy perben vagy haragban állnak-e egymással. Alkalmanként a bíró felolvasta a felperes keresetét vagy pedig megkérte a felperest, hogy saját maga ismertesse a kérelme tárgyát. Az esetek többségében a felperes a helyi gyámhivatal képviselője volt. Az alperes rokonai által közvetlenül betervezett keresetek ritkábban fordultak elő.

A bíró ezután a jelenlévő felnőtt alperestől megkérdezi a keresettel kapcsolatos álláspontját. A kutató megfigyelése szerint a felnőtt alperesek sok esetben igen zaklatottak voltak, amiért bíróságon kellett megjelenniük és/vagy nem értették a helyzetet, sem annak jelentőségét. Egy esetben a felnőtt személy még azt is megjegyezte, hogy „Nem vagyok bűnöző, nem csináltam semmit, hogy bíróság elé állítsanak. Nem kéne itt lennem”.²⁸⁶

Különösen figyelemreméltó, hogy egyetlen megfigyelt esetben sem állt rendelkezésre semmilyen írásbeli tájékoztató az eljárásról, vagy az abban részt vevők szerepéről. A bíró ezek után röviden elmagyarázza a kereset tartalmát és az ügy tárgyát a felnőtt alperesnek, és általában összefoglalja a felek állításait saját szavaival.

Az ügygondnokok,²⁸⁷ akik szerepe, hogy segítséget nyújtsanak a felnőtt személynek, szintén jelen vannak a tárgyalóteremben. Általában egyedül, vagy a felnőtt mellett foglalnak helyet. Az esetek nagy többségében semmiféle papír nincs náluk, üres asztal mögött ülnek. Bár csak pusztán feltételezésről van szó, ez azt jelezheti, hogy nem készülnek az ügyre, vagy, hogy a dokumentumok hozzáférhetőségének lehetséges hiánya miatt nem is tudnak teljes mértékben felkészülni az ügyre. Az MDAC által megfigyelt esetek közül huszonhétben az ügygondnok láthatóan nem volt járatos ügyfele ügyében. Nem vettek érdemben részt az eljárásban ügyfelük nevében, nem tettek fel kérdéseket a tanúknak, illetve nem kérdőjelezték meg az orvosi szakvéleményt sem.

Amennyiben a helyi gyámhivatal a felperes, amint ez az esetek többségére jellemző, a gyámhatóság képviselője vastag mappát és számos iratot hoz magával a tárgyalásra.

A bíró ezután felolvassa a szakértő (pszichiáter) véleményének megállapításait, majd megkérdezi a felperest és alperest (vagy az ügygondnokot) a véleményükről, illetve kéri, hogy terjesszék elő bizonyítékaikat és az ügygel kapcsolatos egyéb releváns információikat. További információt csak ritkán adtak elő, a felnőtt alperes részéről különösen ritka volt az ilyen hozzászólás. A felperes gyámhivatal azonban szinte minden esetben tanúkkal támasztotta alá keresetét, akik többnyire az alperes családtagjai voltak, esetenként barátok vagy szomszédok is. A tanúk szóban tettek vallomást.

Amikor minden bizonyítékot előterjesztettek, a bíró vagy kihirdeti a döntést, vagy elnapolja a tárgyalást és további bizonyítást rendel el (pl. egy újabb szakértői véleményt). Ha a bíró közölte a döntést, megkérdezi a feleket, hogy értetik-e azt, és röviden elmagyarázza a fellebbezési eljárást. Figyelemreméltó, hogy az ügygondnokok csak nagyon ritkán tiltakoztak a döntés ellen, gyakran még akkor sem, amikor az érintett felnőtt maga tiltakozott. Az ilyen passzív ügygondnoki

²⁸⁶ Bírósági tárgyalás, MDAC hivatkozási szám. 6021.

²⁸⁷ On a general note, the state also provides for a case guardian in appeal cases.

hozzáállás egyik szemléletes példája olvasható az alábbi tárgyalótermi párbeszédben, amelyben a felperes a helyi gyámhivatal képviselője volt:

Bíró: A bíróság döntése szerint [az alperest]²⁸⁸ gondnokság alá kell helyezni.
Megértették a döntést?
Felperes: Igen.
Felnőtt: Nem akarok gondnokot, nem akarok!
Ügygondnok: (Hallgat)²⁸⁹

A döntés után a felek elhagyják a termet, és azonnal elsietnek a helyszínről. A tárgyalások időtartama 7 és 16 perc között változott átlagosan, a létkör nagyon hivatalosnak mondható. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a bírák általában bizonytalannak tűntek a tekintetben, hogyan kellene kommunikálni a pszichoszociális (mentális) sérüléssel vagy értelmi fogyatékosággal élő személyekkel, és nem tudták, hogyan alkalmazkodjanak speciális szükségleteikhez az eljárás során. Összességében véve úgy jellemezhetjük a tárgyalótermi kommunikációt, hogy az esetek nagy részében az egyes alperesek speciális szükségleteinek nem felelt meg.

➤ Gyámhivatali akták

Az MDAC megkísérelt hivatalosan hozzáférést kérni a helyi gyámhivataloknál tárolt ügyiratokhoz. Amint azt feljebb is megjegyeztük, ezen kéréseket adatok bizalmas jellegére való hivatkozással a gyámhivatalok hivatalosan elutasították, annak ellenére, hogy az MDAC kötelezettséget vállalt a magyar jogszabályoknak megfelelő bizalmas adatkezelésre és az érintettek adatainak védelmére. Ugyanakkor, amint azt említettük, a kutató futólagos bepillantást mégis nyerhetett némely ügyirati aktába, ennek alapján megállapítható, hogy azok tipikusan az alábbiakat tartalmazzák:

- ⇒ bírósági döntések;
- ⇒ rokonoktól/barátoktól származó levelek;
- ⇒ szakértői vélemény, a kezelőorvostól származó dokumentumok;
- ⇒ környezettanulmány az érintett felnőtt személy életkörülményeiről;
- ⇒ számlák, nyugták, számadási nyomtatványok, a gondnok jelentései;
- ⇒ alapvető információk a kijelölt gondnokról.

²⁸⁸ Adatvédelmi okokból az alperes nevére való hivatkozást kerüljük.

²⁸⁹ Bírósági tárgyalás, MDAC Hivatkozási szám 6013.

3.3.2 Interjúk

Az MDAC a gondnoksági eljárásban érintettek következő csoportjaival készített interjúkat: bírák, ügygondnokok (jogászok), ügyészek, gyámhivatali munkatársak, gondnokok, gondnokoltak, pszichiáterek.

➤ Interjú bírakkal

A hat elkészített interjú az adatgyűjtő íveken alapult. Mindegyik megkérdezett bíró élénken érdeklődött a kutatás iránt, amely tény nagyon örvendetes. Továbbá egyik bíró sem kérdőjelezte meg a gondnoksági ügyek jelentőségét. Ugyanakkor olyan tájékoztatással sem szolgáltak, amely arra engedett volna következtetni, hogy a gondnoksági ügyeket alapvető emberi jogokat érintő eljárásnak tekintik. Például öt bíró úgy jellemezte az orvosi szakvéleményt, mint amelynek „döntő szerepe van”²⁹⁰ és kifejtették, hogy a gondnokságot akkor alkalmazzák, ha a felnőtt személynek védelemre van szüksége. Mindegyik bíró egyetértett abban, hogy nem részülnek megfelelő speciális képzésben a gondnoksági ügyekkel kapcsolatban; egyetértettek továbbá abban is, hogy az ilyen döntések meghozatala az egyén életére nézve „nagy felelősség”.²⁹¹ Gyakran hangsúlyozták az eljárási szabályok, mint például a tisztességes eljáráshoz való jog megfelelő figyelembe vételét és fontosságát. Számos bíró hívta fel a figyelmet az európai jogharmonizáció szükségességére. Ennek fényében különösen meglepő, hogy az ország első számú bírója nem osztja a bírói ranglétra alsóbb fokán állók véleményét. A Legfelsőbb Bíróság elnöke az MDAC-nek írott levelében hangsúlyozta, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99)4 sz. ajánlását figyelembe vették a 2001-es reform során, és „az ajánlás és a Ptk. cselekvőképességet, gondnokságot szabályozó rendelkezései között alapvető ellentmondás nincsen”.²⁹²

➤ Interjú ügygondnokokkal

Az ügygondnokokat a bírósági eljárás kezdetén a bíróság jelöli ki. Vagy egy ügyvédi iroda tagjai, vagy pedig egyéni ügyvédekről van szó. A hét megkérdezett ügygondnok közül hárman úgy jellemezték a gondnoksági ügyeket, mint praxisuk „nem legfontosabb ügyét”, de magát az eljárást fontosnak tartották.

Amikor a vitathatónak vélt területekről kérdezte őket a kutató, sokan közülük a keresetindításra jogosultak körét említették. A Ptk. az érintett személy házastársának is lehetővé teszi a keresetindítást, világosan megállapítható az ebből fakadó visszaélések lehetősége. Az egyik ügygondnok szavaival élve: „viszonylag gyakran előfordul, hogy a házastárs, akinek megromlott a viszonya az érintett

²⁹⁰ Interjú bíróval, MDAC Hivatkozási szám 2001.

²⁹¹ Interjú bíróval, MDAC Hivatkozási szám 2003.

²⁹² Dr. Lomniczi Zoltán, a Legfelsőbb Bíróság elnökének MDAC-hez írt levele, kelt 2007. március 28-án.

személlyel kezdeményezi a gondnokság alá helyezést. De ilyen esetekben a cél inkább az egyén vagyonának megszerzése, mintsem védelme.”²⁹³ Az MDAC megfigyelései alátámasztják a hasonló aggályokat, bár ezeket nem lehetséges egyetlen tárgyalótermi párbeszédben összefoglalni.

Amikor a speciális szerepükre vonatkozó kérdéseket kaptak, az ügygondnokok úgy határozták meg feladatukat, mint „az egyén és annak érdekeinek a védelme”.²⁹⁴ Amikor passzivitásukat kérte a kutató számon, egyszerűen arra hivatkoztak, hogy az ő szerepük pusztán „formális” és „jogi garanciális szerepet tölt be”.²⁹⁵

➤ Interjú helyi gyámhivatalok munkatársaival

Az MDAC 17 helyi gyámhivatali munkatársat kérdezett meg. Az összes megkérdezett védelmi jellegűként határozta meg munkáját a gondnokoltak érdekében. Amikor a rendszer hiányosságairól kérdezték őket, gyakran kritikát fogalmaztak meg a Ptk. módosítása²⁹⁶ kapcsán, amely lehetővé teszi, hogy a korlátozó gondnokság alatt álló felnőttek jövedelmük 50%-ával²⁹⁷ szabadon rendelkezzenek. Egy gyámhivatali munkatárs azt mondta az MDAC munkatársának, hogy „az 50%-os rendelkezés veszélyes és el kéne törölni. Ez szolgálná legjobban az érintett érdekét”.²⁹⁸ Ezzel a megkérdezettek vagy azt sugallták, hogy a felnőttek valószínűleg hanyag módon költenek, vagy pedig könnyebben használhatók ki mások által, ideértve a rokonokat is.

A magyar jog szerint a gondnokság alá helyezéstől számított 5 éven belül felül kell vizsgálni a gondnokság szükségességét. Ez a felülvizsgálat csak akkor nem kötelező, ha az egyén állapotában nem várható javulás a vizsgálatot követően. Amikor a gondnokság módosításával kapcsolatban kérdezte őket a kutató (pl. kizáróról korlátozóóra való változtatás, vagy fordítva), illetve arról, hogy erre van-e lehetőség a kötelező felülvizsgálat időpontját megelőzően, a gyámhivatalok ellentmondásos válaszokat adtak. Néhányuk úgy tudta, hogy van lehetőség a módosítást kérni a kötelező felülvizsgálat előtt is, némelyek szerint viszont a jogszabály szerint ez kizárt (ld. erről részletesebben a 29. indikátorhoz kapcsolódó elemzést a 2. fejezetben).

➤ Interjú a gondnokokkal

Az MDAC kilenc gondnokkal készített beszélgetést (7 hivatásos és 2 családi gondnokkal). Mindegyikük élt javaslattal a gondnoksági rendszer reformját

²⁹³ Interjú ügygondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 11.

²⁹⁴ Interjú ügygondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 8.

²⁹⁵ Interjú ügygondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 8.

²⁹⁶ Ezt 11 különböző interjú során elmítették.

²⁹⁷ Amely például nyugdíjból, segélyekből származik.

²⁹⁸ Interjú gyámhivatal munkatársával, MDAC Hivatkozási szám 7004.

illetően. Például azt szorgalmazták, hogy a gondnoknak szélesebb körű jogosítványai legyenek. Hárman kiemelték, hogy vitatható lehet az a helyzet, ha egy gondnok alá több gondnokolt is tartozik. Jog szerint ugyanis egy hivatásos gondnoknak maximum 30 gondnokoltja lehet. Ugyanakkor, mivel nincs a hivatásos gondnokoknak nemzeti szintű nyilvántartása, lehetséges a rendszerrel való visszaélés, és előállhat olyan helyzet, hogy valakinek több mint 30 személy álljon a gondnoksága alatt. Mivel a legtöbbször fejkvóta jár a gondnokoltak után,²⁹⁹ (ami személyenként nagyjából 1600 és 6500 Ft között mozog) ez a visszaélési lehetőség vonzónak tűnhet egyes gondnokok számára. A bizonyítékok arra utalnak, hogy az efféle visszaélések különösen vidéken gyakoriak.³⁰⁰

Az egyik konkrét példa Magyarország legnagyobb, több mint 700 férőhelyes szociális otthon Szentgotthárdon. Az itt elhelyezett felnőtt személyek mindegyike gondnokság alatt áll. A gondnokoltak mintegy fele mindössze két hivatásos gondnok felügyelete alatt áll.³⁰¹ Ez súlyos kételyeket vet fel a gondnokság hatékonyságát illetően, így ugyanis a gondnok nem képes megfelelő figyelmet tanúsítani a gondnokolt irányában.

Néhány megkérdezett gondnok arra is felhívta a figyelmet, hogy ha valakit gondnokság alá helyeztek, később szinte lehetetlen megszüntetni a gondnokság alá helyezést. Az egyik hivatásos gondnok szavai szerint: „A kilenc éves hivatásos gondnoki tapasztalatom során a 174 esetből, amellyel foglalkoztam, csupán egyetlen esetben szüntették meg a gondnokság alá helyezést”.³⁰² A gondnokok általában egyetértenek azon helyi hivatalokban dolgozó gyámhivatali munkatársak javaslatával – amint az fentebb szerepel – hogy az 50%-os keresettel való rendelkezési lehetőséget el kell törölni.³⁰³ Amint azt egy beszédes példa szemlélteti, az érvelésük szerint a rendszer „túl nagy szabadságot ad ezeknek az embereknek, amellyel nem tudnak értelmesen élni.”³⁰⁴

➤ Interjú a gondnokoltakkal

Az MDAC 5 interjút készített gondnokoltakkal a gondnokuk jóváhagyásával, illetve pszicho-szociális (mentális) sérültséggel élőket vagy értelmi fogyatékosokat képviselő szervezetek tevékeny segítségével.³⁰⁵ Általánosságban elmondható, hogy az interjúalanyoknak a beszélgetésben való részvételi képességük jó volt: megértették a kérdéseket és összpontosított módon válaszoltak rájuk. A diagnózisukat illetően a kutató nem rendelkezett ismeretekkel, hiszen aktáikat

²⁹⁹ Ez akkor érvényes, ha a gondnok a gondnokoltak számának megfelelően fejkvótapénzt kap.

A másik lehetőség, hogy havi fix összeget kap a gondnokolt a helyi önkormányzattól.

³⁰⁰ Interjú gyámhivatali munkatárssal, MDAC Hivatkozási szám 7003.

³⁰¹ Interjú hivatásos gondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 6002.

³⁰² Interjú hivatásos gondnokkal. MDAC Hivatkozási szám 6002.

³⁰³ Interjú hivatásos gondnokkal. MDAC Hivatkozási számok: 6002, 6003, 6005, 6007,

³⁰⁴ Interjú hivatásos gondnokkal. MDAC Hivatkozási szám 6005.

³⁰⁵ A kutatásban értékes segítséget nyújtott az ÉFOÉSZ és a II. kerületi ÉNO.

nem láthatta, a gondnokoltak maguk pedig nem tudták részletesen kifejteni, hogy miért helyezték őket gondnokság alá. Érzékletes példája található alább annak, amikor egy felnőtt gondnokolt nem tudja, hogy miért helyezik gondnokság alá, miközben a gondnoksági eljárást vele kapcsolatban már megindították:

Felnőtt: Az orvos eljött és megvizsgált.
MDAC: Ez a bírósági tárgyalás miatt volt?
Felnőtt: Igen.
MDAC: Tehát gondnokra van szüksége?
Felnőtt: Kell egy kis segítség.
MDAC: Miben kell segítség? Mi a problémája?
Felnőtt: Nem tudom.
MDAC: Az orvos nem mondta meg, hogy mi a baj?
Felnőtt: Nem.³⁰⁶

A legtöbb interjúalany képes volt kifejteni a gondnoksággal kapcsolatos véleményét, és tapasztalataikat gyakran igen életszerűen osztották meg. Érdekes, hogy a 29 indikátorral jelzett témák szinte mindegyikét közvetlen vagy közvetett módon körüljárták ezek a beszélgetések. Jelen rövid tanulmány nem ad lehetőséget ezek részletes elemzésére. Mégis, az alább idézett beszélgetés, amely az MDAC kutatója és egy nyolc éve gondnokság alatt álló személy között zajlott, tömör példája annak, hogyan hat a gondnokság az életükre:

MDAC: Van-e valami, amit szeretne csinálni, de a gondnokság miatt nem teheti meg?
Felnőtt: Igen, én konzervatív vagyok, és szavazni akarok a választásokon, de nem engedik meg. Gyakran olvasok a politikáról.
MDAC: Van más is, amit nem tehet?
Felnőtt: Van egy barátnőm, akit nagyon szeretek. El akarom venni feleségül majd, de azt mondták, hogy nem vehetem el. Szeretnék neki ajándékot venni, de nincs rá pénzem. Dolgoztam, aztán azt mondták az otthonban, hogy a gondnokság alatt állók nem írhatnak alá munkaszerződést. Aztán elvesztettem az állásomat. Szükségem lenne a pénzre, szeretnék dolgozni.³⁰⁷

Ez a rövid beszélgetés érintette a választójog, a munkához való jog, a házasságkötéshez való jog és a tulajdon feletti rendelkezés jogának korlátozását. Ez a felnőtt jelenleg egy lakóotthonban él, noha állítása szerint van egy ingatlanja, de nem

³⁰⁶ Interjú gondnokolttal, MDAC Hivatkozási szám 9002.

³⁰⁷ Interjú gondnokolttal, MDAC Hivatkozási szám 9001.

lakhat abban. Elmondta, hogy miután az édesanyja meghalt, az apja kezdeményezte a kizáró gondnokság alá helyezését, aki most az „ő” tulajdonában lakik.

➤ Interjú pszichiáterekkel

A két megkérdezett pszichiáter rendszeresen végez belátási képességre vonatkozó vizsgálatokat gondnoksági ügyekben. Őket véletlenszerűen választotta ki az MDAC a 165 orvosszakértő közül, akik listája megtalálható az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium honlapján.³⁰⁸ Mindketten hangsúlyozták a cselekvőképesség vizsgálatának fontosságát a gondnoksági eljárásokban. Amikor a fennálló diagnózis és a gondnokság közötti kapcsolatról kérdezte őket a kutató, válaszukban kiemelték, hogy a vizsgálatok alkalmával csupán a Ptk. két rövid szakaszára tudnak támaszkodni abban a kérdésben, hogy szükséges-e valakit gondnokság alá helyezni. (Ld. 7. és 8. indikátort a jogi elemző részben). Megerősítették jártasságukat a BNO-10 diagnosztikai szisztémában (International Classification of Diseases, – Betegségek Nemzetközi Osztályozása – egy ENSZ osztályozási rendszer, amelyet számos szakember használ), amelyet a gyakorlatban is alkalmaznak. A gondnokság alá helyezést ők is védőintézkedésként jellemezték, és állításuk szerint minden cselekvőképességi vizsgálatot az érintett felnőtt személyes részvételével tartanak meg.

3.4 Általános megfigyelések és következtetések

Általános megfigyelések leírásakor, illetve végkövetkeztetések levonásakor az MDAC egyúttal hangsúlyozza azt is, hogy jelen tanulmány leginkább előzetes jellegűnek tekinthető, a benne foglalt megállapítások, illetve benyomások további lényegi kutatómunkával tehetők még alaposabbá. Az MDAC azt is szeretné kiemelni, hogy a kutatás két esztendeje alatt számos megfigyelt illetve megkérdezett személy őszinte elkötelezettségről tett tanúságot a gondnoksági eljárások alanyaiért, valamint a nekik nyújtott segítség még hatékonyabbá tételéért. A megkérdezett bírák például örömmel osztották meg gondolataikat az eljárásban betöltött szerepüket illetően. Említést érdemel az is, hogy ők, valamint az ügygondnokok esetenként világosan megkérdőjelezték a bíróság elé terjesztett bizonyítékok adekvátságát. Ahogyan azt alább is kifejtjük, az efféle kérdésfeltevések azonban ritkaságnak számítanak.

Az egy éven keresztül tartó gyakorlatot érintő kutatás általános bepillantást engedett abba a rendszerbe, amely védeni hivatott azokat, akiket szolgál. Alkalmanként kétségtelenül védi is őket. Mégis, a rendelkezésünkre álló információk alapján az általános vélekedésünk az, hogy a gondnoksági eljárások valamennyi szereplője alábecsüli az adott eljárás emberi jogi vonatkozását. Ez viszont aláássa az egész gondnoksági eljárást, és sok tekintetben relativizálja az ügyhöz való őszinte és szakmai hozzáállást.

Különösen figyelemreméltó, hogy még gyakran azok között is, akik napi szinten

³⁰⁸ Lásd: <http://im.netforum.hu/isznyr/internet/session/pa02.jsessionid=mp7iv7isg1?nf=&tkf=&szn1f=pszichi%C3%A1tria&szn2f=&szk1f=&szk2f=&kf=&to>.

foglalkoznak gondnoksági ügyekkel, meglehetősen alacsony a hatályos gondnoksági jogszabályok ismeretének szintje. Három érzékletes példával szolgálunk: először is, egy gyámhatósági munkatárs nem volt tisztában azzal, hogy maximálisan hány személy állhat jogszerűen egy hivatásos gondnok felügyelete alatt.³⁰⁹ Egy másik esetben a gondnok nem volt biztos abban, hogy a gondnokoltak önállóan végrendelkezhetnek-e.³¹⁰ Talán a legnagyobb aggály mégis az, hogy a 2006-ban a Parlament által elfogadott Országos Fogyatékosügyi Programot általában véve nagyon kevés érintett ismeri. Mint azt korábban is említettük, a program a kizáró gondnokságnál sokkal kevésbé korlátozó keretrendszert teremt: a támogatott döntéshozatalét.

Említésre érdemes, hogy a gondnoksági per megindításra jogosultak három kategóriájából³¹¹ jellemzően az adott felnőtt családtagjai kezdeményezik az eljárást – akár saját maguk, akár a gyámhivatalokon keresztül, úgy, hogy tájékoztatják a hivatalt a megindítás szükségességéről. Ha a hivatalnak tudomására jut a megindítás „szükségessége”, kötelessége megindítani az eljárást, ha adott időn belül (60 nap) a rokonok nem fordulnak bírósághoz az ügyben. Ha az ügybe bekapcsolódik a gyámhivatal is, annak képviselője jár el felperesként a bíróságon, a rokonok pedig tanúként kerülnek beidézésre – a felperes keresetét támogatóként.

Amint azt e tanulmány 3. szakaszában tárgyaltuk, a keresethez szükséges jogi alap hiányosan meghatározott.³¹² Ez a „homályosság” tükröződik a kereset alapjául szolgáló változó érvelésekben is. Például a bíróságnak benyújtott, a felnőtt személy egészségi/mentális állapotára vonatkozó leírások skizofréniára, személyiségzavarra, demenciára, epilepsziára és értelmi fogyatékosagra vagy ezek kombinációjára vonatkozó állításokat tartalmaztak. Ezen kívül hivatkozások szerepeltek például arra, hogy képes-e az érintett személy a pénz értékét felismerni. Egy (egyébként sikertelen) ügyben a felperes maga az érintett személy volt, aki cselekvőképtelenné szeretne volna nyilváníttatni magát, azért, hogy ennek köszönhetően kimenekülhessen egy ingatlan adásvételéből, amelyet korábban kötött.³¹³

Jóllehet a jogszabályok kötelezővé teszik a felnőtt személy értesítését, valamint azt is, hogy jelenlétét a tárgyaláson és a cselekvőképességet vizsgáló valamennyi cselekménynél³¹⁴ biztosítani kell, ezen előírások gyakorlati megvalósításával kapcsolatosan több kivetnivalóval is szembesült a kutató. A kereset megindításáról és az azt követő bírósági eljárásokról a felnőtt személy hivatalos úton értesítést kap, regisztrált postai küldemény formájában, amelyet lakcímeire vagy az ellátást nyújtó szociális intézmény címére juttatnak el. Számos hivatásos személy, ideértve bírákat, ügygondnokokat és hivatásos gondnokokat, adott hangot azon aggodalmának, hogy nincs megfelelő

³⁰⁹ Interjú gyámhivatali munkatárssal, MDAC Hivatkozási szám 1002.

³¹⁰ Interjú ügygondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 6001.

³¹¹ További részletek találhatóak e tanulmány első szakaszában a 2. indikátor tárgyalásánál.

³¹² *Ibid.*

³¹³ Bírósági tárgyalás, MDAC Hivatkozási szám 12.

³¹⁴ További részletek a 3. indikátornál találhatóak.

védelmi mechanizmus beépítve az idézés rendszerébe, amely biztosíthatná, hogy a felnőtt kézhez kapja a levelet (azt ugyanis átveheti a felperes hozzátartozó is adott esetben), vagy hogy megérti annak tartalmát.³¹⁵

A 85 vizsgált ügy közül csupán 53 esetben jelent meg a felnőtt személy a bíróság előtt (fellebbezési ügyekben általában jelen volt). A távollét okai vagy ismeretlenek voltak a bíróság számára (amely pusztán azt jelenti, hogy a felnőtt személy nem jelent meg a tárgyaláson, és a bíróság nem kapott információt a tartózkodási helyéről), vagy pedig a pszichiáter szakértő javasolta a bíróságnak, hogy a felnőtt személy egészségi állapotára tekintettel ne legyen megjelenésre kötelezve (ez 14 esetben fordult elő). Ilyen esetekben a bíróság elnapolta a tárgyalást egy másik időpontra.

Amint azt korábban is megjegyeztük, az eljárás alá vont személyek számára nincs elérhető írásos tájékoztatás az eljárás természetét illetően. A gyakorlatban a bíróra hárul annak feladata, hogy elmagyarázza a tárgyalás okát és annak menetét. A legtöbb megfigyelt ügyben a bíró megkísérel eleget tenni ezen kötelezettségének. A legtipikusabb kérdések a következők voltak: Hogy hívják? Mennyi idős? Hol lakik? Kivel lakik? Dolgozik? Tudja, mennyibe kerül egy liter tej? Milyen nap van ma? Ugyanakkor, amint azt már említettük, a megfigyelt tárgyalásokon a kutató benyomása azt volt, hogy a bírók különösen kellemetlenül érezték magukat a pszicho-szociális (mentális) vagy értelmi fogyatékos személyekkel történő kommunikáció során.

Az ügygondnok (aki bár jogász, de az alperes nem jogi képviselőjeként jár el különleges szerepét jelen tanulmány 2. fejezetében, a 4. indikátor alatt tárgyaltuk, erre utalnak az áttekintet ügyiratok és bírósági tárgyalások is. Feladatuk homályos meghatározása hozzájárult ahhoz, hogy érzékelhetően nem léptek fel kezdeményező módon ügyfeleik érdekében. Ez a kutatás tárgyául szolgáló 85 esetből 72-ben így volt. Ezek közül 63 ügyben az ügygondnok semmiféle aktív magatartást nem tanúsítottak, így nem tettek fel például kérdéseket a tanúknak, illetve nem vetettek fel érveket sem. Ráadásul a legtöbb esetben semmiféle tiltakozást nem fejeztek ki ügyfelük gondnokság alá helyezését illetően, még annak tiltakozása esetén sem.

Az eljárások megfigyelése során a kutató benyomása alapján általánosan jellemzőnek mondható, hogy az ügygondnok mindenféle előzetes tájékozódás nélkül érkezik a tárgyalásra, esetenként egyáltalán nem kommunikálva az ügyféllel a tárgyalást megelőzően. A bíróság által kijelölt ügygondnok részvétele az alperes felnőtt számára költségmentes, minden felmerülő költséget az állam visel. Habár a bizonyítékok előterjesztésének joga és lehetősége, és más bizonyítékok megkérdőjelezésének joga alkotmányosan és törvény által garantált,³¹⁶ az alperes felnőttek részéről erre ritkán kerül sor. A megfigyelt bírósági tárgyalások és az áttanulmányozott akták azt jelzik, hogy ennek egyik lehetséges magyarázata az, hogy az eljárásban részt vevő felnőtt személyeknek nem

³¹⁵ Interjú bíróval, MDAC Hivatkozási szám 3003.

³¹⁶ További részletek a 6. indikátornál találhatóak.

nyújtottak megfelelő segítséget ahhoz, hogy a fenti előírásokkal biztosított lehetőségeket igénybe vegyék és átsegítsék őket a bírósági eljárás folyamatán.

A 85 esetből 44-ben például az érintett felnőtt tiltakozott a gondnokság alá helyezés ellen. Ezek rendszerint egyszerű szóbeli megnyilatkozások voltak, mint például: „Nincs szükségem gondnokra!” vagy „Nem akarok gondnokság alá kerülni!” vagy „Tiltakozom!”. Minthogy nem járatosak a bírósági eljárásokban, úgy tűnt, sok esetben nem is voltak tudatában annak, hogy saját bizonyítékaikat bemutathatják, illetve mások bizonyítékait (a felpereséit) megkérdőjelezhetik. Minden esetben a bíróra hárult annak feladata, hogy elmagyarázza az eljárási jogokat és segítse a felnőtt személyt az eljárás megértésében és véleménye kifejezésében. Hasonlóan aggályos volt esetenként, hogy az érintett személy számára egyáltalán nem volt világos az eljárás célja. Összefoglalva, az érintett személy sebezhetőségét tovább növelte az a tény, hogy a magyar kormány nem biztosít megfelelő segítséget és képviselési lehetőséget a gondnoksági eljárások előtt és alatt. Ezt leghatározottabban az ügygondnokok többségének passzivitása illusztrálja. Nyilvánvalóan ellentmondásos tehát a helyzete az eljárás azon szereplőinek, akik cselekvőképességüket, ennek következtében pedig számos jogot elveszítenek: azaz az alpereseké. A megfigyelt tárgyalások azt mutatták, hogy ezzel szemben a felpereseknek számos alkalommal nyílt lehetőségük bizonyítékaik előterjesztésére és mások állításainak megkérdőjelezésére. Különösen érdekes az, hogy igen gyakran vonultattak fel tanúkat keresetük alátámasztására, akik szinte minden esetben a felnőtt alperes hozzátartozói voltak.

Minden megfigyelt eljárásban a bíróság bekérte a cselekvőképesség vizsgálatáról szóló orvosszakértői véleményt még a tárgyalás megtartása előtt.³¹⁷ Ami e szakvélemények szerepét illeti, a kutatás egyértelművé tette, hogy a legtöbb gondnoksági döntésben perdöntő jelentőségük van. A kutató által megfigyelt vagy áttanulmányozott 85 alkalomból 82-szer a bíróság követte a pszichiáter szakvéleményét. Mégis, egyetlen megfigyelt esetben sem volt az orvosszakértő személyesen jelen a tárgyaláson. Ebből látható, hogy az orvosi szakvéleménnyel kapcsolatosan igen ritkán tesznek fel kérdéseket. Ez a gyakorlat rendkívül sok kételyt támaszt, ráadásul alátámasztja a jelen tanulmány első szakaszában, a 8. indikátor kapcsán tárgyalt aggályokat, amelyek a diagnózis és a feltételezett önálló döntésképtelenség közötti kapcsolat jogi megkövetelésének hiányáról szólnak. Figyelemre méltó kivétel az a tárgyalás, ahol az ügygondnok kifejezetten kezdeményezte a szakértői vélemény felülvizsgálatát. Erre válaszul az elnöklő bíró újabb tárgyalást rendelt el, amelyre az orvosszakértőt beidéztek.³¹⁸

Az MDAC által vizsgált összes ügyben a szakvélemény kifejezetten utalt cselekvőképesség megállapításának alátámasztásakor a Ptk. vonatkozó szabályára, igen gyakran szó szerint visszhangozva azt. Ráadásul a végső döntés alapjául a minden esetben fennálló diagnózis szolgált alapvető igazolásként.

³¹⁷ További részletek a 7. indikátornál találhatóak.

³¹⁸ Bírósági tárgyalás, MDAC Hivatkozási szám 4.

Amint azt korábban megjegyeztük, a 85 esetből mindössze három alkalommal döntött a bíróság a szakvéleménnyel ellentétesen.³¹⁹ Az egyik alább olvasható példával egyúttal azt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy van arra példa, hogy az ügygondnokok is aktív és tájékozott résztvevői lehetnek az eljárásoknak. Ebben az esetben az ügygondnok kérdéseket tett fel a gyámhatóságnál az eljárás megindítását kezdeményező tanúnak (aki az alperes nővére). Az ügygondnok (a legtöbb megfigyelt tárgyalástól eltérően) az érintett felnőtt egészségi állapotáról is érdeklődött:

Bíró: Tehát egy háztartásban él a húgával?
Tanú: Igen, én gondozom, mivel nem képes a külvilággal kommunikálni. Nagyon rossz állapotban van, szüksége van a segítségemre.
Ügygondnok: Mit jelent az, hogy rossz állapotban van?
Tanú: Nem beszél senkivel. Azt hiszem, a betegsége miatt nem tud beszélni. Sajnos az elméje nem száz százalékosan működik.
Ügygondnok: Tehát azt mondja, hogy nem tud beszélni. De megérti, amit mondanak neki?
Tanú: Igen, de nagyon beteg.
Ügygondnok: Lehetséges, hogy „száz százalékosan” működik az agya, csupán beszélni nem tud. Lehetséges, hogy odabent teljesen megért mindent, ami történik vele. Hallott már az afáziáról például? Mondott ilyesmit Önöknek a kezelőorvos?
Tanú: Nem.
Ügygondnok: Mert létezik ilyen betegség: amikor valaki nem tud beszélni, de valójában mindent észlel és megért. Szeretnék egy újabb szakvéleményt kérni a bíróságtól.³²⁰

E beszélgetés eredményeként a bíróság elnapolta a döntést az újabb szakvélemény kézhezvételéig. A végleges döntés során a bíróság végül nem helyezte gondnokság alá az érintett felnőttet. E példa világos üzenete az, hogy az ügygondnok szerepvállalása közvetlenül hatással bírhat az ügy kimenetelére. Így ha az ügygondnokok aktívabb szerepet vállalnának a tárgyalásokban, a gyakran helytelenül elrendelt gondnokság alá helyezésekre talán kevesebbszer kerülne sor.

Egy másik figyelemreméltó ügyben a bíró részletes kérdéseket tett fel az egyén életkörülményeire vonatkozóan. A bírói döntés így sokkal inkább az e kérdésekre adott válaszokon nyugodott, mintsem pusztán az orvosi bizonyítékon. A bírói döntés kifejtette, hogy noha az egyén „mentális rendellenességben” szenved, képes volt önállóan, segítség nélkül megjelenni a tárgyaláson, számláit rendszeresen fizeti, így gondnokság alá helyezése nem szükséges.³²¹

³¹⁹ Ezekben az esetekben a bíró a körülményekre alapította döntését.

³²⁰ Bírósági tárgyalás, MDAC Hivatkozási szám 17.

³²¹ Bírósági tárgyalás, MDAC Hivatkozási szám 25.

A fellebbezéshez való jog fontosságát sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezt a jogosultságot a magyar jog elismeri, és lehetővé teszi a cselekvőképességükben korlátozott felnőtt személyek számára is a döntés elleni fellebbezést.³²² Hasonlóképp az érintettek kifejezhetik tiltakozásukat a gondnok személye ellen.³²³

Amint azt feljebb említettük, a 85 bírósági döntés közül 44 esetben volt nyoma annak, hogy az ítéletet ellen fellebbezést nyújtottak be és/vagy a felnőtt tiltakozását fejezte ki a gondnokság alá helyezése ellen. A formálisan benyújtott fellebbezések pontos számát nehéz megbecsülni, tekintettel arra, hogy a kutatónak a folyamatban levő ügyek dokumentációjához nem volt hozzáférése. Az elbírált ügyekből azonban kitűnik, hogy a fellebbezési eljárás során hozott döntések mintegy kétharmada helybenhagyta az elsőfokú döntést. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a lezárt ügyekkel összehasonlítva az MDAC-nek az a benyomása alakult ki, hogy a bírók sokkal pontosabban követték az eljárási szabályokat, ha a kutató is jelen volt megfigyelőként a tárgyaláson. E pont lényege azon kevés ügyben rejlik, amelyben a fellebbviteli bíróság megváltoztatta az eredeti döntést, alapvetően vagy eljárási okokra (pl. határidők elmulasztása miatt), vagy más releváns és fontos tény figyelmen kívül hagyására hivatkozva (pl. amikor a felek már egyébként is bírósági perben állnak egymással a gondnokság alá helyezés idején). Ilyen esetekben a másodfokú bíróság egy újabb meghallgatást rendelhet el, vagy eldöntheti az ügyet a rendelkezésre álló dokumentumok alapján.

Amint azt e tanulmány 2. szakaszában is megjegyeztük, a gondnok tág értelemben véve képes jogi lépéseket tenni a felnőtt személy nevében, azonban, ha az érintett személy képes a véleménynyilvánításra, akkor ezt a tényt figyelembe kell venni.³²⁴ Fontos ebből a szempontból, hogy a megfigyelt ügyek közül sok esetben az érintett személy vélelmezett „legfőbb érdeke” a fő döntéshozatali tényező. Továbbá, jöllehet minden megkérdezett gondnok elkötelezte magát a gondnokolttal való egyeztetés mellett –akikkel az MDAC kapcsolatba került, jelezték, hogy rendszeresen felkeresik ügyfeleiket – nyilvánvalóvá vált, hogy különösen a kizáró gondnokoltak esetében a gondnokok általában úgy érezték, hogy „jobban tudják mi a felnőtt érdeke”.³²⁵

Ehhez a meglehetősen paternalisztikus megközelítéshez figyelembe kell vennünk azt is, hogy a jog nem tisztázza és nem fejt ki a gondnok diszkrecionális jogköreinek határait. Ez a gyakorlatban is tükröződik, melynek vizsgálata során a kutató azt állapította meg, hogy a jogkörök és köteleességek mindig aszerint voltak kevésbé vagy alaposabban meghatározva, hogy milyen ügycsoportra vonatkoztak. A legvilágosabban vagyongkezelés körébe eső jogok és kötelezettségek voltak meghatározva. Más kevésbé szabályozott területeken a hiányzó iránymutatások bizonytalanságot teremtenek az érintettek számára. A hivatásos gondnokok tudatában vannak ennek, és megjegyezték, hogy kötelezéseiket alaposabban kellene részletezni.³²⁶ Álláspontjuk szerint ezt képzéssel lehetne elérni, amely

³²² Pp. 233. §(1). Bek. További részletek a 12. indikátornál találhatóak.

³²³ Ptk. 19/A. §(4). Bek.

³²⁴ További részletek a 19. indikátornál találhatóak.

³²⁵ Interjú hivatásos gondnokokkal, MDAC Hivatkozási számok: 6002 és 6009.

³²⁶ Interjú hivatásos gondnokokkal, MDAC Hivatkozási számok: 6002 és 6005.

ugyan már létezik, de amely egy gondnok véleménye szerint „inkább elméleti mintsem gyakorlati”.³²⁷ Négy másik gondnok is osztotta ezt az álláspontot.

Az MDAC kutatójának 2005 tavaszán lehetősége nyílt részt venni egy négynapos képzésen, amelyet a gondnokok (a kutató véleményével megegyező módon) mint elméleti és nem gyakorlati képzést értékeltek. A képzés résztvevői részletes előadásokat hallottak a gondnoksági rendszerről és hatóságokról, bevezetést kaptak a tulajdonjog és családjog egyes kérdéseibe. Fontos és a gondnoki feladatok gyakorlásával összefüggő a gyámhivatalok ellenőrzési feladatainak tárgyalása. Minden megkérdezett gyámhivatali munkatárs hangsúlyozta, mennyire fontos ennek a felügyelő szerepnek a komolyanvétele. A gyámhivatalok például eseti számadást kérhetnek az érintett személy vagyontól és állapotáról. Az egyik gondnok állítása szerint némely helyi hatóság havonta, vagy még gyakrabban kér ilyen jelentéseket.³²⁸

A fentiekben példákat mutattunk be a nem megfelelő jogszabályok nem megfelelő alkalmazására, valamint arra is, amikor a megfelelő jogot rosszul alkalmazzák. Ennek ellentétéként felhozható az a nem megfelelő jogszabály, amelyet gyakran nem is alkalmaznak. Erre szolgálhat példaként a cselekvőképesség vizsgálatához szükséges elzárásról rendelkező jogszabály.³²⁹ A rendelkezés ellenére az 52 jogerősen elbírált ügyből csak 3 esetben rendelték el ilyen elzárást, a következő indokokkal: elsősorban azért, mert az érintett felnőtt már egyébként is pszichiátriai gondozásban részesült, és a kezelőorvos véleménye szerint az elzárásra szükség volt, másodsorban pedig azért, mert a felnőtt több alkalommal sem volt hajlandó önkéntesen részt venni a vizsgálaton.

Végül, és ez talán a leginkább problémát jelentő tény, a kutató tapasztalatai szerint a gondnokságot túlságosan gyakran alkalmazzák. Ennek oka részben önmagában a gondnokoltak magas száma Magyarországon: összesen 66.000 fő. Ehhez járul hozzá egy másik tényező: annak figyelmen kívül hagyása, hogy pusztán a fogyatékos vagy intézményben történő elhelyezés nem szolgálhat megfelelő indokul a gondnokság alá helyezésre. E tényező ráadásul a gondnokságot kiváltó alternatívák hiányával is párosul. Amikor az interjúalanyokat az alternatívákról kérdeztük, csak kevesük tudott ilyenre példát mondani, és nem ismerték például a támogatott döntéshozatal vagy a személyre szabott segítség rendszerét.

3.5 Általános megjegyzések és a további kutatás szükségessége

Ezt a részt egy általános, de annál inkább lényeges megjegyzéssel kezdjük: a kormánzatnak nem szabad egy adott terület politikai vagy jogalkotási reformjába kezdenie, csak ha az a rendezni kívánt helyzet átfogó megismerésén és megértésén alapul. Az

³²⁷ Interjú hivatásos gondnokkal, MDAC Hivatkozási szám 6002.

³²⁸ Interjú hivatásos gondnokkal, MDAC Hivatkozási szám: 6002 és interjú gyámhivatali munkatárssal, MDAC Hivatkozási szám 1003.

³²⁹ További információk az 5. indikátornál találhatóak.

MDAC kutatása csupán az első lépés ebben a megértési folyamatban. Sajnálatos módon ez a viszonylag gyors kutatás nem volt olyan nagyszabású, mint amilyen lehetett volna, ha ebben részt vesznek azok, akik a jogszabályi és politikai reform alkalmazásáért felelősek.

Az MDAC ezért arra bízta a magyar kormányzatot, hogy bátorítsa, vegyen részt és működjön együtt a jövőbeli kutatásokkal. Így a jónak bizonyuló gyakorlatot is könnyebben lehetne azonosítani, és a gyengeségekre is könnyebben derülne fény. Magyarország mindaddig meg fogja sérteni a pszicho-szociális (mentális) és értelmi fogyatékosággal élő emberekkel szembeni nemzetközi jogi és morális kötelezettségeit, amíg nem kerül sor ilyen kutatásra. Pontosítva a fenti megjegyzést, a gyámhatóságoknak azon gyakorlata, hogy az adatok bizalmas jellegére hivatkozva megtagadják az egyes iratokba való betekintést, annak ellenére, hogy az adatok bizalmas kezelése megfelelően biztosítva volt, két alapvető ok miatt ad aggodalomra okot. Először is, nem nyerhettünk átfogó képet arról, hogy a gyámhivatalok milyen módon kezelik a gondnoksági ügyeket. Másodsorban pedig általánosságban véve a hozzáférés megtagadása rávilágít arra, hogy a jogszabályok nem gondoskodnak e hatóságok megfelelő felügyeletéről.

E két szempont együttesen azt sugallja, hogy a gyámhivatalok munkája nincs megfelelően felülvizsgálva és ellenőrizve. Szintén aggodalomra ad okot az a tény, hogy az MDAC-nek nem nyílt lehetősége arra, hogy egyes ügyeket a legelső mozzanattól az utolsóig figyelemmel kísérjen, és így teljeskörű képet kapjon a gondnoksági rendszer működéséről. Ez közvetlen eredménye annak, hogy csupán a jogerősen már lezárt ügyek aktáihoz kaptunk hozzáférési lehetőséget. Így pusztán részleges képet kaphattunk arról, hogy milyen szerepet töltenek be az egyes résztvevők az eljárásokban (pl. gondnokoltak, szakértők és laikus tanúk, családtagok, bírák, ügyvédek, gyámhivatali munkatársak), és tevékenységük hatását sem volt lehetséges pontosan feltérképezni. A korlátozások végső következtetésre és javaslatokra gyakorolt hatása egyértelmű.

Az MDAC tudatában van annak, hogy a kutatás csupán a résztvevők álláspontját és érzéseit tudta megragadni. Ez alapvetően annak köszönhető, hogy csupán korlátozott számú interjú készítettünk gondnokság alatt álló személyekkel, illetve családjaikkal. Ez a kevés interjú is rávilágított azonban arra, hogy milyen nehézségekkel kell szembe néznie e csoportnak, éppen ezért javasoljuk, hogy közvetlen tapasztalataik további kutatások tárgyai legyenek.

Minthogy a gondnokság az élet számos területét érinti, további részletesebb elemzést igénylő kérdések merülnek fel. Ezek közül talán a legsürgetőbb a gondnokoltak munkavégzéstől való megfosztása, a gondnokok képzése, a gyámhivatalok szerepe, a jogászok hatékony és értelmes részvételének hiánya és a pszichiáterek szerepe. Ezen hivatásos szakemberek rendkívüli befolyással bírnak, hiszen közvetlen és nyilvánvaló kapcsolat van az orvosi szakvélemények és a bírói döntések között. Az MDAC korábbi a kényszergyógykezelést és annak bírósági felülvizsgálatát kutató munkájának eredményeként 2004-ben megjelent *Megvont szabadság* c. tanulmány

hasonló összefüggést tárt fel.³³⁰ Annak érdekében, hogy a magyar polgárok bizonyosak lehessenek afelől, hogy jogrendszerük objektív és nem önkényes, lényegesen több kutatásnak kellene vizsgálnia, hogyan végzik a pszichiáterek a cselekvőképesség vizsgálatát, és miért fogadják el a bírák szinte automatikusan a véleményüket, mint tudományos érvényű igazságot.

Végezetül, a további kutatás szükségességére világít rá a Legfelsőbb Bíróság 2006 februári döntése³³¹ is, amely hangsúlyozza, hogy az orvosi szakvélemény önmagában nem elegendő indok a cselekvőképességtől való megfosztásra. További vizsgálatot kell végezni annak érdekében, hogy tisztán láthassuk, milyen mértékben vette át a gyakorlat az ítéletben megfogalmazott alapelvet.

Az MDAC örömmel tapasztalta, hogy kutatása folyamán számos, elsősorban fogyatékossgal élő személyekkel foglalkozó civil szervezet ébredt rá a gondnokság alá helyezés kapcsán felmerülő kérdések emberi jogi vonatkozásaira. Az MDAC arra kéri Magyarországot, hogy támogassa ezeket a szervezeteket, hogy megerősödhesse és folytathassák e téren létfontosságú munkájukat. 2007. március 30-án Magyarország aláírta a Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló ENSZ Egyezményt. Ennek az egyik alapvető jelentőségű eleme az, hogy az államok kötelesek a gondnokság alternatíváit biztosítani. Ebből kiindulva az MDAC azt reméli, hogy a magyar kormány két szempontból is kötelezettséget vállal: egyrészt biztosítja a jelenlegi gondnoksági rendszer által okozott emberi jogi jogsértések orvoslását, másrészt gyakorlati reformot valósít meg annak érdekében, hogy a döntéshozatalban segítséget igénylő személyek számára értelmes és működtethető támogatói rendszerek jöjjenek létre. Az együttműködés szellemében az MDAC továbbra is részletes ajánlásokat fogalmaz meg a kormányzat számára, és figyelemmel fogja kísérni, miként valósulnak meg a lakosságnak és a nemzetközi közösségnek tett ígéretük.

³³⁰ E tanulmány letölthető az MDAC weboldaláról: www.mdac.info.

³³¹ BH 46/2006.

A FÜGGELÉK

Szószedet

Alperes: Számos országban azt a személyt, aki cselekvőképesség vizsgálatának és/vagy gondnoksági eljárásoknak az alanya, alperesnek nevezik. Más országokban, az ennek megfelelő angol kifejezést elsősorban büntetőeljárásban használják a terheltek megjelölésére. Minthogy a gondnoksági perek nem büntetőjogi jellegűek, ezért az MDAC az összetéveszthetőség elkerülésének kedvéért az „alperes” kifejezés használatát mellőzi, és helyette egyszerűen csak mint „felnőtt személyre” utal.

Cselekvőképesség: Jogi kifejezés, amely egy személy azon képességét fejezi ki, amellyel rendelkeznie kell ahhoz, hogy döntéseket hozzon és kötelező erővel bíró jognyilatkozatokat tegyen, és amelyhez megfelelő mentális állapot szükséges – a felkínált döntési lehetőségek megértésére, alternatívák megfontolására, a döntése következményeinek elfogadására és annak kommunikációjára való képesség. A „kompetens” és „cselekvőképes” kifejezések gyakran felcserélhető értelemben szerepelnek.

Értelmi sérültség: Ezen kifejezés azon személyekre utal, akik különböző típusú és mértékű intellektuális korlátozottsággal küzdenek. Némely országban e kifejezés helyett a tanulási nehézségek megjelölést alkalmazzák. Mégis, ahogyan az a mentális egészségi problémák kifejezésénél is látható (ld. később), az angol kifejezések szó szerinti átültetése az adott ország nyelvére idejétmúlt és pejoratív szóhasználatot eredményezhet (pl. az olyan kifejezések használata, mint a „mentális retardáció”, „gyengeelméjűség”, „abnormális felfogóképesség”, „idiotizmus” stb.). Ezért az MDAC az „értelmi sérültség” kifejezést alkalmazza a következőkben.

Felnőtt személy: Felnőtt az a személy, aki a magyar jogszabályok értelmében nagykorúnak számít, azaz betöltötte a 18. életévét.

Gondnok: A gondnok olyan személy, akit a megfelelő szerv arra jelöl kik, hogy a cselekvőképtelen személyek ügyeit intézze és jólétét biztosítsa. A jogrendszerétől és az ügy jellegétől függően a megfelelő szerv lehet bíróság vagy gyámhatóság. Gondnok lehet az érintett rokona, vagy hivatásos gondnok, illetve bármely más személy, akit a nemzeti jog a cselekvőképtelen személy nevében történő eljárásra felhatalmaz.

Gondnokolt: Az angol nyelvben „ward”-ként használatos kifejezést a gondnokoltak megjelölésére használják. Az MDAC azonban kerüli e szó használatát, mivel az az egyének számára lealacsonyító lehet. Ehelyett az angol szövegben a felnőtt vagy az érintett személy kifejezések szerepelnek.

Gondnokság: A személyes döntések meghozatalára irányuló, bírósági vagy közigazgatási eljárásban kialakított jogi kapcsolat a részben vagy teljesen cselekvőképtelen személy és a döntések meghozatalára kijelölt személy között. A gondnokságra esetenként „helyettes döntéshozatalként” is utalnak. A gondnokság egy védelmet szolgáló intézmény, amire az Európa Tanács Minisztertanácsának R (99)4 sz. számú ajánlása utal.

Meghatalmazott: Habár e kifejezés pontos jelentését a jog szabályozza, általában véve a meghatalmazott olyan személy, aki bizalmi viszonyt ápol egy másik személlyel. Néhány jogrendszerben a meghatalmazott kifejezés felcserélhető a gondnokkal, míg más országokban (pl. Bulgáriában) szigorúan csak bizonyos típusú jogviszonyokra értendő, mint például a korlátozó gondnokság esetében.

Mentális egészségi probléma: Elismerten széles jelentéssel bíró kifejezés, amely olyan személyeket foglal magában, akiket mentális betegséggel diagnosztizáltak, bélyegeztek meg vagy ilyenek tekintenek, és ide érthetők a személyiségzavarral küszködő személyek is. Előfordul, hogy szellemi fogyatékosként, mentális betegként, szellemi defektusosként utalnak rájuk. Jelen tanulmányban mindezen kifejezéseket mentális egészségi problémaként fordítottuk, amely az MDAC szerint kevésbé megbélyegző jellegű.

Mentális sérültség: Ezen kifejezés olyan személyekre utal, akiket mentális egészségi problémával és/vagy intellektuális sérültséggel diagnosztizáltak.

Részleges vagy korlátozó gondnokság: A gondnokság ezen típusát akkor rendelik el, amikor az érintett személy rendelkezik bizonyos fokú cselekvőképességgel, és korlátozottan cselekvőképesnek tekintik. Mindig az adott ország jogrendszerétől és/vagy bíróságától függ, hogy az ilyen személyek mit tehetnek és mit nem, amely országoként vagy településenként is változó lehet.

Támogatott döntéshozatal: A gondnokság ezen alternatívája azon tényen alapul, hogy a megfelelő támogatással azon személy is képes lehet személyes döntések meghozatalára, aki egyébként cselekvőképtelen lenne.

Teljes vagy kizáró gondnokság: A gondnokság ezen típusát akkor rendelik el, amikor az érintett személy cselekvőképessége teljesen hiányzik, vagy pedig a döntések meghozatalához szükséges megfelelő képességgel nem rendelkezik. A kizáró gondnokság a gondnokság legátfogóbb formája.

B FÜGGELÉK

Összefoglaló táblázat az indikátorokhoz

1. Indikátor	<i>A jogalkotás célja vagy a jogszabály preambuluma a mentális sérültséggel élők emberi jogainak, emberi méltóságának és alapvető szabadságjogainak tiszteletben tartását fogalmazza meg.</i>
2. Indikátor	<i>A jog világosan meghatározza egyrészt azt, hogy kik indíthatják meg a gondnokság alá helyezési eljárást, másrészt az eljárást megalapozó tényeket is.</i>
3. Indikátor	<i>Az érintettnek joga van az eljárásról való értesüléshez, és a cselekvőképességétől való megfosztással és a gondnok kinevezésével kapcsolatos valamennyi eljárásban való személyes jelenlétre és véleményének figyelembevételére.</i>
4. Indikátor	<i>A felnőtt személynek joga van az ingyenes és hatékony jogi képviselőhöz a gondnoksággal összefüggő valamennyi eljárásban.</i>
5. Indikátor	<i>Az érintett személyt nem lehet fogva tartani cselekvőképessége vizsgálatának céljából.</i>
6. Indikátor	<i>A felnőtt személynek joga van saját bizonyítékainak előadására (ideértve a tanúkat is) és az érdekeivel ellentétes bizonyítékok (tanúvallomások) megkérdőjelezésére.</i>
7. Indikátor	<i>Senkit sem fosztanak meg cselekvőképességétől anélkül, hogy belátási képességét vizsgálták volna képzett szakember részvételével. Az ilyen vizsgálatnak időszerűnek kell lennie és objektív információkon kell alapulnia, amelyek magukba foglalják a személyes vizsgálatot is.</i>
8. Indikátor	<i>A cselekvőképtelenség megállapításához bizonyítható kapcsolatnak kell fennállni a meglévő diagnózis és az önálló döntések meghozatalára való képesség állítólagos hiánya között.</i>

9. Indikátor	<i>A cselekvőképtelenség megállapítása elégséges bizonyítékra támaszkodik és a felnőtt érdekét szolgálja.</i>
10. Indikátor	<i>A gondnok kiválasztása objektív kritériumok alapján történik és a felnőtt személy kívánságait és érzéseit a kiválasztás során figyelembe veszik.</i>
11. Indikátor	<i>A gondnok nem állhat érdekellentétben a gondnokolttal, illetve ilyen ellentét látszata sem állhat fenn.</i>
12. Indikátor	<i>A felnőtt személynek jogában áll fellebbezni a cselekvőképtelenné nyilvánítása és a gondnok kijelölése ellen.</i>
13. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg politikai jogaitól.</i>
14. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a munkához való jogának gyakorlásától.</i>
15. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a tulajdonhoz való jogának gyakorlásától.</i>
16. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg a házassághoz, családalapításhoz és a családi élet tiszteletben tartásához való jogának gyakorlásától.</i>
17. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezéssel a felnőtt személyt automatikusan nem fosztják meg az egyesüléshez való jogának gyakorlásától.</i>
18. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezett személyt nem fosztják meg annak lehetőségétől, hogy az életének azon területein, amelyeken funkcionális cselekvőképességgel bír, döntéseket hozhasson.</i>
19. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezett személlyel a fontosabb döntések meghozatal előtt egyeztetni kell, és kívánságait figyelembe kell venni, amikor csak lehetséges.</i>

20. Indikátor	<i>A gondnok jogosítványainak köre és kötelezettségei világosan meg vannak határozva és azokra a területekre korlátozódnak, ahol a gondnokoltnak segítségre van szüksége.</i>
21. Indikátor	<i>A gondnok köteles a felnőtt személy érdekeit, jólétét és önállóságát elősegíteni, azáltal, hogy a legkevésbé korlátozó megoldásokat veszi igénybe az érintett lakhatásának kialakításában, továbbá arra kell törekednie, hogy a gondnokolt a társadalmi közösségben éljen.</i>
22. Indikátor	<i>A gondnoknak oly módon kell a felnőtt személy vagyonát kezelnie, hogy az a gondnokolt számára hasznos legyen.</i>
23. Indikátor	<i>A gondnok időről-időre köteles a gondnokoltat meglátogatni és vele egyeztetni.</i>
24. Indikátor	<i>A gondnok döntéseit időről- időre egy objektív testület ellenőrzi, s a gondnok döntéseiről felelősségre vonható.</i>
25. Indikátor	<i>Létezik olyan panaszmechanizmus, amely a gondnok tevékenységének és mulasztásainak felülvizsgálatát biztosítja.</i>
26. Indikátor	<i>A gondnokság alá helyezés kevésbé korlátozó jellegű alternatívái léteznek, és bizonyíthatóan kimerítik azokat, mielőtt a gondnokság alá helyezést elrendelik.</i>
27. Indikátor	<i>A gondnokság fajtáját az egyéni szükségletekhez szabják és a cselekvőképesség különböző fokozataihoz igazítják.</i>
28. Indikátor	<i>A gondnokságot rendszeresen felülvizsgálják, és csak addig tartják fenn, amíg szükséges.</i>
29. Indikátor	<i>A gondnokság alatt álló felnőttnek jogában áll a gondnokság módosításának és/vagy megszüntetésének kérelmezése.</i>

C FÜGGELÉK

A kutatási adatok és a kutatás résztvevőinek védeleméről szóló jegyzőkönyv kutatók részére (etikai útmutató)

Bevezető

A gondnoksági kutatás második részének célja az, hogy információt gyűjtsön a gondnoksági törvények és jogi keretek gyakorlati alkalmazásáról és azok következményeiről a gondnokság alatt álló személyekre. A kutatók megpróbálnak interjúkat készíteni gondnokság alatt álló személyekkel, vagy azokkal, akik éppen részt vesznek a gondnokság alá helyezés bírósági tárgyalássorozaton. Az ilyen módon végzett adatgyűjtés szükséges ahhoz, hogy teljes mértékben átlátható és dokumentálható legyen a gondnoksági rendszer valós helyzete.

Az Orvos-Világsszövetség Helsinkai deklarációja (Etikai irányelvek az embereken történő orvosi kutatások terén – 2000-es javított változata) konkrétan alkalmazza az embereken történő orvosi kutatások terén az etikai irányelveket, és útmutatást ad a kutatás egy kevésbé intruzív formájához, amelyben a kutatás résztvevői sebezhető emberek. A Nyilatkozat 5. cikke a következőt mondja ki: „az ember érdekeit szolgáló megfontolások elsőbbséget kell, hogy élvezzenek a tudomány és társadalom érdekeivel szemben”. Ez a megközelítés határozza meg az MDAC által végzett információgyűjtést és kezelést.

Személyes információkezelés

Az MDAC felügyelete

A projekt empirikus szakaszában begyűjtött adatokat és használatát az MDAC, erre a feladatra kijelölt munkatársa, illetve a gondnoksági tanácsadó kuratórium felügyeli majd, hogy biztosítsa az összegyűjtött adatok védelmét, és azt, hogy ez az információ a gondnokság alatt álló, illetve a jövőben jó eséllyel gondnokság alá kerülő emberek helyzetén javítson.

Az összegyűjtött információ védelme

Annak érdekében, hogy a kutatás során bármely forrásból, vagy bármely eszközzel begyűjtött információ (beleértve a személyes észrevételeket, feljegyzéseket, vagy egyéb információt) védve legyen, minden kutatónak ki kell dolgoznia egy számalapú adattároló rendszert. A számalapú rendszer megoldókulcsa a kutatási adatok tárolási helyétől elkülönített másik helyen lesznek tárolva, és csak a kutató, illetve az erre a célra kijelölt MDAC munkatárs részére lesz hozzáférhető.

Közzététel a résztvevők felé

Annak tudatában, hogy a zárt intézményekben élő személyeket nemegyszer csak ritkán látogatják, és a külvilággal való kapcsolatuk korlátozott, lehetséges – ha nem valószínű –, hogy a kutatók olyan személyekkel találkoznak a kutatásuk során, akik konkrét segítséget kérnek tőlük. Ennek valószínűsége miatt, mielőtt a kutató elkezdené a kutatás résztvevőjével az interjút, a következőkről kell tájékoztatnia minden egyes résztvevőt:

- A kutatás céljáról. Figyelembe véve azt a tényt, hogy sok résztvevőnek nehézségei lehetnek a kutatásban való részvétellel együtt járó lehetséges kockázatok és előnyök felmérésében, különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a lehetséges kockázatokat és előnyöket olyan érthető nyelven és formában fogalmazzák meg, amely minden egyes résztvevő számára érthető, és egyéni igényekre szabott.
- A kutatásban való részvétel önkéntes jellegéről. Személyeknek jogában áll visszautasítani a kutatásban való részvételt (vagy egyes kérdések megválaszolását), vagy a kutatás bármely szakaszában visszamondani a részvételt. A kutatóknak kötelessége minden egyes lehetséges résztvevőt közvetlenül megkérdezni, hogy beleegyezésüket adják-e a kutatásban való részvételhez, illetve ahhoz, hogy személyes adatok rögzítésre kerüljenek a projekt céljaira. Amennyiben az illető megtagadja a hozzájárulását, vagy visszamondja részvételét, minden, az illetőhöz tartozó információt törölni kell a projekt feljegyzéseiből.
- A kutató szerepéről. A kutatók el kell, hogy magyarázzák a résztvevőknek, hogy a kutatók szerepe az információgyűjtésre korlátozódik, és hogy a kutatónak nem áll módjában jogi tanácsokat adni a résztvevők számára, vagy képviselni az érdekeiket.
- A kutatási adatok bizalmas jellegéről. A kutatóknak kötelességük elmagyarázni a résztvevőknek, hogy minden információt, amelyet a résztvevő meg kíván osztani a kutatóval, mind a kutató, mind az MDAC bizalmasan fogja kezelni. Ezen túl azt is el kell magyarázni, hogy az információ legvégül bekerülhet egy MDAC kiadványba, de hogy ebben az esetben névtelen marad, vagyis olyan információ vagy állítás, amiről következtetni lehetne a személyre, semmilyen MDAC kiadványba sem kerül bele.
- Az interjúkészítés feltételeiről. Az interjúkat bizalmas légkörben kell megtartani, mások hallótávolságán kívül, négy szemközt, hacsak a résztvevő nem kéri vagy hagyja jóvá egy harmadik személy jelenlétét.
- A bizalmas jelleg illetve az anonimitás alóli kivételek. Az interjú előtt a kutató el kell, hogy mondja a résztvevőnek, hogy amennyiben az interjú során a résztvevő olyan információt ad át a kutató számára (vagy a kutató arra utaló jeleket vesz észre), amely arra enged következtetni, hogy a kutatás résztvevője komoly veszélynek vagy ártalomnak van kitéve, lehetséges, hogy a kutatónak nem áll módjában ezt az információt bizalmasan vagy anonim módon kezelni.

Eljárás arra az esetre, ha a kutatás résztvevője komoly veszélynek vagy ártalomnak van kitéve

Amennyiben a kutatás résztvevője az interjú során vagy más úton olyan információ birtokába juttatja a kutatót, amely a kutatót arra engedi következtetni, hogy a résztvevő komoly veszélynek vagy ártalomnak van kitéve, a kutatónak ismét kötelessége tájékoztatni a résztvevőt a megfelelő személy(ek) vagy hivatal értesítésének szükségességéről (pl. a rendőrség, a megfelelő kormányzati szerv, vagy intézmény igazgatója), aki beavatkozásával megszüntetheti a veszélyt. Saját ítélőképességére támaszkodva, a kutatónak el kell döntenie: halaszthatatlan ügyről van-e szó ahhoz, hogy személyesen értesítse a rendőrséget, vagy a személyzetet, azt követően a lehető legtöbb részletet kell begyűjtenie a helyzetről, és fel kell vennie a kapcsolatot a projektért felelős MDAC munkatárssal a további lépések megbeszélése érdekében. Egyéb, nem vészhelyzet jellegű ügyekkel, résztvevő által megfogalmazott kérésekkel (ügyvédi vagy egyéb segítség) a kutató minden esetben külön foglalkozik.

A kutatónak figyelmeztetnie kell a kutatás résztvevőjét, hogy a kutató szerepe korlátozott, így bármilyen segítségkérés az információ anonimitásának elvesztésével jár, mivel ez szükségessé teszi az információ harmadik fél számára való kiadását. Amennyiben az információfeltárást követően a résztvevő segítséget kér, a kutató köteles lépéseket tenni annak érdekében, hogy meggyőződjön: a résztvevő világosan érti a kért segítség jellegét. A kutatónak meg kell beszélnie a résztvevővel azt, hogy pontosan milyen információt (beleértve a személy nevét és tartózkodási helyét, odavágó tényeket, diagnózist) és kinek (pl. ügyvédnek, gondnoknak, az MDAC munkatársának) kell az utóbbinak feltárnia. Ezt követően a kutatónak meg kell kapnia a résztvevő beleegyezését, hogy feltárhassa az adott információt a meghatározott személyeknek vagy ügynökségnek. Mielőtt a tény feltárása megtörténne, a kutatónak fel kell vennie a kapcsolatot a felelős MDAC munkatárssal, hogy megbeszélje a helyzetet.

D FÜGGELÉK

Interjúk listája

Dátum	Interjúalany
<i>Március 23, 2007</i>	<i>Pszichiáter</i>
<i>Március 23, 2007</i>	<i>Gondnokolt</i>
<i>Március 23, 2007</i>	<i>Gondnokolt</i>
<i>Március 23, 2007</i>	<i>Gondnokolt</i>
<i>Március 22, 2007</i>	<i>Gondnokolt</i>
<i>Március 22, 2007</i>	<i>Gondnokolt</i>
<i>Március 22, 2007</i>	<i>Pszichiáter</i>
<i>Február 20, 2007</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Február 5, 2007</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Október 11, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Október 11, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Október 4, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Szeptember 27, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Szeptember 26, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Szeptember 26, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Szeptember 22, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Szeptember 22, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Szeptember 21, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Szeptember 21, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Szeptember 12, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Szeptember 12, 2006</i>	<i>Ügygondnok</i>

<i>Szeptember 8, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Szeptember 2, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Augusztus 22, 2006</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Augusztus 19, 2006</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Július 25, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Július 21, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Július 21, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Július 7, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Július 7, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Június 29, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Június 22, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Június 22, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Június 12, 2006</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Június 8, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Június 8, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Június 8, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Április 11, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Április 11, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Március 30, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Március 29, 2006</i>	<i>Bíró</i>
<i>Március 13, 2006</i>	<i>Ügygondnok</i>
<i>Március 13, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Március 13, 2006</i>	<i>Gondnok</i>
<i>Március 06, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>
<i>Március 06, 2006</i>	<i>Gyámhivatali munkatárs</i>

E FÜGGELÉK

Kérdés célja	Indi- kátor	Adatgyűjtő ív az egyéni akták (bíróági) tanulmányozásához
1.		<p>Az ügyirat azonosító száma: (a kutató saját sorszámozása alapján).</p> <p>Kerületi bíróság, ahonnan az akta származik: _____,</p> <p>A bírósági döntés időpontja: _____.</p> <p>Az érintett neve: Férfi/Nő</p> <p>Az érintett születési éve: _____. Nincs adat: _____</p> <p>emikuma: _____.</p>
3.		<p>A kereset benyújtásakor az érintett az alábbi helyen élt: Közösségben _____, Szociális otthonban vagy egyéb állami intézetben _____. (határozza meg az intézet típusát) _____. egyéb (részletezze) _____.</p>
4.	I-9	<p>A felperes kérte-e saját maga gondnokká történő kinevezését: Igen _____, Nem _____; ha nem, milyen kapcsolat állt fenn az érintett és a kinevezésre a felperes által megjelölt gondnok között: családtag _____, Hivatásos gondnok _____, intézeti igazgató _____, Egyéb _____ (részletezze _____)</p> <p>A kért gondnok egyben a felperes is volt: Igen _____, Nem _____.</p>
5.	I-9	<p>Az előzetes kereset célja volt: Kizáró gondnokság _____, Korlátozó gondnokság _____. Gondnokság módosítása _____. Módosítás esetén milyen módosítást kértek:</p>

6.	I-9	A bíróság döntése: Kizáró gondnokság _____, Korlátozó gondnokság _____, Nem szükséges gondnokság _____. módosítás _____.
7.	I-7	Cselekvőképesség vizsgálatát elrendelték: Igen _____, Nem _____.
8.	I-2	A cselekvőképesség vizsgálata céljából az egyént elzárták-e: Igen _____ Nem _____ Nincs adat: _____ Egyéb okokból már elzárásra került (részletezze): _____
9.	I-3	Ha a cselekvőképesség vizsgálata céljából az egyént elzárták, az elzárás meddig tartott: _____ (napokban). Az aktában megtalálható az érintett írásbeli tájékoztatásának bizonyítéka az eljárásokról: Igen _____ Nem _____. Az értesítés kézbesítése és az eljárás megindulása között eltelt idő: _____ (napokban)
10.	I-3	Az érintett jelen volt az első tárgyaláson: Igen _____ Nem _____ Nincs adat _____. Az érintett jelen volt az azt követő tárgyalásokon: Igen _____ Nem _____ Nincs adat _____. Ha nem, milyen magyarázatot adtak az érintett távollétére: _____
11.	I-4	Az érintett személyt az eljárás során ügyvéd képviselte: Igen _____ Nem _____. Ha nem, az érintettet képviselte harmadik személy: Igen _____ Nem _____ Ha igen, részletezze ki volt az (pl. ügygondnok): _____
12.	I-4	Az érintett képviselében eljáró személy felvetett-e érveket vagy feltett-e kérdéseket az eljárás során? Igen _____ Nem _____. Az érintett képviselében eljáró személy támogatta a gondnokság alá helyezést? Igen _____ Nem _____.
13.	I-5	A cselekvőképesség vizsgálatának eredményét a tárgyalást megelőzően megosztották-e az érintettel?: Igen _____ Nem _____. Ha igen, a tárgyalás előtt mennyi idővel kapta azt meg? : _____ (napokban). Nincs adat: _____. Ha nem, mivel indokolták, hogy miért nem kapta a véleményt kézhez?

14.	<p>I-5</p> <p>A cselekvőképesség vizsgálatát végző személy megjelent a bíróság előtt: Igen _____ Nem _____ Nincs adat: _____ Egyéb bizonyítékot vagy tanúkat is felsorakoztattak a szakvéleményen kívül: Igen _____ Nem _____ Ha igen, melyek azok:</p>
15.	<p>I-5</p> <p>Az érintett személy is beterveztett egy szakvéleményt: Igen _____ Nem _____ Az érintett egyéb bizonyítékot terjesztett elő: Igen _____ Nem _____ Ha igen, részletezze milyen egyéb bizonyítékot terjesztett elő (pl. tanúk):</p>
16.	<p>I-3</p> <p>Van jele az aktában annak, hogy az érintett tiltakozott a cselekvőképességtől való megfosztása ellen? Igen _____, Nem _____ Van jele az aktában annak, hogy az érintett tiltakozott a gondnokság alá helyezés ellen? Igen _____, Nem _____ Van jele az aktában annak, hogy az érintett beleegyezett a cselekvőképességtől való megfosztásába? Igen _____, Nem _____ Van jele az aktában annak, hogy az érintett beleegyezett a gondnokság alá helyezésbe? Igen _____, Nem _____</p>
17.	<p>I-6</p> <p>Van jele az aktában annak, hogy az érintett kapott-e értesítést a bíróság határozatáról: Igen _____, Nem _____ Ha igen, a döntéshez képest mennyivel később kapta meg az értesítést: _____ (napokban) Nincs adat: _____ Van jele az aktában annak, hogy az érintettel közölték, hogy jogában áll fellebbezni? Igen _____, Nem _____ Benyújtottak fellebbezést az ügyben? Igen _____, Nem _____ Ha igen, ki fellebbezett?</p>

	<p>Tartalmaz az akta írásos szakvéleményt? Igen _____ Nem _____.</p> <p>Ha igen, hány oldalas a vélemény: _____.</p> <p>Az akta szerint találkozott-e a szakértő személyesen a vizsgált személlyel? Igen _____ Nem _____.</p> <p>Nincs adat _____.</p> <p>Ha igen, milyen hosszú volt a vizsgálat: _____ (elképzelt, hogy a kérdés megválaszolásához számlázási információk áttekintése szükséges)</p> <p>Hány nappal (hónappal) korábbi vizsgálati eredményt használtak fel a tárgyaláson: _____.</p> <p>A bíróságnak rendelkezésére áll más egyéb pszichiátriai értékelés/információ is? Igen _____ Nem _____.</p> <p>Nincs adat _____.</p> <p>Ha igen, fejtsse ki, hogy milyen információt használt még fel a bíróság és az mennyire volt naprakész a tárgyaláskor: _____.</p> <p>A szakvéleménybe diagnózist is beleírt a szakértő? Igen _____ Nem _____.</p> <p>Ha igen, milyen diagnózist: _____.</p> <p>Az adott diagnózis megtalálható az ICD 10-ben? Igen _____ Nem _____.</p> <p>Kifejti-e a szakvélemény, hogy a diagnózis HOGYAN hat a személy cselekvőképességére: _____.</p> <p>Igen _____ Nem _____.</p> <p>Ha igen, fejtsse ki, hogyan: _____.</p>
18.	I-7
19.	I-9
20.	I-9
21.	I-10

	<p>Megállapított-e a bíróság az adott ügyben cselekvőképzetlenséget? Igen _____ Nem _____ Ha igen: Korlátozó _____, Kizáró _____.</p> <p>Ha nem, annak mi volt az indoka?</p> <p>A korlátozó gondnokok esetében, a bíróság meghatározott-e egyes területeket, amelyeken az érintett megtarthatta cselekvőképzettségét?: Igen _____ Nem _____</p> <p>Ha igen, mely területeken dönthet önállóan a gondnokolt? _____ (soroljon fel példákat):</p> <p>Az akta tanulsága szerint a bíróság mivel indokolta a cselekvőképzetlenné nyilvánítás szükségességét? Intézményi gondozásba történő elhelyezés _____, anyagi okok _____, az érintett védelme _____, mások védelme _____, a miniszteri rendeleteknek történő megfelelés _____, Egyéb ok _____.</p> <p>okot jelöltek meg, fejtsse ki:</p>
22.	I-10

Kérdés cellája	Indikátor	Adatgyűjtő ív a bírósági tárgyalások megfigyeléséhez
1.		<p>Az ügyirat azonosító száma: (a kutató saját számozása alapján).</p> <p>A tárgyalás teljes hossza:</p>
2.		<p>Az érintett neme: férfi/nő.</p> <p>Az érintett születési éve: _____.</p> <p>Az érintett etnikai háttere: _____.</p>
3.		<p>Regionális bíróság, amelyről az eset származik: _____.</p> <p>A megfigyelés dátuma: _____.</p> <p>A bírósági tárgyalás típusa (tárgya): _____.</p> <p>Volt-e már az adott ügyben korábban kitzúve tárgyalás: Igen _____ Nem _____.</p> <p>Ha igen, mennyi és milyen célból:</p> <p>A bíróságon jelen vannak:</p> <p>Az érintett: Igen _____ Nem _____ Ha nem, miért nem:</p>

	<p>Ha nem, értesítették-e a tárgyalásról? Igen _____, Nem _____, nem tudható _____.</p> <p>Az érintettet képviselő ügyvéd jelen van-e? Igen _____, Nem _____.</p> <p>Ügyész: Igen _____, Nem _____.</p> <p>Felperes: Igen _____, Nem _____.</p> <p>Felperes ügyvédje: Igen _____, Nem _____.</p> <p>szakértő: Igen _____, Nem _____.</p> <p>Egyebek: (határozza meg szerepüket is, pl. "felperes tanúja", "családtag", "barát")</p>
4.	<p>A kereset benyújtásakor az érintett az alábbi helyen lakott: Közösség _____, Szociális otthon vagy más állami intézmény _____, Egyéb _____.</p>
5.	<p>A felperes által javasolt gondnok: Családtag _____, hivatásos gondnok _____, intézmény igazgatója _____, Egyéb _____ (részletezze A javasolt gondnok egyben a felperes is: Igen _____, Nem _____.</p>
6.	<p>Az eredeti kereset a következőt kérte: Kizáró gondnokság _____, Korlátozó gondnokság _____, Gondnokság módosítása _____, Ha módosítást, kéjük részletezze milyen formában:</p>
7.	<p>A döntés: Kizáró gondnokság _____, Korlátozó gondnokság _____, Nem szükséges gondnokság _____.</p>
8.	<p>Cselekvőképesség vizsgálatát elrendelték: Igen _____, Nem _____.</p> <p>A cselekvőképesség elvégzése céljából elzárták-e az egyént: Igen _____, Nem _____. Más okokból már elzárva volt az egyén: _____.</p> <p>Ha az egyént elzárták, az meddig tartott: _____ (napokban).</p>
9.	<p>Az aktrából világosan kiderült, hogy az érintett kapott írásbeli értesítést az eljárásról: Igen _____, Nem _____.</p> <p>Az értesítés és az eljárás között eltelt idő: _____ (napokban).</p> <p>Az érintett jelen volt-e a tárgyaláson? Igen _____, Nem _____.</p> <p>Az érintett jelen volt-e a további tárgyalásokon: Igen _____, Nem _____. Ha nem, milyen indokkal maradt távol:</p>

10.	<p>Az érintett ügyvédi képviselőben részvett az eljárásban: Igen _____ Nem _____ Ha nem, az érintettet képviselte-e harmadik személy: Igen _____ Nem _____ Ha igen, részletezze ki (pl ügygondnok):</p> <p>Az érintett képviselő személy érveket vetett fel vagy kérdéseket tett fel az eljárás során a tanúknak: Igen _____ Nem _____ Az érintett személy képviselője egyetértett a gondnokság alá helyezésével: Igen _____ Nem _____.</p>
11.	<p>A szakvéleményt az érintett megkapta a tárgyalás előtt: Igen _____ Nem _____. Ha igen, mennyivel a bírósági tárgyalás előtt kapta meg? _____ (napokban). Ha nem, milyen indokkal nem jutott hozzá az érintett a bírósági tárgyalás előtt?</p>
12.	<p>A szakértő személyesen jelen volt-e a bíróságon? Igen _____ Nem _____. A szakértő írásban nyújtotta be megállapításait: Igen _____ Nem _____. Az érintett megkapta a szakvélemény egy példányát: Igen _____ Nem _____. Ha igen, mikor? (pl. a bírósági tárgyaláson, vagy az előtt _____ nappal):</p> <p>A szakvéleményen kívül más bizonyítékot vagy tanúvallomást is felhasználtak a bíróságon: Igen _____ Nem _____. Ha igen, melyeket:</p>
13.	<p>Az érintett személy beterjesztett egy második szakvéleményt: Igen _____ Nem _____. Az érintett egyéb bizonyítékot beterjesztett-e: Igen _____ Nem _____ Ha igen, részletezze milyen egyéb bizonyítékot (pl. tanúk):</p>
14.	<p>Megkérdették az érintett véleményét a gondnokság alá helyezésről? Igen _____, Nem _____. Van-e arra utaló jel a bírósági aktában, hogy az érintett beleegyezett volna a gondnokság alá helyezésbe/cselekvőképzetlenné nyilvánításba? Igen _____, Nem _____.</p>

15.	<p>Tájékoztatták az érintettet az eljárási jogairól? Igen _____ Nem _____ Ha igen, fejtsse ki, mely jogokról. Tett-e fel a bíró az érintettnek kérdéseket a tárgyaláson: Igen _____ Nem _____ Ha igen, melyeket. Tájékoztatták-e az érintettet arról, hogy jogában áll a bíróságnál fellebbezni? Igen _____ Nem _____ Ha igen, tájékoztatták-e az érintettet arról, HOGYAN teheti ezt meg? Igen _____ Nem _____ Fellebbeztek-e az ügyben: Igen _____ Nem _____ Ha igen, ki nyújtotta be: _____</p> <p>Tartalmaz-e az akta írásos szakvéleményt: Igen _____ Nem _____ Ha igen, hány oldalast: _____ Az akta tanulsága szerint találkozott-e a szakértő személyesen a beteggel? Igen _____ Nem _____ Ha igen, milyen hosszú volt a vizsgálat: _____ (elképezhető, hogy a kérdés megválaszolásához számlázási információk áttekintése szükséges) Hány nappal (hónappal) korábbi vizsgálati eredményt használtak fel a tárgyaláson: _____ A bíróságnak rendelkezésére áll más egyéb pszichiátriai értékelés/információ is? Igen _____ Nem _____ Nincs adat _____</p> <p>16. I-7..8</p> <p>Ha igen, fejtsse ki, hogy milyen információt használt még fel a bíróság és az mennyire volt naprakész a tárgyaláskor: _____ A szakvéleménybe diagnózist is beleírt a szakértő? Igen _____ Nem _____ Ha igen, milyen diagnózist: _____</p> <p>Az adott diagnózis megtalálható az ICD 10-ben? Igen _____ Nem _____ Kifejti-e a szakvélemény, hogy a diagnózis HOGYAN hat a személy cselekvőképességére? Igen _____ Nem _____ Ha igen, fejtsse ki, hogyan: _____</p>
17.	<p>I-9</p> <p>Ebben az ügyben a felperes: családtag _____, szociális otthon (igazgató) _____, ügyész _____, egyéb _____ Ha egyéb, milyen kapcsolatban áll az érintettel: _____</p>
18.	<p>I-9</p> <p>Ebben az ügyben az idézést átvette: Családtag _____, Szociális otthon (igazgató) _____, Egyéb személy _____ Ha egyéb személy vette át az idézést, ő mily kapcsolatban állt az érintettel? _____ Nincs adat: _____</p>

19.	<p>I-10</p> <p>A kereset szerint milyen ok szolgált alapul a gondokszághoz? Intézményi elhelyezés _____, vagyonkezelés _____, az érintett védelme _____, mások védelme _____, miniszteri rendeleteknek való megfelelés _____, Egyéb indok _____. Ha egyéb indok, kérjük részletezze a kereset indokát.</p>
20.	<p>I-10</p> <p>Megállapított-e a bíróság az adott ügyben cselekvőképzetlenséget? Igen _____ Nem _____. Ha igen: Korlátozó _____, Kizáró _____. Ha nem, annak mi volt az indoka? A korlátozó gondnokossági esetekben, a bíróság meghatározott-e egyes területeket, amelyeken az érintett megtarthatta cselekvőképességét? Igen _____ Nem _____. Ha igen, mely területeken dönthet önállóan a gondnokolt? _____ (soroljon fel példákat). Az eset tanulsága szerint a bíróság mivel indokolta a cselekvőképzetlenné nyilvánítás szükségességét? Intézményi gondozásba történő elhelyezés _____, anyagi okok _____, az érintett védelme _____, mások védelme _____, a miniszteri rendeleteknek történő megfelelés _____, Egyéb ok _____. Ha egyéb okot jelöltek meg, fejtse ki.</p>
21.	<p>I-10</p> <p>A bírói döntés meggyezett-e a szakértői véleményben javasoltakkal? Igen _____ Nem _____. Az ügyész egyetértett-e a szakértővel? Igen _____ Nem _____ ügyész nem volt jelent _____.</p>
22.	<p>I-6</p> <p>Van jele az aktában annak, hogy az érintett kapott-e értesítést a bíróság határozatáról: Igen _____ Nem _____. Ha igen, a döntéshez képest mennyivel később kapta meg az értesítést: _____ (napokban) Nincs adat: _____. Van jele az aktában annak, hogy az érintettel közölték, hogy jogában áll fellebbezni? Igen _____ Nem _____. Benyújtottak fellebbezést az ügyben? Igen _____ Nem _____. Ha igen, ki fellebbezett?</p>

Kérdés cellája	Indikátor	Adatgyűjtő ív az eseti akták (gyámhivatali) áttanulmányozásához
1.		Az ügyirat azonosító száma: (a kutató saját számozása alapján). Regionális gyámhivatal, ahonnan az ügy származik: _____, A gondnokrendelés dátuma: _____ _____. A cselekvőképtelenségről szóló bírói döntés dátuma: _____.
3.		Rendelték-e gondnokot az érintett számára? Igen _____ Nem _____. Ha nem, miért nem. Ha nem, mióta cselekvőképtelen az egyén anélkül, hogy gondnokot rendelnének neki: _____ (napokban vagy hónapokban).
4.	I-11	A felperes által javasolt gondnok: Családtag _____, hivatásos gondnok _____, intézmény igazgatója _____, Egyéb _____ (részletezze _____). A javasolt gondnok lett-e a kirendelt gondnok: Igen _____, Nem _____. Ha nem, kit jelöltek ki (pl. milyen az érintettel való viszonya): Mért másrt rendelték ki gondnokul, mint akit az érintett kért?
5.	I-16	Felkereste-e (konzultált-e) a gondnokrendelést megelőzően az érintettet a gyámhatóság?: Igen _____ Nem _____. Ha nem, azt mivel indokolta a gyámhivatal. Ha igen, megkérdézték-e az érintettől, hogy kit látna szívesen gondnokaként: Igen _____ Nem _____. Ha igen, miért nem őt. Ha az érintettet személyesen felkereste a gyámhivatal, tájékoztatták-e arról, hogy mit jelenthet számára a gondnokosság alá helyezés? (pl. mely jogai maradnak meg – ha van ilyen): Igen _____ Nem _____. Mely jogokról tájékoztatták? Ha az érintettet személyesen felkereste a gyámhivatal, megkérdték-e véleménye kifejtésére az eljárással kapcsolatosan? Igen _____ Nem _____. Ha igen, mely ügyekben kérték ki a véleményét?
6.	I-12	Fennáll-e érdekellentét az egyén és a gondnoka között a kutató szerint: Igen _____, Nem _____. Ha igen, milyen természetű. anyagi _____, az intézmény igazgatója a gondnok, amelyben a gondnokot él _____, Egyéb _____, Ha egyéb, részletezze az mi és hogyan derül ki az aktából.

7.	<p>I-20</p> <p>Felülvizsgálták-e már ezt az ügyet a gyámhivatal?: Igen _____ Nem _____. Ha igen, hány alkalommal: _____ _____ Mennyi idő telt el ezek között?</p>
8.	<p>I-19</p> <p>Nyújtottak-e már be panaszt azt adott gondnokkal szemben: Igen _____ Nem _____. Ha igen, hányszor: _____, miért? Ha panaszal élték, annak mi lett az eredménye: kivizsgálták _____, nem vizsgálták ki _____, Ha kivizsgálták, milyen eredménnyel történt? Ha nem vizsgálták ki, miért nem tették meg? A panasz eredményeként felülvizsgálták a gondnok lépéseit? Igen _____, Nem _____.</p>
9.	<p>I-20</p> <p>Felülvizsgálták-e az adot ügyben a gondnok lépéseit / tetteit: Igen _____, Nem _____. Ha igen, hány alkalommal: _____ _____ és milyen gyakran (pl. minden évben/ ötévente): _____. Ha igen, mi volt a felülvizsgálat célja: A gondnokolt életkörülményei: A gondnokolt egészségügyi állapota, kezelése: A gondnokolt vagyoni helyzete, vagyonát érintő ügyletek: Kérték-e a gondnokolt részvételét az adott ügyben: Igen _____ Nem _____.</p>
10.	<p>I-20</p> <p>Kért-e a gondnok a gyámhivataltól bármely döntéséhez jóváhagyást? Igen ____ Nem ____. Ha igen, mi volt a kérés természetű (pl. pénzügyi, orvosi stb.): _____.</p>
11.	<p>I-27</p> <p>Felülvizsgálták-e a gyámhivatal az adott ügyben a gondnok szükségességét? Igen _____ Nem _____. Ha igen, milyen régg: _____. Ha nem, mivel indokolták: _____.</p>

Adatgyűjtő ív a gondnoksági eljárásban résztvevő szakemberekkel illetve az érintett személyekkel készített interjúkhoz	
<p>Az itt javasolt interjú-kérdések többnyire nyitott kérdések, szándékosan úgy tervezve, hogy azokra elbeszélő válaszok érkezzenek.</p> <p>Figyelj, és pontosan jegyezd fel a válaszokat (ha lehetséges, rögzítsd hangszalagra a beszélgetést), és ahol a kérdés illetve a válasz megengedi, kérj példákat, illetve a vélemény részletesebb kifejtését.</p>	
<p>Szakemberekkel készített interjúk: Dátum, időpont és helyszín: _____ Interjúalany azonosító száma (a kutató saját számozási rendszere alapján, mely védi az interjúalany jogait): _____ Az interjúalany pontos szerepe a gondnoksági eljárási folyamatában (pl.: “bíró,” “ügyész,” “hivatásos gondnok”): _____ Az interjúalany hány éve vesz részt gondnoksági eljárásokban?: _____ Az interjúalany becése szerint hány gondnoksági eljárásban vett már részt?: _____ Az interjúalany képzettsége /iskolai végzettsége.</p>	
<p>Érintett személlyel készített interjúk: Dátum, időpont és helyszín: _____ Interjúalany azonosító száma (a kutató saját számozási rendszere alapján, mely védi az interjúalany jogait): _____ Az interjúalany gondnoksági eljárásokkal kapcsolatos tapasztalatainak forrása (pl.: “gondnokság alatt van” “gondnokság alatt volt” “gondnoksági eljárás alatt állt”): _____ Az interjúalany: intézetben _____, közösségben _____, más (részletezd): _____ él. Az interjúalany gondnokság alatt eltöltött éveinek száma: _____ Az interjúalany háttere, mentális egészségügyi kórtörténete, diagnózisa.</p>	
Csatlakozó Indikátor	Javasolt kérdések a gondnoksági eljárásban résztvevő szakemberekkel illetve az érintett személyekkel készített interjúkhoz
Indikátor 1	<p>Interjúalany: Szakemberek Mí az ön véleménye Magyarország gondnoksági rendszeréről? Véleménye szerint a rendszer megfelelően van alkalmazva a gyakorlatban? pl.: csak a legszükségesebb esetekben használt. A cselekvőképesség megállapítására alkalmazott eljárások tisztességesek az érintett személyekkel szemben? (részletezze)</p> <p>Érintett személyek Mí az ön véleménye a magyarországi gondnoksági rendszerről? Véleménye szerint a rendszer megfelelően van alkalmazva? pl.: csak szükség esetén használt. A cselekvőképesség megállapítására alkalmazott eljárások tisztességesek az érintett személyekkel szemben? (részletezze)</p>

Indikátor 2	<p>Interjúalany: Szakemberek Mi a szerepe és milyen fontossággal bír a cselekvőképesség vizsgálata a gondnoksági eljárási folyamat alatt? A cselekvőképesség megállapítására minden esetben kérnek szakértői véleményt? (miért, miért nem) Mely esetekben (ha van ilyen) kell az érintett személyt fogva tartani cselekvőképessége vizsgálatának céljából?</p> <p>Érintett személyek Az ön esetében elrendelték a cselekvőképessége vizsgálatát? (miért, miért nem) Megkérdezték öntől, hogy rész akar e venni a vizsgálaton?</p>
Indikátor 3	<p>Interjúalany: Szakemberek Az érintett személyes jelenléte fontos, illetve szükséges-e az eljárás minden egyes meghallgatásán? (miért, vagy miért nem)</p> <p>Érintett személyek Tudott arról, hogy lesz egy meghallgatás, ami alapján eldöntik, hogy ön cselekvőképes-e és szüksége van e gondnokra? Ha igen, hogyan értesült a meghallgatásról? Tudta, hogy joga van jelen lenni minden egyes önt érintő bírósági eljáráson? Jelen akart lenni a bírósági eljáráson? (miért, vagy miért nem) Mondta azt önnek bárki, hogy 'menjen el' vagy 'nem menjen el' a bíróságra? Ha igen, ki és mit mondott önnek?</p>
Indikátor 4 és 5	<p>Interjúalany: Szakemberek Fontos, illetve szükséges-e, hogy az érintett személy jogi képviselője legyen a gondnoksági eljárás alatt? (miért, vagy miért nem) Az ön tapasztalatai szerint milyen rendszerességgel fordul elő az, hogy az érintett személyt ügyvéd képviseli a gondnoksági eljárás alatt? Van-e, illetve szükséges-e egy olyan rendszer, ami biztosítaná a gondnoksági eljárásban résztvevő személyek ingyenes jogi képviseletét? Gyakori, hogy az érintett személyek saját magukat képviselik, és ügyüket személyesen prezentálják? Mik a legvalószínűbb bizonyítékok, melyek az érintett személy (vagy képviselője) által bemutatásra kerülnek? (pl. egy másik cselekvőképesség vizsgálatának eredménye, tanúk mint például család, barátok, stb.)</p> <p>Érintett személyek Tudta, hogy joga van egy ügyvédhez, akinek az a feladata, hogy önt képviselje? Önnek volt ügyvéde az eljárás alatt? (miért, vagy miért nem) Ha nem, volt bárki (mint például egy "ügygondnok") aki az ön érdekeit képviselte az eljárás alatt? Jó lett volna/Szerette volna, ha lett volna ügyvéde? Ha volt valaki, aki képviselte önt, találkozott ön ezzel a személlyel a meghallgatások előtt? Amikor képviselője előadta az ügyét a bíróságnak, hívtak tanúkat, vagy bemutatott bármilyen okiratot, jelentést vagy más információt az ön állításait igazolva? Elégedett volt a meghallgatás alatt kapott segítséggel/képviselettel? (miért, vagy miért nem) Megkérdezte öntől bárki, hogy ön mit szeretne? Mi legyen a meghallgatás kimenetele, illetve, tiltakozik-e a cselekvőképtelenné nyilvánítás és gondnokság alá helyezés ellen?</p>

Indikátor 6	<p>Interjúalany: Szakemberek Van tudása olyan esetről, amikor az érintett személy cselekvőképzetlenné nyilvánítása után fellebbezett a bíróság határozata ellen? <i>Ha igen:</i> Hány/milyen gyakorisággal fordulnak elő fellebbezések? Az ilyen esetekben az érintett személy vagy a jogi képviselője nyújtja be a fellebbezést? Ön szerint miért nem fellebbeznek többen?</p> <p>Érintett személyek Tudta, hogy joga van fellebbezni a döntés ellen? Ha igen, honnan értesült erről a jogáról? Kapott ön értesítést a bíróság határozatáról? Ha igen, milyen úton és mikor kapta meg az értesítést? Ön fellebbezett? (miért, vagy miért nem) Ha gondnok lett kijelölve: egyet értett ön az ön számára kijelölt gondnok személyével?</p>
Indikátor 7	<p>Interjúalany: Szakemberek Mít gondol, mi a legfontosabb eszköz a cselekvőképesség meghatározására? (illetve, melyik bizonyítékra fekteti a hangsúlyt a bíró, miközben meghozza döntését?) A szakértői vélemény mellett van más információ is, ami ön szerint segítheti a bíróságot döntése meghozatalában? Ha igen, milyen információk? Volt / van alkalma (és más személyeknek az ön pozíciójában) részt venni képzéseken, ahol többet tudhat meg a diagnózisok vagy más mentális egészségügyi információk használatáról stb.?</p>
Indikátor 8	<p>Interjúalany: Szakemberek Hogyan kerül megállapításra a kapcsolat a meglévő diagnózis és az önálló döntések meghozatalára való képesség hiánya között? (pl.: megköveteli a bíróság, hogy egy jelentés a személy szociális körülményeiről példákat szolgáltatson arra nézve, hogyan befolyásolja a személy mentális állapota döntéshozói képességét?) Gondolja, hogy a legtöbb ügyvéd és bíró megfelelő információval és képzési háttérrel rendelkezik ahhoz, hogy megállapítsa, hogyan kapcsolódik a meglévő diagnózis és a személy önálló döntések meghozatalára való képessége?</p>
Indikátor 9	<p>Interjúalany: Szakemberek Mi a legsűrűbben előforduló ok az ön véleménye szerint, amiért a gondnokság alá helyezési eljárást elindítják? (pl. pénzügyi okok, a személy vagy mások védelme stb.) Véleménye szerint, mi a legfontosabb következménye a gondnok kijelölésének?</p> <p>Érintett személyek Ön szerint miért indult el az ön gondnokság alá helyezési eljárása? (részletezze)</p>

Indikátor 10	<p>Interjúalany: Szakemberek (bírók) Hogyan dönti el, hogy egy személynél cselekvőképтелenséget kell megállapítani? (részletezze) (mások) Hogyan döntenek a bírók egy személy cselekvőképтелenségének megállapításáról? (milyen szempontokat kéne figyelembe venniük a döntéskor?) Hisz abban, hogy a bírók általában elég információval vannak ellátva ahhoz, hogy a legjobb döntést hozzák meg? Kinek származik a legtöbb haszna abból, ha egy személynél cselekvőképтелenséget állapítanak meg és gondnokság alá helyezik? Milyen gyakran utasítanak el ügyeket, mert cselekvőképтелenség nem állapítható meg? Általában milyen okokból utasítanak el ügyeket? Mik a fennálló veszélyek abban az esetben, ha egy személyt, aki mentális egészségügyi problémákkal él, nem nyilvánítanak cselekvőképтелenné? A döntés meghozatalakor a bírók figyelembe veszik milyen személyiségi jogokat veszítenek az érintett személyek amikor cselekvőképтелenné nyilvánítják őket?</p> <p>Érintett személyek Az ön esetében volt bármi, amit ön szerint a bíró tudomására kellett volna hozni a döntés meghozatala előtt? Ha igen, például: Erról/ ezekről miért nem tudott a bíró?</p>
Indikátor 11	<p>Interjúalany: Szakemberek Mi tesz valakit jó (alkalmas) gondnokká? (részletezze) Ha több személy is szeretne az érintett személy gondnoka lenni, mi alapján szülessen meg a döntés? Jogában álljon az érintett személynek, hogy ő válassza meg a gondnokát? (részletezze miért, vagy miért nem)</p> <p>Érintett személyek Megkérdezték öntől bármikor, hogy kit szeretne a gondnokának abban az esetben, ha gondnok kijelölésére kerül sor? Ha igen, az a személy lett a gondnoka, akít ön szeretett volna? (miért, vagy miért nem) Ön szerint mitől jó gondnok egy gondnok?</p>
Indikátor 12	<p>Interjúalany: Szakemberek Mi okozhat olyan összeférhetetlenséget, ami miatt egy személyt nem lehet gondnokká jelölni? (például)</p> <p>Érintett személyek</p>

Indikátor 13	<p>Interjúalany: Szakemberek (gondnokok) Volt már rá példa / megtenné, hogy hozzájárul ahhoz, hogy egy gondnokság alatt álló személy azon polgári vagy politikai jogait gyakorolja, melyeket csakis a gondnok hozzájárulásával gyakorolhat? Ha igen, például: Ha nem, miért nem?</p> <p>Érintett személyek Akarta / próbálta bármikor azon jogait érvényesíteni, melyek gyakorlását akadályozza az, hogy ön gondnokság alatt áll? Ha igen, mit akart / próbált tenni? Ki akadályozta meg ebben?</p>
Indikátor 14	<p>Interjúalany: Szakemberek (gondnokok) Volt már rá példa / megtenné, hogy hozzájárul ahhoz, hogy egy gondnokság alatt álló személy azon szociális vagy gazdasági jogait gyakorolja, melyeket csakis a gondnok hozzájárulásával gyakorolhat? Ha igen, például: Ha nem, miért nem?</p> <p>Érintett személyek Akarta/próbálta bármikor azon jogait érvényesíteni melyek gyakorlását akadályozza az, hogy ön gondnokság alatt áll? Ha igen, mit akart / próbált tenni? Ki akadályozta meg ebben?</p>
Indikátor 15	<p>Interjúalany: Szakemberek Vannak olyan kérdések, amelyeket egy gondnokság alatt álló személynek kéne eldöntenie? Ha igen, milyen döntések? Ha nem, miért nem?</p> <p>Érintett személyek Az élet mely területein szeretné leginkább, hogy saját maga hozhasson döntéseket? Ön szerint vannak olyan döntések, amelyeket önnek kellene meghozni és nem egy gondnoknak? Ha igen, milyen döntések? Volt már rá példa, hogy nem értett egyet egy olyan döntéssel, melyet a gondnoka hozott meg önről ill. önnel kapcsolatban?</p>

Indikátor 16	<p>Interjúalany: Szakemberek Ön szerint vannak olyan kérdések melyeknél a gondnokság alatt álló személy véleményét meg kéne kérdezni, egyeztetni kéne vele, mielőtt a gondnok meghozza döntését? Ha igen, milyen kérdésekben kéne egyeztetni a gondnokság alatt álló személlyel a döntés meghozatala előtt? Milyen mértékben kéne a gondnokság alatt álló személy véleményét figyelembe venni? Ha a gondnokság alatt álló személy véleményét nem kéne meghallgatni, vele az egyeztetés nem fontos: Miért nem? (gondnokok) Ön meg szokta beszélni a gondnoksága alatt álló személyekkel az őket érintő kérdéseket a döntés meghozása előtt? Miért, vagy miért nem?</p> <p>Érintett személyek Volt már rá példa, hogy a gondnoka megkérdezte öntől, hogy ön mit szeretne/ akar? Ha igen, mikről kérdezte meg a gondnoka? Úgy érzi, hogy a gondnoka meghallgatja a kívánságait/véleményét? (részletezze)</p>
Indikátor 17	<p>Interjúalany: Szakemberek</p> <p>Érintett személyek Ismer bármilyen lehetőséget arra, hogy fellépjen gondnoka önrel kapcsolatos döntése ellen? Ha igen, mit tehet?</p>
Indikátor 18	<p>Interjúalany: Szakemberek Egyetért azzal, hogy egy gondnok felelős megadni a gondnokság alatt álló személy legalapvetőbb szükségleteit is? Mi történik egy olyan gondnokkal, aki nem tesz eleget kötelezettségeinek a gondnokság alatt álló személlyel szemben? Hogyan derülhet ilyesmi ki egy gondnokról?</p> <p>Érintett személyek Ön szerint mi az ön gondnokának szerepe, dolga? Azért ki felelős például, hogy legyen ruhája és étele? Mi történik, ha nincs meg mindene, amire szüksége van?</p>
Indikátor 19	<p>Interjúalany: Szakemberek Létezik olyan panaszmechanizmus, amin keresztül panaszt lehet emelni egy gondnok ellen?</p> <p>Ha igen, milyen kivizsgálásra kerül sor a panaszemelés után? (pl. ki felelős a kivizsgálásért és mi a kivizsgálás folyamata?)</p> <p>Érintett személyek</p>

Indikátor 24	<p>(Általános korlátozás is része az ország gondnoksági rendszerének) Interjúalany: Szakemberek Van különbség a gondnokok döntési hatáskörei között? Ha igen, mi alapján állapítják meg a gondnokok döntési hatáskörét? Miben különbözik a általános korlátozás a kizáró gondnokságtól? Mik a gyakorlati különbségek az általános korlátozás és a kizáró gondnokság között?</p> <p>Érintett személyek (gondnokság alatt álló személyek) Milyen dolgokat tehet, milyen döntéseket hozhat meg a gondnoka beleegyezése nélkül?</p>
Indikátor 25	<p>Interjúalany: Szakemberek Léteznek a térségben a gondnokság alá helyezés kevésbé korlátozó jellegű alternatívái? Milyen gyakori az alternatívák használata?</p> <p>Érintett személyek Gondolja, hogy van olyan segítség amire szüksége van / amit szeretne megkapni, ami által nem kéne többé gondnokság alatt élnie? Ha igen, mi lenne az? (pl. milyen segítségre lenne szüksége?)</p>
Indikátor 26	<p>Interjúalany: Szakemberek Should guardianship be a first response or a last resort for people with mental disabilities? Egy személy gondnokság alá helyezése az első vagy az utolsó szóba jöhető lehetőség legyen az értelmi sérült vagy pszichiátriai beteg személyek számára? (részletezze)</p> <p>Érintett személyek</p>
Indikátor 27	<p>Interjúalany: Szakemberek Milyen gyakorisággal vannak (kéne) a gondnokságot felülvizsgálniuk a gyámhatóságoknak? Mi a célja a gondnokság felülvizsgálatának?</p> <p>Érintett személyek Tudomása szerint, a gondnokságát felülvizsgálták már azzal a céllal, hogy megállapítsák, szüksége van-e még a gondnokra? Ha igen, milyen gyakran történik ez meg?</p>
Indikátor 28	<p>Interjúalany: Szakemberek Milyen gyakorisággal fordul elő a gondnokság megszüntetése és a gondnokság alatt álló személy cselekvőképességének visszaállítása? Általában ki kezdeményezi a gondnokság megszüntetését? Milyen gyakorisággal fordul elő kizáró gondnokság módosítása?</p> <p>Érintett személyek Valaha szeretne volna, hogy a gondnoksága módosításra kerüljön vagy megszűnjön? Ha igen, milyen változtatást szeretett volna? Milyen úton próbálta a változást elérni?</p>